

Inleiding tot de Vita Norberti B

Na het publiceren van een inleiding tot de *Vita Norberti A* in 1984, bleek het noodzakelijk eveneens een tussentijdse balans op te maken betreffende de studie van de *Vita B*. Deze tekst, waarvan ten minste vijftientig hss. bekend bleven, stelt veel meer en ingewikkelder problemen dan de *Vita A*, waarvan we slechts één volledig hs. bezitten. Uiteraard zal deze studie dan ook, meer dan de vorige, een voorlopig karakter dragen en ongetwijfeld moeten aangevuld en verbeterd worden naargelang de studie van de hss. vordert. Toch lijkt het nuttig nu reeds een *status questionis* op te maken, enerzijds om de voorlopige resultaten niet te laten verloren gaan, anderzijds om deze aan de wetenschappelijke wereld aan te bieden als basis voor verdere studie en discussie. Aangezien nu voor het eerst, dank zij de welwillende hulp van de voorzitter van het geleerd genootschap der *Monumenta Germaniae Historica*, prof. dr. Horst Fuhrmann, kon gebruik gemaakt worden van een groot aantal fotokopieën van hss. die destijds door dr. Gerlinde Niemeyer waren verzameld, kan de hier volgende uiteenzetting voldoende nieuwe inzichten aanreiken. Alle vorige studies immers steunden enkel op de zeer onvolmaakte uitgaven van de *Vita B* of op een veel te smalle basis aan hss.

In de geschiedeniswetenschap kan men uiterst zelden spreken van definitieve resultaten en dat geldt voornamelijk voor ingewikkelde problemen zoals het opmaken van een *stemma codicum*. Hiertoe wordt dan ook niet meer dan een eerste aanzet tot oplossing gegeven. Toch lijkt het na jarenlange studie aangewezen een aantal bereikte resultaten mee te delen, al was het maar ter uitvoering van het Schriftwoord: „*Colligite... fragmenta ne pereant.*” (Joh., 6,12).

Inhoudstafel

1. De lijst van hoofdstukken	125
2. De titel van de <i>Vita Norberti B</i>	125
3. De proloog	127
4. De auteur	129
5. Eén of meer auteurs?	134
6. De datering	136
7. Waar werd de <i>Vita B</i> opgesteld?	140
8. De chronologie in de <i>Vita B</i>	142
9. De afhankelijkheid tussen <i>Vita A</i> en <i>Vita B</i>	143
10. De gebruikte bronnen	144
11. De latere invloed van de <i>Vita B</i>	149
12. De uitgaven	151
13. De stijl en het woordgebruik	156
14. Enkele hagiografische topoi	160
15. De <i>Vita B</i> tegenover Norbert	161
16. De <i>Vita B</i> tegenover Hugo van Fosses	165
17. De <i>Vita B</i> tegenover Prémontré	167
18. De polemische accenten in de <i>Vita B</i>	168
19. De bijbelcitaten in de <i>Vita B</i>	172
20. Het bekeringsverhaal: de rit naar Vreden	173
21. Het vijfde hoofdstuk over het lijden	175
22. De <i>Additamenta</i> uit Cappenberg	177
23. Het gedicht „ <i>Felix Norbertus</i> ”	182
24. De groep hss. Soissons 12, 13 en Amiens 594	184
25. Soissons 12 en 13 tegenover <i>Vita A</i>	185
26. Het verloren hs. van Terwaan	189
27. Wat voegt <i>Vita B</i> toe tegenover <i>Vita A</i> ?	191
28. De invloed van de <i>Vita Antonii</i>	194
29. Het dagelijks leven te Prémontré volgens de <i>Vita B</i>	197
30. De vertaling	202

1. De lijst van hoofdstukken

Behalve de algemene titel geven alle hss. van de *Vita B* ook titels per hoofdstuk, wat in de *Vita A* niet het geval is. In de proloog kondigt de auteur trouwens aan dat hij, omwille van de vlottere leesbaarheid, titels zal aanbrengen boven elk hoofdstuk¹). Hiermee bekent hij strikt genomen nog niet dat hij reeds een doorlopende tekst voor zich had, maar hij wekt toch die indruk, vooral aangezien we weten dat de *Vita A* geen indeling in hoofdstukken vertoont.

In dertien bewaarde hss. komt de lijst van *capitula* nog voor de proloog. Dat was dus waarschijnlijk de oorspronkelijke volgorde van de *Vita B*. In vier hss. slechts, alle uit de 13de eeuw, vindt men eerst de proloog en daarna pas de lijst der *capitula*²).

In vijf hss. tenslotte, alle van recente datum, nl. vanaf 1497, werd de lijst van *capitula* weggelaten.

Het lijkt aangewezen de oorspronkelijk ondertitels van de *Vita B* in de vertaling opnieuw aan te brengen en wel volgens de versie die te vinden is in de 12de-eeuwse hss. Zij behoren immers tot de oorspronkelijke tekst en wijzen op de belangstelling van de auteur voor bepaalde onderwerpen. De Bollandisten hebben de titels van de hoofdstukken uit de uitgave van J.C. vander Sterre gehaald en ze vooraan samengebracht, doch zelf een andere indeling doorgevoerd. Het nut van deze wijziging is niet duidelijk en het blijft in ieder geval een aanslag op de oorspronkelijke tekst.

¹) AA.SS., dl. I juni, 3de uitg., 1867, blz. 807E, nr. 2: «Et, ne sermo continuus atque prolixus lectori fastidium ingerat; hoc ipsum, quoad diligenter potero, distincte et per capitula ordinate et titulis annotare curabo,...».

²) Nl. in de hss. Grimbergen, Brussel 11.448, Soissons 11 en Parijs, Arsenal 941.

2. De titel van de *Vita Norberti B*

Vermits we tot op heden slechts één volledig hs. van de *Vita A* bezitten, kennen we van deze versie ook slechts één titel, nl. *Het leven van heer Norbert, aartsbisshop van Maagdenburg*¹). Voor de *Vita B* bezitten we echter een vijftientigtal hss. De oudste hss. beginnen steeds met de lijst van hoofdstukken. Daarna volgt de titel: *De iniciis et incrementis Premonstratensium*²), of *Prologus in librum de initiis et*

¹) Daarom werd deze titel bewaard in de vertaling, gepubliceerd in 1984 als afl.15 van de *Bibliotheca Analectorum Praemonstratensium*.

²) Aldus in Soissons 12, 12de eeuw, fol. 9r.

*incrementis Premonstratensium*³⁾, of nog *Incipit prologus in librum de initiis et incrementis Premonstratensium*⁴⁾. Slechts enkele hss., vanaf de 13de eeuw⁵⁾, wijken af van die titel en vervangen hem door: *Incipit prologus in vita domini Norberti primi patris nostri*⁶⁾ of *...in vitam sancti Norberti episcopi*⁷⁾, of nog *...in vita domini Norberti*⁸⁾.

Op te merken valt dat alle bewaarde 12de eeuwse hss. in hun titel over het ontstaan en de groei van de orde beweren te handelen, terwijl pas in de 13de eeuw de uitdrukking *Vita Norberti* in de titels verschijnt⁹⁾. Uit de oudste titel schijnt men te mogen afleiden dat het de oorspronkelijke bedoeling van de auteur was een ordesgeschiedenis te schrijven, eerder dan een levensbeschrijving van Norbert. Deze mening vindt steun in de proloog waar de auteur zegt dat hij over de premonstratenzers wilde schrijven, doch bij het onderzoek naar hun ontstaan bij Norbert uitkwam, waarover hij eerst in het kort wil handelen¹⁰⁾.

Wellicht moet deze titel niet alleen verklaard worden vanuit de oorspronkelijke bedoeling van de auteur die een groots plan zou hebben opgevat waarvan hij uiteindelijk alleen Norberts leven kon behandelen. In de gekozen titel staat niet Norbert centraal, maar wel Prémontré. Dit past bijzonder goed in de centralisatiepolitiek die vanuit Prémontré werd gevoerd. De volgelingen van Norbert worden hier zonder meer *premonstratenses* genoemd; een standpunt dat de Maagdenburgers zeker niet hebben toegejuicht.

³⁾ Aldus Gent 477, uit Drongen, 12de eeuw, blz. 12; Praag, Lobkowitz 484, uit Weissenau, 12de eeuw, fol. 4v.; München, clm.17.144, uit Schäftlarn, 12de eeuw, fol. 3r.; Brussel 11.448, uit Park, 13de eeuw, fol. 1r.; Praag, Lobkowitz 513, uit Schussenried, 12de/13de eeuw, fol. 3; Augsburg 19, 13de/14de eeuw, fol. 2. Het hs. Charleville 12, uit Belval, 13de eeuw, fol. 69v. heeft de variant: «in libro».

⁴⁾ Aldus München, clm. 22.295, uit Windberg, 12de/13de eeuw, fol. 2v. Het hs. Grimbergen, 13de eeuw, fol. 1r. heeft de variant: *Incipit prologus de initiis et incrementis Premonstratensis ordinis*.

⁵⁾ Weliswaar vindt men, ook in het hs. Gent 477, uit de 12de eeuw, in de lijst van *capitula*, naast *cap.* 1 en 2 in de marge bijgeschreven: *Capitula in vita Norberti archiepiscopi*, door een hand die niet veel jonger schijnt dan het hs. Doch op fol. 12v. vindt men hier ook als titel: *Prologus in librum de iniciis et incrementis premonstratensium*. Op het einde van de tekst blz. 131, staat eveneens *Explicit vita sancti Norberti*, bijgeschreven door een latere hand.

⁶⁾ Nl. Soissons 11, uit Prémontré, 13de eeuw, fol. 2r.

⁷⁾ Londen, Brit.Mus. 15.621, uit Rommersdorf, begin 13de eeuw, fol. 31v.

⁸⁾ Parijs, Arsenal 941, uit S. Martin des Champs, 13de eeuw.

⁹⁾ Zie evenwel noot 5.

¹⁰⁾ Proloog, 807C-E, nr. 2: «...cum proposuerim scribere de premonstratensibus viris,...».

Onwillekeurig denkt men hierbij ook aan de polemische uitspraak van Idung van Prüfening in zijn *Dialogus*, dat de volgelingen van Norbert misschien niet Norbertijnen willen genoemd worden, omdat ze Norbert zouden beschouwd hebben als afgeweken van zijn oorspronkelijk armoede-ideaal¹¹). Dat de auteur van *Vita B* daarom Norberts naam wilde vermijden lijkt echter minder voor de hand te liggen. Deze houding zou onverenigbaar zijn met het feit dat hij desondanks een zo volledig mogelijke *Vita* van zijn held heeft geschreven.

¹¹) Uitg. R. B. C. HUYGENS, *Le moine Idung et ses deux ouvrages: «Argumentum super quatuor questionibus» et «Dialogus duorum monachorum»*, in *Studi Medievali*, 1972, XIII, afl. 1, blz. 426, en in *Bibliotheca degli «Studi Medievali»*, 11, Spoleto, 1980, blz. 141.

3. De proloog

Prologen en opdrachtbrieven worden, zoals bekend, vaak lang na de tekst geschreven¹). Voor de *Vita B* schijnt dit niet het geval geweest te zijn. In twintig hss. komt de proloog voor, hetzij vóór de lijst van *capitula*, hetzij erna. Slechts twee laattijdige hss. geven de proloog niet, nl. Brussel 982, 16de eeuw, en Praag, S. Wenceslaus, 16de/17de eeuw. De proloog schijnt dus tot de oorspronkelijke redactie te behoren en bevat ook ideeën die in het verder verloop van het verhaal nog meermaals aan bod komen. Ook de woordenrijke, maar weinig concrete stijl is dezelfde als in de rest van het verhaal.

In de proloog komen, zoals normaal te verwachten, een aantal *brevitas-topoi* voor²), doch ook verder in de tekst is dit nog meermaals het geval³).

¹) Zo bijvoorbeeld voegde Rupert van Deutz aan zijn *De divinis officiis*, geschreven in 1108-1111, slechts een proloog toe bij het aanbieden van dat werk aan bisschop Kuno van Regensburg in 1126, dus vijftien jaar later, zie o.m. M. L. ARDUNI, *Rupert von Deutz (1076-1129) und der «status christianitatis» seiner Zeit*, Keulen, Wenen, 1987, blz. 62-63 en 106.

²) AA.SS., 807C, nr. 2: «... cogor multa praetermittere, ea dumtaxat breviter attingens, quae omnibus nota sunt,...» en 807E, nr. 2: «...pauca summam perstringam. Et ne sermo continuus atque prolixus lectori fastidium ingerat...». Het «praetermittere» of «praeterire» vindt men verder ook meermaals, o.m. 815A, nr. 23 (praetereundum non est); 819B, nr. 37 (praetermitti); 821C, nr. 44 (praetermittendum); 826A, nr. 60 (praetermitti); 829B, nr. 74 (plurima praetermittuntur); 831A, nr. 79 (praetereundum); 834C, nr. 81 (praetereundum non est).

³) Zie de vorige voetnoot en 819C, nr. 37: «Sunt enim cuncta, quae praemissa sunt, ex multis pauca, quae gessit, priusquam fratres colligeret...». Hier moge gewezen worden op de uitdrukking «quae gessit», die helemaal aan het einde van de *Vita B* terugkeert, 845B, nr. 118, in alle hss., doch in alle uitgaven werd weggelaten. Zie daarover onder de titel: *De auteur*.

Ook andere thema's die later voortdurend in het verhaal zullen opduiken, worden reeds in de proloog aangekondigd. Zo bijvoorbeeld de voorkeur van de auteur voor de woorden *aemulari* en *aemulus*⁴). Met de *aemuli* worden Norberts tegenstanders bedoeld, maar ook diegenen van wie de auteur kritiek op zijn werk verwacht. Reeds in de eerste zin van de proloog zet de auteur zich af tegen degenen die onvoldoende geloof aan de dag leggen om het goede dat zij van anderen horen, te aanvaarden⁵). Dezelfde weerspanningen bedoelt hij waarschijnlijk in de laatste zin van zijn *Vita*, waar hij met de kritiek op zijn werk vanwege kwaadwilligen en lasteraars terdege rekening houdt⁶). Dezelfde eis tot onvoorwaardelijk geloof legt hij verderop in de mond van Norbert⁷).

Ook het enigszins ongewone woord *proculdubio*, waarmee hij de proloog aanvangt, keert later nog terug⁸).

Aan het einde van de proloog zegt de auteur dat velen reeds Norberts leven en daden hebben beschreven⁹), doch dat niemand dit werk volledig en in de juiste volgorde had gedaan¹⁰). Om niet opnieuw in hetzelfde euvel te vervallen, werd een vergadering gehouden van enkelen die van het begin af met Norbert hadden samengeleefd¹¹). Ongeveer dezelfde gedachte wordt later opnieuw opgenomen waar de auteur de wens uitdrukt dat het getuigenis van de medewerkers aan de uitbreiding

⁴) Proloog, 807C, nr. 1: «aemulari virtutem»; 819B, nr. 37: «...quibuslibet aemulis...»; 825C, nr. 57: «...et derogandi aemulis occasionem subtraheret; ...»; 838F, nr. 98: «Non cessabat aemula iniquitas...».

⁵) Proloog, 807B, nr. 1: «Tanto...quanto bonum, quod de alio audit, facilius credit... Qui non credit, non imitatur...»; 807C, nr. 1: «Sed infideles et impii, quorum Deus venter est,...».

⁶) 845B, nr. 118: «Quia etsi quidam ea per omnia non recipiant et omnibus ad integrum haec placere non valeant, non poterunt obesse benevolis, etiamsi contigerit malivolis et detractoribus non prodesse».

⁷) 818C, nr. 33: «...eandem pacem vobis annuntians, quae mente incredula contemnenda non est;...».

⁸) Proloog, 807B, nr. 1: «Tanto proculdubio...»; 812D, nr. 15: «...hic procul dubio solcite advertit...»; 812F, nr. 16: «...tanto procul dubio...»; 839D, nr. 101: «Per hoc proculdubio scire poterat...».

⁹) 807E, nr. 2. Voor zover wij weten kan hier alleen Herman van Doornik († ca. 1147) zijn bedoeld. Echte *Vitae* of gedeelten daarvan, die zouden dateren uit de tijd vóór *Vita A* en *B*, bleven niet bekend. Men kan zich dan ook afvragen of de auteur hier de waarheid spreekt.

¹⁰) De juiste volgorde van het verhaal bleef een stokpaardje van de auteur, zie daarover onder de titel: *De auteur*.

¹¹) 807E, nr. 2. Verder in de tekst wordt ook nog beroep gedaan op het getuigenis van oog- en oorgetuigen, 819B, nr. 37: «...ab his qui viderunt et audierunt, retexuntur,...».

van Sint-Maarten te Laon, eeuwig aan de opvolgers zal worden doorgegeven¹²⁾).

De proloog van de *Vita B* staat dus niet los van de *Vita* en werd hoogstwaarschijnlijk door dezelfde auteur geschreven. Hij bevat enkele topoi en sommige beweringen zijn oncontroleerbaar, vooral dan de mededeling dat de auteur verscheidene onvolledige *Vitae* zou hebben gekend. Op dit ogenblik kan men enkel vaststellen dat de *Vita B* over de hele lijn een grote gelijkenis vertoont met de *Vita A*. Misschien heeft de auteur zijn afhankelijkheid van die tekst willen verbergen.

¹²⁾ 830D, nr. 77: «...et qui viderunt et cooperatores extiterunt, usque in aeternum succedentes perhibeant testimonium».

4. De auteur

De argumenten om te stellen dat de auteur van de *Vita B* een Fransman was, zijn vrij goed gekend en onaanvechtbaar. Hij noemt de bouwlieden aan de kerk van Prémontré, die uit de omgeving afkomstig waren *nostrates*¹⁾, «mensen van bij ons», en tekent een zeer negatief beeld van Saksers en Slaven²⁾. Norbert wordt beschreven als *natione Teutonicus*³⁾, en het gesprek tussen Burchard van Kamerijk en Norbert kon door Hugo van Fosses niet worden verstaan *quia Teutonice loquebantur*⁴⁾. Ook spreekt hij over de *barbaries linguae Teutonicae*⁵⁾.

Bijkomende argumenten worden geleverd door het feit dat de auteur geen ooggetuige was van de opstand te Maagdenburg in 1129 en dat Prémontré driemaal wordt opgehemeld als het huis van Norberts armoede, een uitdrukking die in *Vita A* niet voorkomt⁶⁾. Hugo van Fosses krijgt een belangrijker rol toebedeeld dan in *Vita A*⁷⁾. Uit de aanhef van de *Additamenta* blijkt trouwens dat het initiatief voor de *Vita B* hoogstwaarschijnlijk te Prémontré werd genomen, vermits de aanvullingen daarop aan Hugo van Fosses werden gezonden⁸⁾.

¹⁾ 825EF, nr. 59, terwijl de *Vita A*, blz. 685, over Fransen spreekt.

²⁾ 836F, nr. 89. Daarover W.M. GRAUWEN, *Norbertus, aartsbisschop van Maagdenburg (1126-1134)*, Brussel, 1978, blz. 27, noot 128.

³⁾ 808E, nr. 3.

⁴⁾ 816A, nr. 25.

⁵⁾ 815B, nr. 24.

⁶⁾ Zie daaromtrent de paragraaf over de plaats van opstellen.

⁷⁾ Zie daaromtrent de paragraaf over de *Vita B* tegenover Hugo van Fosses.

⁸⁾ 845C, nr. 1.

Daarnaast blijven over de auteur van *Vita B* enkele nieuwe inzichten te melden. Tot op heden steunden alle studies over de *Vitae Norberti* op de uitgaven van J.C. vander Sterre of van de *Acta Sanctorum*. Deze uitgaven hebben echter een foutieve lezing die afwijkt van alle handschriften. Aan het einde van de *Vita B* immers wil de auteur nog een laatste maal de betrouwbaarheid van zijn getuigenis beklemtonen en hij beweert dat hij hetgeen hij over Norbert schreef, ofwel zelf gezien heeft, ofwel gehoord heeft van betrouwbare getuigen die het gezien hebben en die nog leefden toen hij zijn werk op schrift stelde, behalve dan enkele daden die hij van Norbert zelf vernam, en die deze laatste stelde (*quae gessit*) vóórdat hij zijn land en zijn verwantschap verliet en de last van de eigendom aflegde⁹). De woorden *quae gessit* werden ten onrechte in de uitgaven weggelaten, zodat de betekenis van de zin gewijzigd werd en het niet duidelijk was wie zijn land en zijn eigendom had verlaten, de auteur of Norbert¹⁰).

Indien men de auteur geloof mag schenken was hij dus ooggetuige voor een aantal gebeurtenissen en had Norbert zelf hem bovendien inlichtingen gegeven over zijn jeugdjaren vóór 1118.

Desondanks moet de vraag worden gesteld of de auteur wel een volgeling van Norbert was. In de proloog immers spreekt hij over *huius congregationis*, waar men van een medelid van de orde toch *nostrae congregationis* zou verwachten¹¹). Gerlacus van den Elsen vond het reeds vreemd dat nergens een uitdrukking opduikt als «onze confraters» of «onze vader Norbert»¹²).

Bij nader toezien merkt men echter dat dit ook in de *Vita A* het geval is. Nergens wordt Norbert als *pater noster* aangesproken¹³), misschien omdat die uitdrukking een te specifieke bijbelse betekenis had. Doch ook de auteur van *Vita A* sprak over *fratres ordinis illius* in plaats van

⁹) J. C. VANDER STERRE, 243; *AA.SS.*, 845AB, nr. 118.

¹⁰) De woorden «*quae gessit*» komen voor in 19 hss. Vier hss. zijn onvolledig en dus oncontroleerbaar. Geen enkel van de heden bewaarde hss. geeft de versie die men in de uitgaven vindt.

¹¹) 807E, nr. 2.

¹²) G. VAN DEN ELSSEN, *De twee oude levensbeschrijvingen van den H. Norbertus*, in *De Katholiek*, 1885, blz. 64. In feite wordt wel éénmaal de uitdrukking *pater noster* gebruikt voor Norbert, nl. 830F, nr. 78, maar die wordt dan wel in de mond gelegd van Norberts gezellen die vonden dat hun vader na de Romereis eindelijk moest kunnen rusten. De auteur neemt de benaming dus niet voor zijn rekening.

¹³) Zie de benamingen voor Norbert en hun frequentie in de *Inleiding tot de Vita Norberti A*, in *Anal.Praem.*, 1984, LX, nr. 1-2, blz. 10.

*ordinis nostri*¹⁴). Geen van beide auteurs verraaft dus zijn lidmaatschap van de nieuwe stichting. Beiden bewaren een soort van objectiverende afstandelijkheid, die verwondering wekt aangezien beide auteurs Norbert persoonlijk hebben gekend en dus konden geneigd zijn dit te tonen door een eigen getuigenis over zijn persoonlijkheid of zijn opvattingen, vooral waar deze laatste omstreden waren. Deze objectivering of afstandelijkheid, die we ook aantreffen in het oordeel van Anselm van Havelberg over Norbert en diens werk in de *Dialogi*¹⁵), blijft voor de hedendaagse lezer een probleem. Toch zou het onvoorzichtig en onverantwoord zijn hieruit te besluiten dat de beide auteurs niet tot de orde behoorden¹⁶).

Polycarpus de Hertoghe vermeldt in zijn commentaar bij de uitgave van J.C. vander Sterre de mogelijkheid dat de auteur een kanunnik van Sint-Maarten te Laon zou zijn¹⁷). De aanvankelijke armoede van die abdij wordt inderdaad beschreven, alsook haar latere bloei¹⁸), doch een kanunnik van Prémontré kon deze zaken over de nabijgelegen abdij even goed weten en ook Herman van Doornik schreef daarover vóór 1147. Deze hypothese staat dus niet stevig. Prémontré krijgt trouwens meer lof dan Sint-Maarten en was beter geschikt als verzamelplaats voor de in de proloog vermelde vergadering van juryleden over de tekst van de *Vita B*.

Bij een aandachtige lezing van de *Vita B* krijgt men de indruk een oud man aan het woord te horen. Hij herhaalt dikwijls dezelfde gedachten met dezelfde woorden. Voortdurend wil hij zich verdedigen tegen het verwijt van langdradigheid door aan te voeren dat hij niet kan inkorten omdat hij de juiste volgorde van de gebeurtenissen moet eerbiedigen¹⁹). Hij kan zich niet weerhouden over de gebeurtenissen te filosoferen. Hij wil blijk geven van mensenkennis en verwijst daartoe voortdurend naar de bestaande gewoonten. Vandaar de veel voorkomende uitdrukkingen

¹⁴) Zie *ibidem*, blz. 7 en noot 10. Deze uitdrukking komt in *Vita B* niet voor, *AA.SS.*, 839F, nr. 101; VDS, blz. 209: «Et exinde multiplicati sunt ubique terrarum,...». De weglating van het onderwerp van de zin lijkt opvallend, zodat dit een argument kan leveren om te stellen dat de auteur van *Vita B* wel een premonstratenzer was.

¹⁵) Zie W.M. GRAUWEN, *Norbertus...*, blz. 8.

¹⁶) Zie ook het argument in noot 14.

¹⁷) Uitg. J. C. vander STERRE, blz. 281.

¹⁸) 830D, nr. 77; VDS, 161.

¹⁹) 825A, nr. 27; 831A, nr. 79; 831D, nr. 80.

als *ut fieri solet*²⁰), *more solito*²¹), *ut erat solitus*²²), en andere constructies met *solere*²³). Hij weet te vertellen welke de *consuetudo* was van Norbert²⁴), van de najverigen²⁵), van de pas-gewijden²⁶), van het volk²⁷), van de Kerk²⁸). Eenmaal zelfs wijst hij op de gevaren van de «moderne tijd»²⁹), en vanzelfsprekend uit hij ook zijn kritiek op de jeugd³⁰).

Vooral typisch in dit verband lijkt de uitdrukking dat het volk gewoon is alle nieuwigheden na te apen³¹). Hoewel deze overweging in de context wordt aangevoerd om het succes van Norberts prediking te verklaren, en de uitspraak dus niet bijzonder pejoratief bedoeld kan zijn, toch schijnt ook hier de filosofie van de levenswijze ouderling aan het licht te treden, alsmede een zekere afstandelijkheid tegenover het gewone volk.

Deze laatste kentrek lijkt te wijzen op iemand die zich, als edele of als intellectueel, enigszins verheven voelt boven de massa. Men zou kunnen denken aan de scholaster van een abdij, die trouwens vaak met de taak der hagiografie en historiografie van een gemeenschap werd belast³²).

²⁰) 818A, nr. 32; 818D, nr. 34; 821C, nr. 44; 821D, nr. 44; 825F, nr. 60; 826F, nr. 64; 828A, nr. 69; 834E, nr. 82.

²¹) 834F, nr. 83; 838F, nr. 98; 844C, nr. 115.

²²) 820A, nr. 40; 821C, nr. 44; 830E, nr. 77.

²³) 822C, nr. 48; 825F, nr. 60; 826F, nr. 64; 827D, nr. 67; 827E, nr. 67; 827F/828A, nr. 69; 830E, nr. 77; 834E, nr. 81; 837C, nr. 91; 844D, nr. 116.

²⁴) 818F, nr. 36: «Et post celebrationem missae, audito finitoque sermone, sicut consueverat, de pace et concordia...».

²⁵) 842A, nr. 109: «Invidiorum solet esse consuetudo, ut...».

²⁶) 811C, nr. 11: «...sicut consuetudo habet apud plerosque offerri noviter ordinatis...».

²⁷) 822C, nr. 48; 837A, nr. 89.

²⁸) 841A, nr. 105: «...sicut Ecclesiae solet esse consuetudo...».

²⁹) 843A, nr. 112: «...ne cognitio et robur fidelium christianorum his modernis temporibus illa peste mortifera periret, ...».

³⁰) Bij gelegenheid van Norberts moeilijkheden in het kapittel van Xanten, J.C. VANDER STERRE, 20; 811E, nr. 12: «Iuniores vero, quibus mos est minus quae Dei sunt attendere, ad alterutrum murmurantes, et seorsum subsannantes, ...». Hierbij moet weliswaar worden opgemerkt dat de jeugd in hagiografische teksten vrijwel steeds als zondig of tenminste lichtzinnig wordt voorgesteld. Zo b.v. reeds in de *Vita Antonii* van Athanasius, P.L., 73, kol. 127A: «...nec infantium lascivias, nec puerorum negligentia sectabatur, ...».

³¹) 822C, nr. 48: «Et quia populorum consuetudo novitatum imitatrix esse solet...».

³²) Zie o.m. P.A. SIGAL, *Le travail des hagiographes aux XIe et XIIe siècles: sources d'information et méthodes de rédaction*, in *Francia*, 1988, XV, blz. 171, die studenten, scholasters en bibliothecarissen noemt. Men zou daaraan nog vele namen kunnen toevoegen, o.m. Lambert, scholaster van Deutz, die de eerste *Vita Heriberti* opstelde tussen 1061 en 1070, zie H. SILVESTRE, *Rupert von Deutz (um 1075-1129)*, in *Rheinische Lebensbilder*, dl. 11, Keulen, 1988, blz. 13.

Deze hypothese kan enige steun vinden in een vergelijking die de auteur maakt om de vrees van de duivel te beschrijven. Deze laatste immers «sidderde zoals om het even welk kind wanneer de roede wordt getoond»³³). Wie beter dan een scholaster kon zulke vergelijking maken?

Misschien verklaart deze functie van scholaster ook de grote bezorgdheid die de auteur voortdurend uitspreekt voor de goede volgorde van zijn verhaal³⁴), en eventueel zelfs zijn gebruik van het woord *taedium* en zijn vrees verveling (*taedium*) te wekken³⁵). De *taediosi* zijn trouwens, samen met de *aemuli* de categorieën waartegen hij zich afzet. Uiteraard worden in de tekst de *taediosi* in het klooster bedoeld, maar een scholaster kende uiteraard eenzelfde groep vanuit de klas.

Naïef en pedant als een schoolmeester stelt de auteur zich aan waar hij beweert dat de duivel er niet genoeg aan heeft de hele zee leeg te slurpen, maar bovendien poogt hetzelfde te doen met de hele Jordaan³⁶). Dezelfde schoolse mentaliteit ontmoet men in het filosofische intermezzo waarin over het antagonisme tussen gevoel en rede wordt gehandeld en de auteur Mercurius vermeldt, de god van het verstand³⁷).

Enkel ten titel van inlichting moge hier nog vermeld worden dat in de kroniek van de abten van Floreffe, geschreven in 1728³⁸), een Hugo van Floreffe uit de 13de eeuw, die zou geleefd hebben ten tijde van abt Jan van Hoei († 1239, 24 september), wordt aangeduid als de vermoedelijke

³³) 827E, nr. 67: «...ut coram positis ad verberandum virgis quilibet tremere solet parvulus.»

³⁴) 819B, nr. 37: «...ordo succedentium...»; 825A, nr. 57: «...ut ordo rei proseguatur...»; 826A, nr. 60: «...eodem momento narrationis ordine disserere non est cuiquam possibile...»; 831A, nr. 79: «Haec de daemoniaco isto per excessum dicta sunt, ut ea quae facta sunt, prout fieri potest, suo ordine et loco differantur.»; 831D, nr. 80: «Supervacua judicari potest ab audientibus haec narratio: sed ad subsequens transitus evidens haberi non potest, nisi hoc aliquando doceat praecedentis operis attestatio.»; 840C, nr. 102: «In hoc tractatu tractare de Romanis Pontificibus alicui videbitur superfluum esse; sed alio modo seriatim differri non possunt quaedam, quae de milite Christi praetermitti non debent...».

³⁵) 818B, nr. 32: «...qui prae taedio recesserant...»; 819B, nr. 37: «...quia etsi quaedam sint, quae taediosis et quibuslibet aemulis...»; 821D, nr. 44: «...pertaesus malitiam eorum...»; 838C, nr. 95: «Taedet forsitan auditorem...».

³⁶) 826D, nr. 62: «Sed quia huic maligno et falso spiritui non sufficit, nec miratur si absorbeat mare, sed et Jordanem totam sorbere nititur...». De vergelijking dient in de context om de onverzadigbaarheid van de duivel bij het verleiden aanschouwelijk voor te stellen.

³⁷) 812D, nr. 15.

³⁸) *Chronique des abbés de Floreffe*, uitg. J. BARBIER, in *Analectes pour servir à l'histoire ecclésiastique de la Belgique*, 1871, VIII, blz. 417-449. Geschreven in 1728, zie blz. 417.

auteur van een *Vita Norberti*³⁹). Deze notitie is waarschijnlijk onbetrouwbaar en in ieder geval waardeloos voor de 12de eeuw.

De robotfoto van de auteur van *Vita B* kan wellicht als volgt worden getekend: een bejaard man, van edele afkomst, een geleerde met neiging tot filosofische reflectie, eerder pessimistisch van aard, misschien de scholaster van Prémontré of van een klooster uit de omgeving.

³⁹) *Ibidem*, blz. 423: «9. Joannes de Hoyo, nonus abbas,.... Sub abbate Joannes de Hoyo floruit Hugo, religiosus Floreffiae, qui putatur auctor vitae sancti Norberti.»

5. Eén of meer auteurs?

In de proloog wordt gezegd dat voor elk feit het advies werd gevraagd van een groep mensen die van het begin af met Norbert hadden samengeleefd¹), toch affirmeert de auteur van de *Vita B* elders driemaal de enige auteur te zijn. Hij verontschuldigt zich namelijk dat één enkele persoon niet alles kan verhalen, zoals één enkeling ook niet alles kan weten of kennen²). Deze *brevitas*-topos vindt men zowel vóór als na de Romereis, dus aan het einde van elk deel, en wel in ongeveer dezelfde bewoordingen, wat een aanduiding is om aan eenzelfde schrijver of herschrijver te denken.

Op grond van de stijl en het woordgebruik zal men moeten aannemen dat één enkele auteur de *Vita B* neerschreef. Bepaalde woorden en uitdrukkingen komen immers doorheen de hele tekst opnieuw terug. Zo bijvoorbeeld vindt men viermaal de uitdrukking *quamdiu vixit*³). Zowel te Fritzlar als te Maagdenburg blijft Norbert *invictus*⁴). Norbert handelt vijfmaal *exemplo Magistri sui*⁵). De auteur gebruikt graag het bijvoeglijk naamwoord *immensus*⁶) en nog meer bevreemdend is dat hij de

¹) 807E, nr. 2.

²) 843B, nr. 113: «Cuncta autem, quae ibi vel alibi ab eo facta sunt, non est possibile alicui soli narrare; quia nec alicui soli possibile fuit cuncta scire vel cognoscere.» Evenzo 829B, nr. 74: «...quia non contigit uni alicui scire cuncta, quae per eum Deus operatus est.» De derde affirmatie is minder nadrukkelijk, 826A, nr. 60: «...eodem momento narrationis ordine disserere non est cuiquam possibile...».

³) 825F, nr. 60; 841D, nr. 107 tweemaal; 843B, nr. 113.

⁴) 814C, nr. 20; 842B, nr. 109; 842E, nr. 111.

⁵) 809F, nr. 8; 839B, nr. 99; 841B, nr. 106; 842C, nr. 109; 842E, nr. 110.

⁶) 840F, nr. 105: (vocibus immensis); 841E, nr. 108: (immensas gratias); 842E, nr. 110: (immensis clamoribus).

toekomst steeds aanduidt als *in posterum*⁷⁾, hoewel die eigenaardige uitdrukking enigszins kan verklaard worden door een bijbeltekst die de auteur goed kende en graag citeerde⁸⁾.

Andere kenmerkende woorden die eveneens doorheen de hele tekst opduiken zijn *omnimodus*, *multimodus*, *omnibus modis*⁹⁾. Evenzo de gedachte dat bepaalde feiten uit Norberts leven niet mogen worden weggelaten, waarvoor dan steeds de uitdrukking *non est praetermittendum*¹⁰⁾ of *praetereundum*¹¹⁾ terugkeert. Tweemaal ook gebruikt hij de uitdrukking *quae gessit* voor Norberts daden, maar de tweede maal werden deze woorden ten onrechte in de uitgaven weggelaten¹²⁾. Tweemaal tenslotte vindt men de uitdrukking *ut erat timidus*, namelijk bij de verzoeningspoging te Moustier-sur-Sambre betreffende Hugo van Fosses en in het eerste visioen na Norberts dood, waar de bedoelde confrater, die in een *curia* verbleef, niet met name wordt genoemd¹³⁾.

Een aantal gedachten en uitdrukkingen, die doorheen de hele tekst voorkomen, kunnen gelden als argument om de hele *Vita*, van proloog tot slot, aan dezelfde auteur toe te schrijven. Men denke aan het onderscheid dat voortdurend gemaakt wordt tussen twee soorten lezers, de goedgestemden en de ongelovigen of tegenstanders (*taediosi*, *aemuli*), alsook aan de uitdrukkingen *causa*¹⁴⁾, *ordo rei*¹⁵⁾ of *ordo narrationis*¹⁶⁾ en andere stijlkenmerken.

Ook de herhaling van dezelfde Schriftcitaten kan aanleiding zijn om te denken aan één enkele auteur, zo bijvoorbeeld vindt men tweemaal

⁷⁾ 811E, nr. 12; 823B, nr. 50; 823C, nr. 51; 842B, nr. 109.

⁸⁾ *Spreuken*, 29, 11: «...sapiens differt et reservat in posterum.» Op te merken valt dat zulke spreuk eerder past bij de mentaliteit van een oudere man die zichzelf beschouwt als een bezadigde grijsaard.

⁹⁾ 816F, nr. 29; 819E, nr. 38; 820C, nr. 41; 820E, nr. 42; 825A, nr. 57; 826C, nr. 61; 827B, nr. 65; 835B, nr. 85; 842D, nr. 110; 844B, nr. 114.

¹⁰⁾ 821C, nr. 44; 824B, nr. 54; 826A, nr. 60; 829B, nr. 74; 840C, nr. 102.

¹¹⁾ 815A, nr. 23; 831A, nr. 79; 834C, nr. 81.

¹²⁾ 819C, nr. 37 en 845AB, nr. 118.

¹³⁾ 844D, nr. 116. Deze uitdrukking levert een argument om te stellen dat ook in het eerste visioen na Norberts dood Hugo van Fosses werd bedoeld. Twee van de drie visioenen die erop gericht zijn Norberts gelukzaligheid te bewijzen, zouden aldus aan Hugo worden toegeschreven.

¹⁴⁾ Zie over het veelvuldig gebruik van «causa» vooral het filosofische *caput V*.

¹⁵⁾ VDS, 118; AA.SS., 825A, nr. 54.

¹⁶⁾ VDS, 126; AA.SS., 826A, nr. 60. Gelijkaardige uitdrukkingen ook VDS, 74; AA.SS., 819B, nr. 37 (*ordo succedentium*); VDS, 164; AA.SS., 831A, nr. 79 (*suo ordine et loco differantur*), en dezelfde gedachte, VDS, 164; AA.SS., 831D, nr. 80.

Genesis 16, 12¹⁷) en *Spreuken* 26, 11¹⁸), viermaal *Spreuken* 29, 11¹⁹), en tweemaal *Isaias* 16, 6²⁰) en *Ezekiël* 28, 12²¹).

Uit het Nieuw Testament worden *Matteus* 5, 3 en 15, 13 tweemaal geciteerd, alsook *Lukas* 2, 47; 5, 11; 8, 8 en 23, 34 en *Johannes* 2, 4; 13, 1 en 14, 18. *Johannes* 8, 44 zelfs driemaal. Tweemaal tenslotte nog I *Kor.* 4, 15 en 9, 22; II *Kor.* 6, 14; II *Tim.* 4, 2 en I en 4, 3; *Tit.* 1, 9 en 2, 1; *Hebr.* 11, 33 en *Petr.* 5, 8²²).

Globaal genomen schijnen deze gelijkenissen in stijl en woordgebruik voldoende grond te bieden om te stellen dat de eindredactie van de *Vita B* door één en dezelfde auteur werd verzorgd.

¹⁷) VDS, 40 en 149; AA.SS., 814C, nr. 20 en 828E, nr. 72.

¹⁸) VDS, 55 en 91; AA.SS., 816D, nr. 27 en 821D, nr. 44.

¹⁹) VDS, 10, 20, 106 en 223; AA.SS., 809E, nr. 8; 811E, nr. 12; 823C, nr. 51 en 842B, nr. 109.

²⁰) VDS, 127 en 171; AA.SS., nrs. 61 en 81 (maior...arrogantia quam fortitudo).

²¹) VDS, 85 en 180; AA.SS., nrs. 41 en 86.

²²) Zie de lijst van bijbelcitaten bij de vertaling van de *Vita B*.

6. De datering

Een belangrijk dateringselement vindt men in de precisering dat Albero, de primicerius van Metz, later aartsbisschop van Trier was¹). Het gebruikte perfectum wijst erop dat het verhaal neergeschreven werd na de dood van Albero, nl. na 18 januari 1152²). Hiermee bezitten we een vrij stevige *terminus a quo*.

Een *terminus ante quem* levert ons de sterfdatum van Hugo van Fosses. Uit drie passages blijkt immers dat Hugo nog leefde bij het opstellen van de *Vita B*. In één van de drie visioenen na Norberts dood, stelt Hugo aan Norbert de vraag of hij het kwalijk genomen heeft dat hij, ondanks zijn bevel, niet was gekomen. Daarop zou Norbert geantwoord hebben: «Gij zult komen», waarna hij verdween³). De auteur geeft hierbij als commentaar dat dit de waarheid was, want dat Hugo op het punt stond te gaan, doch verhinderd werd door een andere zaak.

Dat alles klinkt vrij verward, niet alleen vanwege de visionaire context, maar ook vanwege de onprecieze uitdrukkingen van de auteur.

¹) AA.SS., 836F, nr. 88: «...primicerius Metensis ecclesiae Albero, qui postea Trevirensis ecclesiae archiepiscopus fuit,...». Deze passage komt niet voor in *Vita A*.

²) H.-J. KRUEGER, art. *Albero (Adalbero)*, in *Lexikon des Mittelalters*, dl. I, afl. 2, München, Zürich, 1978, kol. 283.

³) 844E/845A, nr. 117.

Gewoonlijk wordt deze passage geïnterpreteerd als doelend op het tweemaal weggaan van Hugo gedurende het jaar 1119. Het «*Tu venies*» van Norbert is daarmee nog niet verklaard. Dit kan blijkbaar alleen bedoeld zijn als een verwijzing naar de aanstaande gelukzaligheid van Hugo. De auteur voegt hieraan trouwens de vrome wens toe: «Geve de almachtige God dat hij (Hugo) volgens de belofte tot hem (Norbert) moge komen...»⁴⁾. Het overlijden van Hugo wordt hier blijkbaar als een aanstaande realiteit beschouwd. Dit zou kunnen overeenstemmen met de meest waarschijnlijke hypothese omtrent het levenseinde van Hugo, dat hij nl. in 1161 ontslag zou hebben genomen en in 1164 zou zijn overleden. Het opstellen van de *Vita B* moet in ieder geval tussen 1152 en 1164 worden geplaatst, maar op grond van de bovenstaande redenering zou men eerder geneigd zijn te denken aan het einde van die periode, bijvoorbeeld tussen 1160 en 1164.

De confraters van Cappenberg schreven enkele aanvullingen op de *Vita B* «om niet als ondankbaren in gebreke te blijven tegenover Uwe heiligheid»⁵⁾. Hier meent men te merken hoe Hugo, hoogstwaarschijnlijk op dat ogenblik een eerbiedwaardige grijsaard, reeds gedurende zijn leven een aureool van heiligheid toegemeten krijgt.

Tenslotte blijft, als derde vindplaats, het gedicht *Felix Norbertus...*, dat aan de *Vita B* werd toegevoegd en waar Hugo in het tweede vers rechtstreeks wordt aangesproken: «*Gaudeo quod meritis eius, pater Hugo, favetis*»⁶⁾. Vanzelfsprekend kan dit gedicht vóór de *Vita B* zijn opgesteld en pas achteraf eraan toegevoegd, maar bij nader toezien blijkt de inhoud eerder een *recapitulatio* van Norberts verdiensten die in de *Vita* worden beschreven.

De overige dateringselementen brengen ons weinig zekerheid bij. De *Vita B* werd zeker na 1150 geschreven en toch wordt met geen woord gerept over de intrede van bisschop Bartholomeus van Laon te Foigny in 1150. Daarvoor zijn twee goede redenen. Vooreerst paste zulk bericht

⁴⁾ 845A, nr. 118: «Det omnipotens Deus, ut secundum promissionis intellectum ad ipsum veniat; et quem socium et successorem, participemque miserae et poenalis tribulationis seculi huius reliquit, consortem faciat eum gaudiis felicitatis aeternae,...».

⁵⁾ 845C, nr. 1: «...ut nos, tamquam ingrati Vestrae Sanctitati deesse videamur.» Het is niet zeker dat met *Vestra Sanctitas* Hugo bedoeld wordt, maar het blijft de beste hypothese. Als opdrachtgever voor de *Additamenta* zou men enkel nog aan bisschop Bartholomeus van Laon of aan Hugo's opvolger, abt Filips (1161-1171) kunnen denken. De aanspreektitel *sanctitas* werd in de middeleeuwen gebruikt voor bisschoppen of voor de voornaamste abten, zie daarover de paragraaf betreffende de *Additamenta*.

⁶⁾ 847A, nr. 8.

niet in de loop van het verhaal en bovendien was de auteur ongetwijfeld niet bepaald opgetogen over de keuze van Bartholomeus voor de cisterciënzers. Eerder dan de intrede, zou het overlijden van Bartholomeus uit een *bonae memoriae* of een dergelijke uitdrukking kunnen blijken⁷⁾. In vier andere gevallen vermeldt de auteur wel het overlijden door een dergelijke uitdrukking, nl. voor bisschop Burchard van Kame-rijck († 1130), Kuno van Regensburg († 1132), en de pausen Calixtus II († 1124) en Honorius II († 1130)⁸⁾. Het overlijden van Bartholomeus van Laon wordt vaak op 26 juni 1158 geplaatst, doch volledige zekerheid bezit men niet over deze datum⁹⁾. Spijtig genoeg kan men dus hierin geen stevig argument vinden om te stellen dat de *Vita B* vóór 1158 zou zijn geschreven. In het beste geval blijft het een zwak *argumentum e silentio*.

Gerlacus van den Elsen verdedigde de stelling dat de *Vita B* vóór 1159 was geschreven, op grond van een bevel van Frederik I Barbarossa (1152-1190), die in dat jaar zou bevolen hebben de naam van de keizer vóór die van de paus te vermelden¹⁰⁾. Er bestaat inderdaad een pauselijke bul van 24 juni 1159, waarin paus Hadrianus IV de keizer

⁷⁾ De uitdrukking «quamdiu vixit» bij gelegenheid van de ontwijding van het altaar te Prémontré, 825F, nr. 60, kan o.i. niet als argument worden gebruikt om te stellen dat Bartholomeus overleden was, want naar alle waarschijnlijkheid slaan die woorden op Norbert en niet op Bartholomeus.

⁸⁾ Burchard, 815A, nr. 25 (pia ac reverendae memoriae virum); Kuno, 809E, nr. 8 (bonae memoriae); Calixtus II, 819C, nr. 37 (dignae recordationis); Honorius II, 840B, nr. 102 (beatae memoriae).

⁹⁾ In de literatuur vindt men de meest verschillende data, telkens zonder argumenten, b.v. A. DE FLORIVAL, *Étude historique sur le XIIe siècle*, Parijs, 1877, blz. 205 (26 juni 1158); W.M. BECKER, *Das Necrologium... Arnstein...*, in *Annalen des Vereins für Nassauische Alterthumskunde und Geschichtsforschung*, 1881, XVI, blz. 137 (1157, ca. 10 juli); J.-M. CANIVEZ, art. *Barthélemy de Jura*, in *DHGE*, dl. 6, Parijs, 1932, kol. 1010 (26 juni ca. 1158); E. BRANDENBURG, *Die Nachkommen Karls des Grossen*, Leipzig, 1935, blz. 80 (1157, ca. 11 okt.); T. DE MOREMBERT, art. *Barthélemy de Vir*, in *Dictionnaire de biographie française*, dl. 5, Parijs, 1951, kol. 685 (11 juni of 10 sept. 1157); A. DIMIER, art. *Barthélemy de Jur († 1158)*, in *Dictionnaire des auteurs cisterciens*, Rochefort, 1975, kol. 87 (1158); B. GUENÉE, *Les généalogies entre l'histoire et la politique...*, in *Annales E.S.C.*, 1979, XXXIII, blz. 461 (juni 1158). Etc.

¹⁰⁾ G. VAN DEN ELSEN, *De twee oude biographieën van den H. Norbertus*, in *De Katholiek*, 1885, 87, blz. 54, met vage verwijzingen naar algemene syntheses waarin men dat concreet bevel niet terugvindt. Het feit dat de keizer ooit dat bevel heeft uitgevaardigd wordt wel aanvaard, ook in moderne biografieën, b.v. H. HILLER, *Friedrich Barbarossa und seine Zeit. Eine Chronik*, München, 1977, blz. 126: «...ausserdem liess er seinen Namen dem des Papstes voranstellen.» Niets daarover in H. HEIMPEL, art. *Friedrich I. Barbarossa*, in *Neue Deutsche Biographie*, dl. 5, Berlijn, 1961, blz. 459-478, over 1159, zie blz. 464, noch in O. ENGELS, art. *Friedrich I Barbarossa*, in *Lexikon des Mittelalters*, München, Zürich, 1989, kol. 931-933.

verwijt in een keizerlijke brief zijn naam vóór die van de paus te hebben geplaatst. Deze bul werd echter reeds in 1888 als vals bestempeld¹¹). Uit de bronnen hieromtrent blijkt trouwens niet dat de keizer een bevel aan iedereen zou hebben gegeven om steeds zijn naam vóór die van de paus te plaatsen¹²). Het is wel juist dat in het begin van *Vita A* paus Paschasius (sic voor Paschalis II) vermeld wordt vóór Hendrik V en dat die volgorde in de *Vita B* omgekeerd is, doch men ziet niet in waarom de auteur van *Vita B* zich verplicht zou gevoeld hebben aan een eventueel bevel van de keizer te gehoorzamen, zelfs indien zijn tekst voor de hele orde en dus ook voor het Heilig Roomse Rijk was bestemd. Indien zulke overwegingen hadden meegespeeld, zou men eerder het omgekeerde verwachten, nl. dat de auteur van *Vita A* met een dergelijk bevel zou rekening houden, doch de Franse auteur van *Vita B* niet, tenzij men in die stand van zaken een (zwak) argument zou willen zoeken om te stellen dat *Vita A* vóór 1159 werd opgesteld en *Vita B* na 1159.

Uit een bepaalde zin blijkt ook dat de *Vita B* werd opgesteld nadat de orde reeds in Saksen en in het Slavenland uitbreiding had genomen¹³). Spijtig genoeg levert ook deze aanduiding geen precieze datum. Vooreerst dient men te bedenken dat een twaalfde-eeuwse Franse auteur wellicht slechts vage begrippen had betreffende de grens tussen Saksen en het Slavenland, die trouwens allesbehalve vast lag. Misschien werd Gottesgnaden bedoeld, dat reeds in de zomer van 1131 werd gesticht¹⁴). Volgens N. Backmund was Grobe, dat gesticht werd omstreeks 1150, waarschijnlijk de eerste stichting in het Slavenland¹⁵).

In een passage van de *Additamenta* lezen we dat het premonstratenzerklooster van Bolanden op dat ogenblik bloeide (*floret*)¹⁶). Spijtig genoeg blijkt ook hier de juiste datum van de overgang van dat klooster naar de premonstratenzerorde onbekend en wordt meestal omstreeks 1160 gesitueerd¹⁷). Wolfgang Peters plaatste de overgang van Bolanden

¹¹) J. L., dl. II, Leipzig, 1888, blz. 144, nr. 10.575 (7121): «in schola fictam».

¹²) Zie *Sigeberti continuatio Aquicinctina*, ad a. 1157, MGH., SS., 6, blz. 408.

¹³) 838B, nr. 95: «Crevit fratrum numerus et multiplicati sunt in Saxonia, ubi religio decaluerat, et in Slavonia, ubi non erat,...».

¹⁴) W.M. GRAUWEN, *Norbertus...*, blz. 438-469.

¹⁵) N. BACKMUND, *Monasticon Praemonstratense*, dl. I, 2de uitg. Berlijn, New York, 1983, blz. 327.

¹⁶) 846E, nr. 6; uitg. J. C. VANDER STERRE, blz. 254.

¹⁷) N. BACKMUND, *Monasticon Praemonstratense*, dl. I, 2de uitg. Berlijn, New York, 1983, blz. 96, s.v. *Hane B.M. V.* In O. ENGELS, art. *Bolanden, Herren v.*, in *Lexikon des Mittelalters*, dl. II, afl. 2, München, Zürich, 1981, kol. 356, wordt geen datum voor deze overgang aangeduid. H. BUETTNER, *Das Privileg Lucius III. von 1182 für das Prämonstra-*

naar de premonstratenzerorde pas in de zeventiger jaren van de 12de eeuw¹⁸), doch dat lijkt chronologisch onmogelijk, aangezien de *Addimenta* gedurende Hugo's leven opgesteld zijn en deze ten laatste in 1164 stierf.

Een ander dateringselement vindt men in de passage betreffende Evermodus. Daar wordt verhaald dat Norbert hem het bevel gaf niet van Norberts graf te wijken, tenzij om er terug te keren¹⁹). Dit schreef de auteur wellicht om de terugkeer van Evermodus uit Gottesgnaden naar het Onze-Lieve-Vrouweklooster te Maagdenburg te rechtvaardigen²⁰). Deze terugkeer vond echter plaats in 1138, zodat ook dit bericht geen waardevolle *terminus post quem* oplevert.

Kortom, er blijft slechts één stevige *terminus post quem*, nl. de dood van Albero van Trier op 18 januari 1152, en één *terminus ante quem*, nl. de dood van Hugo van Fosses in 1161 of 1164. De *Vita B* werd dus opgesteld tussen 1152 en 1164, doch waarschijnlijk eerder tegen het einde van deze periode van twaalf jaar.

tenserstift Rodenkirchen bei Bolanden, in *Zeitschrift für die Geschichte des Oberrheins*, 1959, 107, blz. 25, noot 9, meent dat de overgang naar de premonstratenzers na 1160 moet zijn gebeurd, maar geeft als argument alleen het feit van het gebruik van de proost- of abtstitel. Hij vindt echter zelf dat argument niet doorslaggevend aangezien ook bij de premonstratenzers de proosttitel voorkomt.

¹⁸) W. PETERS, *Springiersbacher Einflüsse in der Mainzer Erzdiözese. Zur Observanz des Kanikerstiftes Bolanden in der ersten Hälfte des 12. Jahrhunderts*, in *Archiv für mittelrheinische Kirchengeschichte*, 1978, XXX, blz. 99.

¹⁹) 820B, nr. 40.

²⁰) W.M. GRAUWEN, *Norbertus...*, blz. 453-454.

7. Waar werd de *Vita B* opgesteld?

Evenmin als voor de *Vita A* kan men met zekerheid aanduiden waar de *Vita B* opgesteld is. Ten hoogste kan men stellen dat het zeker niet in Duitsland gebeurde. Wanneer de auteur immers over het Concilie van Fritzlar spreekt, preciseert hij dat deze stad in Duits gebied lag¹). Evenzo stelt de auteur in het verhaal over de kerkbouw te Prémontré de Duitse metsers tegenover de *nostrates*²), de volksenoten, de mensen van bij ons.

¹) 814A, nr. 18.

²) 825EF, nr. 59: «Porro pars coementariorum Teutonici erant (conduxerant enim eos Colonienses quidam, amici hominis Dei), pars nostrates, amici jam Praemonstratensium...».

Na de opstand te Maagdenburg weet de auteur van *Vita B* te melden dat degenen die bij Norbert waren getuigden dat ze hem nooit zagen bleek worden³). De auteur was dus geen ooggetuige van de opstand van 1129 en uit zijn tekst blijkt niet dat hij ooit te Maagdenburg zou hebben verbleven⁴).

Anderzijds beschikt men over argumenten om te veronderstellen dat de *Vita B* te Prémontré werd opgesteld. De Bollandisten achtten dat reeds waarschijnlijk⁵), maar vooral een passage van de proloog lijkt daarop te wijzen. Indien het waar is dat een vergadering werd samengeroepen van al degenen die van het begin af voortdurend bij Norbert hadden verbleven, om over de inhoud van de *Vita B* te oordelen⁶), dan was de aangewezen plaats voor zulke samenkomst uiteraard Prémontré.

Bovendien werd de tekst blijkbaar vanuit Prémontré naar Cappenberg gezonden voor aanvulling, aangezien de toevoegingen aan Hugo van Fosses moesten gezonden worden.

De lof die Prémontré te beurt valt in de *Vita B*, als het *domus paupertatis* van Norbert, wijst in dezelfde richting en heeft bovendien wellicht een polemische ondertoon om de machtspositie van Prémontré te versterken⁷).

Op grond van deze argumenten mag men het als zeker beschouwen dat de *Vita B* in Frankrijk werd opgesteld en als hoogstwaarschijnlijk dat dit te Prémontré gebeurde.

³) 841E, nr. 108: «...et hoc testabantur qui cum eo extiterant, quod non vidit eum quisquam vel ad modicum pallescere...».

⁴) Het feit dat alle twaalfde-eeuwse hss. van de *Vita B* één Germaanse uitdrukking aanhalen, nl. «Thieduet, Thieduet», kan moeilijk volstaan als bewijs voor het tegendeel. Men vindt deze woorden met identiek dezelfde schrijfwijze in vier twaalfde-eeuwse hss. van Duitse herkomst, nl. Praag, Lobkowitz 484, 12de eeuw, fol. 68v.; München clm. 17.144, 12de eeuw, fol. 84r; Donaueschingen 450, eind 12de eeuw, fol. 59v. en Praag, Lobkowitz 513, 12/13de eeuw, fol. 82r. Twee andere hss. geven de versie «Thieduz, thieduz», nl. Soissons 12, fol. 50v. en München clm. 22.295, 12/13de eeuw, uit Windberg, fol. 87r. Eén hs. geeft «Theiduz, theiduz», nl. Gent 477, 12de eeuw, uit Drongen, blz. 117. Deze uitdrukking in de volkstaal vindt men niet in de *Vita A*, blz. 698.

⁵) 799F: «Auctor hujus Vitae fuit Canonicus Ordinis, et probabilius archimonasterii Praemonstratensis, adjutus a pluribus».

⁶) 807E, nr. 2; VDS, (IV).

⁷) Zie daaromtrent de paragraaf over de *Vita B* tegenover Prémontré.

8. De chronologie in de *Vita B*

De meest opvallende chronologische fout in de *Vita B* blijft dat alle hss. het verblijf van Norbert te Valencijn in juni 1118 plaats¹⁾, terwijl hij op dat ogenblik nog in het Rijnland verbleef en nog niet voor de synode van Fritzlar (28 juli 1118) was verschenen. De kopiïsten hebben alle hun voorbeeld slaafs afgeschreven en hadden blijkbaar geen zicht op het historisch verloop van Norberts leven. In feite verbleef Norbert te Valencijn vanaf 22 maart 1119 tot na het overlijden van zijn drie volgelingen aldaar begin april 1119. Dit blijkt uit de berichten van de *Vitae* zelf²⁾. In juni daaropvolgend zou Hugo zich dan bij Norbert hebben aangesloten, aldus de *Vita B*, op het ogenblik dat Norbert zich nog steeds te Valencijn bevond. Hij was immers ook zelf ziek geworden. De aanduiding van juni 1118 in plaats van juni 1119 blijft echter onverklaarbaar. Er is geen reden om hier aan de overigens weinig gebruikte Pisaanse stijl te denken, aangezien die voor de overige dateringen van de *Vitae* niet werd aangewend³⁾. Wellicht was het de bedoeling van de auteur de ontmoeting van Norbert en Hugo zo vroeg mogelijk te plaatsen om Hugo des te meer als de belangrijkste volgeling in het licht te stellen.

De twee grote anachronismen uit de *Vita A* komen eveneens in de *Vita B* voor, namelijk het optreden tegen Tanchelms volgelingen te Antwerpen, dat ten onrechte na de Romereis van 1125-1126 wordt verhaald⁴⁾, terwijl het volgens het getuigenis van de oorkonden in 1124 plaatsvond, en de opstand van 1129 te Maagdenburg, die in de *Vita B*, sterker dan in *Vita A*, wordt voorgesteld als een gevolg van de activiteit van Norbert op het Concilie van Reims in 1131⁵⁾.

Dit wijst nogmaals op een verregaand parallellisme tussen beide teksten en deze gelijkaardige fouten kunnen een argument leveren om te stellen dat de auteur van *Vita B* weinig eigen informatie bezat en enkel in staat was de *Vita A* of een gelijkaardige tekst uit te breiden.

¹⁾ Uitg. VDS, 53; AA.SS., 816C, nr. 27. In de uitgave der AA.SS. wordt deze fout nog eens herhaald in de marge. Geen van beide uitgaven levert enig commentaar bij dit foutieve jaartal. Enkel in het hs. Brussel, 11.448, uit Park afkomstig en geschreven in 1223, wordt op fol. 15r. terecht 1119 vermeld, doch ook daar stond oorspronkelijk het jaartal 1118, dat nadien werd verbeterd in 1119.

²⁾ Zie 815B, nr. 24: «...infra octavas Paschae...»; 815F, nr. 25: «...feria quarta, proximo die ante Coenam Domini...».

³⁾ Zie bijvoorbeeld 808E(1115) en 843C(1134).

⁴⁾ 831A, nr. 79-80.

⁵⁾ 840C, nr. 102. Deze fouten werden reeds besproken in de *Inleiding tot de Vita Norberti A*, in *Anal.Praem.*, 1984, LX, nr. 1-2, blz. 37-38.

9. De afhankelijkheid tussen *Vita A* en *Vita B*

Dat er een evident verband bestaat tussen beide teksten heeft niemand ooit ontkend. Enkel de richting van de afhankelijkheid bleef steeds opnieuw omstreden. In geen van beide teksten erkent de auteur uitdrukkelijk een bestaande tekst gebruikt en herwerkt te hebben. Toch verwijst de auteur van *Vita B* in zijn proloog naar vele voorgangers die Norberts leven en daden hadden beschreven, doch niemand had het volledig en in de goede volgorde gedaan. Om niet in hetzelfde euvel te vervallen werd dan een vergadering samengeroepen van degenen die voortdurend met Norbert hadden samengeleefd om zodoende de juiste toedracht en ordening der feiten te kunnen bieden, waarmee de meerderheid der getuigen kon instemmen¹⁾.

De auteur van *Vita B* wil de indruk wekken dat er over Norberts leven veel onvolledige en ordeloze fragmenten bestonden, doch dat hij nu pas een volledige en ordelijke tekst zal neerschrijven, niet op grond van die fragmenten, maar op grond van de mondelinge getuigenissen van Norberts gezellen.

Dit klinkt niet erg geloofwaardig aangezien van die vele fragmentarische *Vitae* niets bewaard bleef²⁾ en omdat men niet goed inziet hoe een hele vergadering, bij het schrijven zelf, over elk feit zou hebben geoordeeld³⁾. Een voorafgaande bespreking en/of een goedkeuring achteraf door een vergadering zijn uiteraard best mogelijk.

Deze voorstelling van zaken lijkt enigszins in tegenspraak met de voorgaande zin waarin de auteur belooft zijn tekst in hoofdstukken onder te verdelen en er titels aan toe te voegen⁴⁾. Nu is de *Vita A* inderdaad een doorlopende tekst zonder titels, zodat het best mogelijk is

¹⁾ Proloog, 807E, nr. 2.

²⁾ Eventueel kan men denken aan de berichten van Herman van Doornik over Norbert, geschreven vóór 1147, doch dat blijft de enige fragmentarische bron over Norberts leven die vóór de *Vitae* is ontstaan. Een vernietiging van teksten na het publiceren van de *Vita B* is weliswaar niet uitgesloten. We bezitten daarover geen gegevens, doch het feit dat zo weinig hss. van de *Vita A* bewaard bleven, nl. één volledige tekst en één fragment, zou aldus kunnen verklaard worden. Enkel voor de *Vita* van Franciscus van Assisi bleef het bewijs van de vernietiging van de voorgaande versies bewaard, zie G. PHILIPPART, *Les légendiers latins et autres manuscrits hagiographiques (Typologie des sources du moyen âge occidental, fasc.24-25)*, Turnhout, 1977, blz. 105.

³⁾ Met deze uitspraak had de auteur uiteraard de bedoeling de geloofwaardigheid van zijn werk te verhogen.

⁴⁾ 807E, nr. 2: «Et, ne sermo continuus atque prolixus lectori fastidium ingerat; hoc ipsum, quoad diligenter potero, distincte et per capitula ordinate et titulis annotare curabo,...».

dat de auteur van *Vita B* zich hier verraadt en impliciet toegeeft dat hij wel de *Vita A* voor zich had en daarin de indeling in hoofdstukken heeft aangebracht. Hij heeft blijkbaar niet kunnen nalaten zijn aandeel te vermelden en daardoor duidelijk gemaakt dat dit veel kleiner is dan hij wil laten uitschijnen.

Een van de andere mogelijke argumenten om de prioriteit van de *Vita A* te verdedigen ligt in het feit dat de *Vita B* meer wonderen en meer bijbelcitaten brengt dan de *Vita A*. In het bijzonder denkt men aan de drie visioenen om Norberts gelukzaligheid te bewijzen, aan de drie wolfschapen legenden die in *Vita A* ontbreken⁵⁾, en aan de toevoegingen van Cappenberg die vrijwel uitsluitend uit wonderen bestaan. Een middeleeuws hagiograaf zou niet zonder reden een wonder van zijn held, dat hem hoe dan ook bekend werd, hebben weggelaten. De versie met het meest wonderen en bijbelcitaten zal dan ook vaak de meest recente zijn⁶⁾.

Een ander bekend feit is dat de primitieve tekst, eenmaal herwerkt, dikwijls onbelangrijk wordt geacht⁷⁾ en vanzelf verdwijnt of soms zelfs wordt verboden⁸⁾. Er bestaat tot op heden geen bewijs dat de *Vita A* vanuit Prémontré formeel zou zijn verboden, maar het feit dat slechts één integrale tekst en één fragment bewaard bleven, kan in die richting wijzen.

⁵⁾ 844C-845A, nrs.115-117.

⁶⁾ Evenzo P.A. SIGAL, *Le travail des hagiographes aux XIe et XIIe siècles: sources d'information et méthodes de rédaction*, in *Francia*, 1988, XV, blz. 168: «...au total, les modifications vont plutôt dans le sens d'additions que dans celui des soustractions.»

⁷⁾ P.A. SIGAL, *a.c.*, blz. 188.

⁸⁾ Zie noot 2.

10. De gebruikte bronnen

De auteur van *Vita B* verwijst vrijwel nooit naar gebruikte bronnen, tenzij dan in het geval van enkele expliciete bijbelcitaten. Deze citaten, ook de impliciete en de zinspelingen, zullen echter afzonderlijk worden verzameld.

Als mondelinge bronnen wordt in de proloog verwezen naar een vergadering die werd gehouden, van degenen, waarschijnlijk uitsluitend Norberts volgelingen, die voortdurend met Norbert omgang hadden gehad, zodat alles kon worden opgeschreven op de manier en in de volgorde waarmee de meerderheid kon akkoord gaan¹⁾. In de praktijk

¹⁾ 807E, nr. 2.

kan men zich zulke vergadering enkel voorstellen vóórdat met het opstellen werd begonnen of achteraf ter goedkeuring. De vergaderplaats was hoogstwaarschijnlijk Prémontré.

Nog een tweede maal verwijst de auteur naar mondelinge getuigenissen, waar hij zegt dat hij van vele zegslieden had vernomen dat de geestelijke uit het kapittel van Xanten, die Norbert in het gelaat had gespuwd, een dergelijk individu was, dat indien Norbert aan zijn koks zou bevolen hebben hem door het slijk te sleuren en onder te dompelen, iedereen zou gezegd hebben dat het goed besteed was²). Dit «*ex multorum relatione*» klinkt allesbehalve geloofwaardig. Waarschijnlijk werden de vele anonieme zegslieden slechts te hulp geroepen om de verontwaardigde uitval van de auteur kracht bij te zetten. De getuigen zouden immers uit Xanten of omgeving moeten komen, terwijl er geen reden bestaat om te denken dat de auteur ooit met mensen uit die streek contact heeft gehad. Voor de feiten uit Norberts leven vóór 1118 die hij verhaalt, verwijst hij immers niet naar Rijnlanders, zoals men tot op heden meende, maar naar het getuigenis van Norbert zelf³).

In de tekst zelf vindt men ook vrij weinig impliciete citaten. De oorspronkelijke titel: *Prologus in librum de initiis et incrementis praemonstratensium*, die in de uitgaven werd weggelaten, schijnt erop te wijzen dat het oorspronkelijke plan van de auteur erin bestond een ordesgeschiedenis te schrijven, waarvan de *Vita Norberti* slechts een gedeelte zou vormen. De gekozen titel kan beïnvloed zijn door het in de middeleeuwen zeer verspreide werk van Walafrid Strabo (809-849), *De exordiis et incrementis quarundam in observationibus ecclesiasticis rerum*⁴).

De aanhef van de *Vita B* is niet dezelfde als die van de *Vita A*. Waar de *Vita A* aanving met een lange dateringsformule die aan kanselarijstijl deed denken⁵), blijkt de aanhef van *Vita B* daarmee ongetwijfeld verwant, doch eerder van bijbelse oorsprong⁶). De auteur ontleende die

²) 811F-812A, nr. 13.

³) Zie 845AB, nr. 118 (quae gessit). Daarover meer in de paragraaf over de auteur als ooggetuige.

⁴) Zie E. DEKKERS, *Clavis patrum Latinorum*, Steenbrugge, 1951, blz. 351, nr. 2048.

⁵) *Vita A*, blz. 670: «Anno dominice incarnationis 1115 Paschasio papa catholicae ecclesiae regimen amministrante, Heinricho iuniore caesare augusto, claruit Norbertus...».

⁶) 808E, nr. 3: «Fuit in diebus Henrici Junioris caesaris augusti, Paschale summo pontifice sedis apostolicae regimen administrante, anno Domini nostri Jesu Christi millesimo decimo quinto, vir quidam, nomine Norbertus...».

zegswijze wellicht aan *Luk.* 1, 5⁷⁾, doch uiteraard komt zulke aanhef: «*Er was eens...*» in een groot aantal verhalen voor⁸⁾).

In de literatuur werd vaak gewezen op bronnen waarvan de *Vita B* zou afhankelijk zijn, doch concrete ontleningen konden tot op heden niet worden aangewezen.

Wat het spinwonder betreft, blijkt er een vrij groot parallellisme te bestaan tegenover de *Vita* van Vitalis van Savigny⁹⁾. Niet alleen de zedeles van het verhaal is dezelfde; het *exemplum* moet namelijk aantonen dat een onwankelbaar geloof alles overwint, maar ook de beide evangelieteksten die daartoe worden aangehaald, zijn dezelfde, nl. *Matt.* 17,19 en *Mark.* 9,22. Alleen het einde van het verhaal is verschillend: de spin wordt niet uitgestoten door te niezen, zoals bij Norbert, maar kruipt uit de voet van Vitalis terwijl hij staat te prediken. Inhoudelijk treft men hier dus heel wat gelijkenis aan, maar geen letterlijke afhankelijkheid.

Meermaals werd ook beweerd dat de passage over Tanchelm uit de *Vitae* afhankelijk zou zijn van de brief van de kanunniken van Utrecht aan aartsbisschop Frederik I van Keulen en van de oorkonden van 1124 betreffende de Sint-Michielskerk van Antwerpen. De eventuele afhankelijkheid ten overstaan van de brief van de kanunniken, werd reeds behandeld¹⁰⁾. Hier moet echter worden aangestipt dat de *Vita B* in deze passage driemaal een langere tekst biedt dan *Vita A*. *Vita B* weet namelijk te melden dat er slechts één priester was te Antwerpen, die samenleefde met zijn nicht, en daarom het vertrouwen van zijn paro-

⁷⁾ *Luk.* 1, 5: «Fuit in diebus Herodis, regis Judaeae, sacerdos quidam nomine Zacharias...».

⁸⁾ Zo bijvoorbeeld in de *Vita Gundulfi Roffensis episcopi* (Rochester), *P.L.*, 159, kol. 813: «Fuit in diebus regis Anglorum Willelmi primi...».

⁹⁾ Uitg. E.P. SAUVAGE, in *Analecta Bollandiana*, 1882, I, blz. 376: «Quod araneam in sacrosancto mysterio sumpsit.» In *Vita B*, 813C, nr. 18. Zie over het spinwonder van Vitalis ook M. PIGEON, *Le petit bestiaire de Savigny*, in *Cîteaux. Commentarii cistercienses*, 1985, XXXVI, blz. 84, die aan dit verhaaltje geloof hecht, tenzij dan aan het einde, en niet op de hoogte lijkt van de vele parallelverhalen. Zie o.m. P.C. BOEREN, *Sint Norbertus en Rolduc. Het spinwonder*, in *Rolduc's Jaarboek*, 1955, XXXV, blz. 81-88, die eveneens het verhaal als echt gebeurd aanziet. Een spinverhaal te meer vindt men in de *Gesta abbatum Trudonensium*, zie de vertaling van E. LAVIGNE, *Kroniek van de abdij van Sint-Truiden*, Assen, Maastricht, 1986, blz. 186 en 218. Evenzo in de *Chronica Albrici monachi trium fontium*, *MGH.*, SS., XXIII, blz. 831, regel 30 (te Melrose in Schotland). Volgens J. VAN MOOLENBROEK, *Vital l'ermite, prédicateur itinérant, fondateur de l'abbaye normande de Savigny*, Assen, Maastricht, 1990, blz. 53, werd de *Vita Vitalis* geschreven vóór 1181-1186.

¹⁰⁾ *Inleiding tot de Vita Norberti A*, blz. 23.

chianen had verloren¹¹). Dat er slechts één priester was, kan de auteur eventueel in twee van de drie oorkonden van 1124 hebben gelezen¹²), maar dit is niet noodzakelijk het geval. Ook zonder die bronnen gezien te hebben wist hij dat de zielzorg in een kapittel alleen aan de plebaan of *parrochianus* werd toevertrouwd.

De tweede eigen passage van *Vita B* zegt enkel dat het volk reeds lang de waarheid niet meer had vernomen en zodoende gemakkelijker door Tanchelms dwaling te misleiden was¹³), terwijl de derde weet te melden dat Tanchelm de dochters in het bijzijn van hun moeders verleidde en dat degene die daaraan niet kon deelnemen, zich ongelukkig achtte. Het eigen goed van *Vita B* blijft dus beperkt tot een beschrijving van het onzedelijk leven, zowel van de parochiepriester, als van Tanchelm. De bronnen hiervoor bleven onbekend, hoewel het zedeloos leven van Tanchelm ook in de Utrechtse brief ter sprake komt¹⁴), maar had de auteur daarvoor wel bronnen nodig? De verdachtmaking van de pastoor en van Tanchelm paste immers al te goed in zijn opzet, nl. Norbert als de zegevierende redder van een hopeloze toestand voor te stellen.

Hoe dan ook, de tekstuele gelijkenis tussen de bronnen is miniem en het zou eerder verwonderlijk zijn indien de auteur van *Vita B* de gelegenheid zou hebben gehad de brief van Utrecht of de oorkonden van Antwerpen te lezen.

De ontlending aan Sulpitius Severus uit de *Vita S. Martini*, die reeds in de *Vita A* werd gesignaleerd¹⁵), komt ook in de *Vita B* voor op identiek dezelfde wijze, nl. «*Quid, inquit, expectas, cruenta bestia?*»¹⁶).

In diezelfde tekst van Sulpitius Severus bemerkt men een zekere gelijkenis in de gebruikte *brevitas-topos*, doch dat is uiteraard minder verwonderlijk en men kan hier zeker niet spreken over een bijna letterlijke afhankelijkheid zoals in het voorgaand citaat¹⁷).

¹¹) 831A, nr. 79; niet in *Vita A*, blz. 691.

¹²) P.J. GOETSCHALCKX, *Oorkondenboek der Witherenabdij van S.-Michiels te Antwerpen*, dl. I, Ekeren-Donk, 1909, nr. 2 en 3.

¹³) 831B, nr. 79.

¹⁴) P. FREDERICQ, *Corpus documentorum inquisitionis haereticae pravitatis Neerlandicae*, dl. I, Gent, 's-Gravenhage, 1889, nr. 11, blz. 16.

¹⁵) *Inleiding tot de Vita Norberti A*, blz. 20.

¹⁶) 835D, nr. 86.

¹⁷) Sulpitius Severus, *Vita S. Martini*, uitg. J. Fontaine, Parijs, 1967 (*Sources chrétiennes*, nr. 133), dl. I, blz. 252, regel 8: «*Quamquam etiam ex his, quae comperta nobis erant, pluribus omisimus, quia sufficere credidimus, si tantum excellentia notarentur. Simul et legentibus consulendum fuit, ne quod his pareret copia congesta fastidium.*» Te vergelijken met *Vita B*, 807C, nr. 2: «...cogor multa praetermittere...»; 807E, nr. 2:

In het vijfde hoofdstuk treffen we een citaat aan uit twee brieven van de H. Augustinus¹⁸⁾ en, merkwaardig genoeg, een uitdrukking die schijnt te stammen uit het *De divinis officiis* van Norberts tegenstander, Rupert van Deutz (1076-1129)¹⁹⁾.

De *Vita B* weet verder te melden dat Norbert aan zijn volgeling Hugo de heilige Laurentius tot voorbeeld stelde, omdat deze laatste de schatten van paus Sixtus II (257-258) uitdeelde²⁰⁾. De auteur kende dus, wellicht vanuit de koor- of refterlezing of de *lectio divina*, een *Vita B. Laurentii*, of de hymne of de verzen over die heilige²¹⁾. Deze passage ontbreekt in *Vita A*. Welke tekst de auteur kende, kan niet worden uitgemaakt, aangezien het verhaal over Laurentius reeds in de christelijke oudheid bekend was en o.m. terug te vinden is bij Ambrosius en Augustinus. De auteur van de *Vita B* kan het dus uit vele onrechtstreekse bronnen hebben geput.

Aan het einde van de *Vita B* stoot men op een zinswending die duidelijk afhankelijkheid vertoont tegenover de inleiding op de Latijnse prelatie van de H. Mis, nl. het *Dignum et justum est*²²⁾. Dit citaat komt eveneens voor in *Vita A*²³⁾ en versterkt de mening dat de uitdrukking van een geestelijke stamt, doch dat de auteurs der *Vitae* geestelijken waren was van meetaf aan duidelijk.

Volgens François Petit zou de *Vita B* afhankelijkheid vertonen tegenover de *Collationes* van Johannes Cassianus († ca.435)²⁴⁾. Verwijzingen worden echter niet gegeven en dit werk omvat twee delen in de uitgave van J.P. Migne, nl. *P.L.*, 49 en 50. De betere uitgave door Michael Petschenig²⁵⁾, werd helemaal nagekeken. Men vindt daarin

'...pauca summatim perstringam. Et, ne sermo continuus atque prolixus lectori fastidium ingerat'...».

¹⁸⁾ Zie de paragraaf: *Het vijfde hoofdstuk over het lijden*.

¹⁹⁾ Zie *ibidem*.

²⁰⁾ 817BC, nr. 30.

²¹⁾ *AA.SS.*, 10 aug., dl. II, blz. 485-516: *Hymnus auctore Prudentio*, blz. 512-516; *P.L.*, 171, 1607-1614: *Versus de sancto Laurentio* door Marbod van Rennes.

²²⁾ 844A, nr. 114: «Volebant enim alii, dignumque et justum esse dicebant, ut...».

²³⁾ *Vita A*, blz. 703, hoofdstuk 23.

²⁴⁾ F. PETIT, *Norbert et l'origine des Prémontrés*, Parijs, 1981, blz. 60: «On décèle facilement les sources de cette spiritualité: l'évangile, les Actes des apôtres, l'épître de saint Jacques, la liturgie, la tradition du désert puisée probablement dans la vie de saint Antoine et les conférences de Cassien.» Vermits dat alles gemakkelijk te vinden is, achtte de auteur verwijzingen overbodig!

²⁵⁾ *Johannis Cassiani Conlationes XXIII*, uitg. M. PETSCHENIG, Wenen, 1886, in-8°, 711 blz.

veel over de deugdbeoefening van de woestijnvaders, doch geen parallellen met de *Vita B*, tenzij dan dat ook daar de bekende tekst van Paulus, II Kor. 11, 14, éénmaal wordt geciteerd, waarin gezegd wordt dat Satan zich vermomt als een engel van het licht²⁶⁾.

²⁶⁾ *Ibidem*, blz. 446. Evenzo in *Vita B*, 827B, nr. 65.

11. De latere invloed van de *Vita B*

Terwijl slechts één latere auteur uit de *Vita A* heeft afgeschreven¹⁾, was dat wel vaak het geval met de *Vita B*, die ongetwijfeld op veel bredere schaal verspreid was geworden.

Het is uiteraard van belang steeds te controleren of de gebruikte tekst een *Vita A* of een *Vita B* was, doch overigens wordt in deze paragraaf niet naar volledigheid gestreefd. Het volstaat aan te tonen dat de *Vita B* een grote verspreiding kende.

De *Vita B* werd in de 12de eeuw reeds gebruikt door de voortzetter van de kroniek van Siegbert van Gembloers, de *Continuatio Praemonstratensis*, geschreven na 1146, doch verder niet nauwkeuriger te dateren²⁾.

In het begin van de 13de eeuw schreef Robrecht (†1212), kanunnik van de abdij van St. Marien d'Auxerre (o.praem.)³⁾ een wereldkroniek waarin hij ten minste vijfmaal duidelijk berichten uit de *Vita B* overnam⁴⁾.

Ook Burchard van Ursberg gebruikte in de 13de eeuw een zin uit de *Vita B*⁵⁾, met de verwijzing naar *quidam scriptor*⁶⁾. De uitgevers O. Abel en L. Weiland hebben echter de oorsprong van het citaat niet aangeduid. De afhankelijkheid werd reeds opgemerkt o.m. door W. von

¹⁾ Nl. de auteur van de kroniek van Leitzkau, zie de *Inleiding tot de Vita Norberti A*, in *Anal. Praem.*, 1984, LX, nr. 1-2, blz. 30-31. Hier wordt alleen rekening gehouden met de uitgegeven teksten. De bewerkingen van de *Vita B* en de uittreksels daarvan die in vele abdijen te vinden zijn, werden hier buiten beschouwing gelaten. Zij zijn over het algemeen historisch onbelangrijk.

²⁾ W.M. GRAUWEN, *Norbertus...*, Brussel, 1978, blz. 11-12.

³⁾ Dep. Yonne, nu bisdom Sens.

⁴⁾ Uitg. O. HOLDER-EGGER, *Roberti canonici S. Mariani Autissiodorensis chronicon*, in *MGH.*, SS., 26, blz. 230, 231 en 234, zoals terecht door de uitgever in de marge aangeduid.

⁵⁾ *Burchardi et Cuonradi Urspergensium chronicon*, in *MGH.*, SS., 23, blz. 342, regel 22-26. Hier vindt men de lofrede op Lotharius III uit de *Vita B*, 843B, nr. 113. Voor twee andere passages, nl. over Norberts dood en het schisma van 1130, op dezelfde bladzijde, is de afhankelijkheid veel minder expliciet.

⁶⁾ Zie de *Inleiding tot de Vita Norberti A*, blz. 30.

Giesebrecht⁷⁾ en door C. Neel⁸⁾). Een tekstvergelijking toont onbetwistbaar dat Burchard uit de *Vita B* afschreef en niet uit de *Vita A*⁹⁾).

In de kroniek van Boudewijn van Ninove, waarvan het oudste gedeelte gaat tot 1294¹⁰⁾, vindt men achtmaal de verwijzing naar de *Vita Norberti*¹¹⁾. De uitgever verwees echter ten onrechte naar de *Vita A*, want in twee van de citaten wordt het duidelijk dat zeker de *Vita B* werd gebruikt. De auteur vermeldt immers hoeveel abten gedurende de eerste jaren aan het kapittel deelnamen¹²⁾ en de drie visioenen na Norberts dood¹³⁾, twee passages die alleen in de *Vita B* voorkomen.

Eveneens in de 13de eeuw werd de *Vita B* gebruikt door de cisterciënzer Albericus van Troisfontaines¹⁴⁾. Dit groot verzamelwerk toont bijzondere belangstelling voor de gebeurtenissen in Champagne¹⁵⁾. De auteur gebruikte veel hagiografische werken voor zijn wereldkroniek, die hij begon op te stellen in 1232¹⁶⁾.

In de Annalen van Osterhofen, geschreven tussen 1288 en 1313¹⁷⁾, werden door de uitgever zes passages aangeduid als afhankelijk van de *Vita Norberti*¹⁸⁾. Eén daarvan vertoont duidelijk afhankelijkheid van de *Vita B*¹⁹⁾. Uiteraard werd een afschrift van de *Vita B* bewaard in deze premonstratenzerabdij.

In de 14de eeuw werd het begin van de *Vita B* letterlijk overgenomen

⁷⁾ W. VON GIESEBRECHT, *Kritische Bemerkungen zur Ursperger Chronik*, in *Sitzungsberichte der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, Phil.-Hist. Klasse*, 1881, I, blz. 233.

⁸⁾ C. NEEL, *The Historical Work of Burchard of Ursberg*, V: *The Historian, the Emperor and the Pope*, in *Anal. Praem.*, 1984, LX, nr. 3-4, blz. 228-229.

⁹⁾ Dit in tegenstelling tot de bewering van N. BACKMUND, *Die mittelalterlichen Geschichtsschreiber des Prämonstratenserordens*, Averbode, 1972, blz. 16.

¹⁰⁾ Uitg. O. HOLDER-EGGER, *MGH.*, SS., 25, blz. 515.

¹¹⁾ De auteur zelf verwijst uitdrukkelijk naar de *Vita*, blz. 523, regel 3: «...ut ex libro vite sue patet,...».

¹²⁾ *MGH.*, SS., 25, blz. 528; *Vita B*, 839E, nr. 101.

¹³⁾ *Ibid.*, blz. 529; *Vita B*, 844-845, nr. 116-117.

¹⁴⁾ *Chronicon Albrici monachi Trium Fontium*, *MGH.*, SS., 23, blz. 674-950, zie blz. 823, 826 en 831. De ontleningen, of juist samenvattingen uit de *Vita B*, werden in de uitgave aangeduid. Zie W.M. GRAUWEN, *Norbertus...*, Brussel, 1978, blz. 65. Zie over Albricus, J. PRELOG, art. *A. v. Troisfontaines*, in *Lexikon des Mittelalters*, I, 2, München, Zürich, 1978, kol. 282.

¹⁵⁾ P. SCHEFFER-BOICORST, *Introductio*, *MGH.*, SS., 23, blz. 633-634.

¹⁶⁾ J. PRELOG, *a.c.*, kol. 282.

¹⁷⁾ Aldus W. WATTENBACH, *MGH.*, SS., 17, blz. 537.

¹⁸⁾ *Ibid.*, blz. 538-558.

¹⁹⁾ *Ibid.*, blz. 540: «A.D.1120. ...accepit praedicandi verbum Dei ubique terrarum ubi vellet et posset, ...»; zie *Vita B*, 814F, nr. 23: «...ubique terrarum vellet et posset...». Deze uitdrukking komt niet voor in *Vita A*, blz. 674.

in het werk van Jacques de Guise (†1399)²⁰⁾ *Histoire de Hainaut*²¹⁾. Enkel werden een paar kleine toevoegingen gemaakt, speciaal over Henegouwen.

In de jaren 1498-1499 werden een aantal bladzijden uit de *Vita B* samen met het gedicht *Felix Norbertus* afgeschreven in de *Notae Adelbergenses*²²⁾. N. Backmund beschouwde dit gedicht als het product van een kanunnik van Adelberg, doch daarvoor pleit geen enkel argument. Het gaat eenvoudigweg om het bekende gedicht dat het einde vormt van de *Vita B*.

²⁰⁾ Zie over hem D. VAN OVERSTRAETEN, art. *Guise, Jacques de*, in *Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclésiastiques*, afl. 129-130, Parijs, 1988, kol. 1122-1125.

²¹⁾ Uitg. E. SACKUR, in *MGH., SS.*, 30, blz. 78-334, zie voor de *Vita B*, blz. 206-207; A. DE FORTIA D'URBAN, *Histoire de Hainaut par Jacques de Guyse, traduite en français avec le latin en regard et accompagné de notes (Le texte est publié pour la première fois sur deux manuscrits de la Bibliothèque du Roi)*, dl. 12, Parijs, Brussel, 1831, blz. 16: *Capitulum III. Vita sancti Noberti(sic) primi fundatoris Praemonstratensium*. Hiervoor werd een hs. van de *Vita B* gebruikt dat bij de beschrijving van de afkomst van Norbert het woord *Salicorum* bevatte, zoals op dit ogenblik alleen in de *Vita A* en in de hs. Soissons 12 en 13 van *Vita B* voorkomt, doch niet het verhaal van de bliksemslag op weg naar Vreden.

²²⁾ N. BACKMUND, *Die mittelalterlichen Geschichtsschreiber des Prämonstratenserordens*, Averbode, 1972, blz. 51.

12. De uitgaven

De kartuizer Laurentius Surius (1523-1578)¹⁾ maakte een uitgave van de *Vita B*, die viermaal werd heruitgegeven. Hij duidde de gebruikte hss. niet aan en publiceerde geen proloog, geen bekeringsverhaal op weg naar Vreden, geen vijfde hoofdstuk over de vraag waarom de heiligen moeten lijden en geen verzen over Norbert aan het einde. De *Addimenta* uit Cappenberg vindt men hier wel.

De uitgave van L. Surius is onbruikbaar voor wetenschappelijke studie aangezien hijzelf in een inleidende zin toegeeft de stijl veranderd te hebben ten bate van de lezer²⁾. Enkele bijbelcitaten werden in

¹⁾ Zie over hem G. CHAIX, art. *Laurentius Surius (1523-1578)*, in *Rheinische Lebensbilder*, dl. 11, Keulen, 1988, blz. 77-100. Uit dit artikel blijkt dat L. Surius bij al zijn uitgaven de vrijheid nam de oorspronkelijke tekst te veranderen.

²⁾ L. SURIUS, *De probatis sanctorum vitis quas tam ex MSS. codicibus, quam ex editis authoribus...*, dl. III, Keulen, 1579, in-fol., blz. 622: «Stylum subinde nonnihil elimavi in gratiam lectoris.» Dezelfde zin ook in de uitgave dl. III, Keulen, 1618, in-fol., blz. 112. In de uitgave van 1579, blz. 622, vindt men de zin: «Utrum autem in sanctos vir vitae sanctissimae relatus sit, necdum compertum habeo.» Dat gebeurde inderdaad pas drie jaar later, op 28 juli 1582, en deze zin werd in de uitgave van 1618 dan ook weggelaten. De veranderingen door Surius aangebracht werden ook opgemerkt door N. ALEXANDER,

marginen aangeduid, doch enkel het hoofdstuk van het bijbelboek wordt aangeduid, niet het vers. De tekst werd in hoofdstukken onderverdeeld, doch zonder titels. De uitgaven van 1579 en 1618 geven identiek dezelfde tekst, behalve dan dat het romeins cijfer dat het hoofdstuk aanduidt in de uitgave van 1579 in de marge werd geplaatst. In de korte inleiding wordt verder nog gezegd dat, volgens de uitgever, een tijdgenoot en waarschijnlijk Hugo van Fosses de auteur van deze *Vita* is, wat zou blijken uit hoofdstuk 52, d.w.z. de drie visioenen na Norberts dood³).

In 1608 verscheen een uitgave door abt Sigismund Kohel, van de abdij van Louka in Moravië (1607-1615), onder de titel *Praemonstratensis Ordinis nonnullorum Patrum vitae ex variis authoribus collectae*, Louka, 1608, in-8°, geen paginatie (398 blz.)⁴). De Bollandisten kenden dit werk, doch noemden de uitgave *truncata*⁵), zodat zij er geen rekening mee hielden en enkel steunden op de uitgave van Joannes Chrysostomus vander Sterre van 1656.

Roger Wilmans, de uitgever van de *Vita A*, zag deze uitgave van S. Kohel niet, maar liet door een collega te Wenen controleren of S. Kohel de *Vita A* of de *Vita B* had uitgegeven⁶). Het bleek uiteraard de *Vita B* te zijn, zoals Daniël Van Papenbroeck (1628-1714) reeds had gemeld.

Volgens Leon Goovaerts⁷) was het boek in het begin van deze eeuw reeds zeer zeldzaam. Een exemplaar bevond zich in de bibliotheek van Selau in Bohemen⁸) en een tweede in die van Leffe-Frigolet⁹).

Historia ecclesiastica veteris novique testamenti..., dl.46, Lucca, 1751, in-fol., blz. 106: «Ejus vita a coevo Authore scripta iussu Hugonis socii ipsius primique Abbatis Praemonstratensis extat apud Surium, sed ab ipso paululum interpolata sive elegantiori stylo reddita.» Over de werkwijze van L. Surius ook R. AIGRAIN, *L'hagiographie. Ses sources, ses méthodes, son histoire*, Parijs, 1953, blz. 326.

³) Uitg. 1579, blz. 622; uitg. 1618, blz. 112: «...a quodam eius aequali, et, nisi fallor, Hugone illo, qui ei proxime successit in regimine Praemonstratensis, ut colligi videtur ex Historia hujus cap. 52. fideliter conscripta.»

⁴) Letterlijk: «Typis Lucensibus ad fluvium Dia. Anno 1608.»

⁵) *AA.SS.*, uitg. Parijs en Rome (Victor Palmé), 1867, kol. 799E.

⁶) *MGH., SS.*, 12, blz. 669.

⁷) L. GOOVAERTS, *Ecrivains, artistes et savants de l'ordre de Prémontré*, dl. III, 2, Brussel, 1907, blz. 148, die zelf zijn inlichtingen kreeg van Alfons Zak. De *Vita S. Norberti* beslaat de blz. 1-154.

⁸) Zie over deze abdij N. BACKMUND, *Monasticon Praemonstratense*, dl. I, 2de uitg., Berlijn, New York, 1983, blz. 390-393, s.v. *Želiv*.

⁹) Het boek blijkt op dit ogenblik te Leffe niet meer aanwezig te zijn, aldus een brief van de bibliothecaris van 13 okt. 1988. De bibliothecaris van Frigolet was zo vriendelijk ons enkele fotokopieën uit het boek van S. Kohel te zenden. Het werk is eveneens aanwezig in de *Bibliothèque Nationale* te Parijs onder het nummer II.4158.

Sigismund Kohel geeft geen proloog en geen lijst van hoofdstukken. Hij gebruikte blijkbaar hss. die het woord *Salicorum* in het eerste hoofdstuk niet vermeldten. De naam van Norbert wordt, naar oude Duitse gewoonte, steeds als *Norbertus* weergegeven. Hij drukte wel de *Additamenta monachorum (sic) Cappenbergensium de Patre Norberto* af, doch niet de *Versus*.

Roger Wilmans citeerde in zijn inleiding op de uitgave van *Vita A* een zin uit J.G. LEUCKFELD, *Antiquitates Praemonstratenses...*, Maagdenburg, 1721, blz. 8, noot f, die aldaar niet minder dan negen zeventiende-eeuwse uitgaven van de *Vita B* aanduidde¹⁰). In feite gaat het echter vaak om min of meer ingrijpende bewerkingen van de tekst van *Vita B*.

De enige min of meer bruikbare uitgave uit de 17de eeuw is van de hand van abt Joannes Chrysostomus vander Sterre (1591-1652)¹¹). Deze uitgave, verschenen in 1656, kan voor haar tijd merkwaardig worden genoemd. Er werden immers varianten uit zestien handschriften genoemd. Spijtig genoeg heeft J.C. vander Sterre zijn handschriften enkel aangeduid met de plaats waar ze bewaard werden¹²).

Bij het lezen van de varianten door J.C. vander Sterre aangeduid, komt men tot de vaststelling dat zeer weinige de betekenis van de tekst veranderen. Vaak gaat het om één enkel woord dat min of meer gelijkluidend was met het oorspronkelijke en eventueel door de kopiist verkeerd werd verstaan bij het dicteren.

Helemaal betrouwbaar is de uitgave van J.C. vander Sterre echter niet. Soms wordt geen enkele variant aangeduid, waar nochtans alle nu bewaarde handschriften een andere lezing blijken te geven¹³).

Bijzonder verdacht is verder dat geen enkel van de zestien hss. die hij

¹⁰) R. WILMANS, *Introductio*, in *MGH.*, SS., 12, blz. 669, noot 54.

¹¹) Zie over hem N.J. WEYNS, art. *Sterre, Joannes Chrysostomus vander*, in *Nationaal Biografisch Woordenboek*, dl. 4, Brussel, 1970, kol. 783-789, en IDEM, *Jean-Chrysostôme vander Sterre, abbé de Saint-Michel d'Anvers*, in *Anal. Praem.*, 1972, XLVIII, blz. 94-123.

¹²) J. C. vander STERRE, *Candido lectori*, blz.**7: «Ut autem textus eius per omnia purus et sincerus exhiberetur, non sine labore ad plurimum, scilicet Praemonstratensis, Nostri, id est Antverpiensis, Grimbergensis, Parcensis, Averbodiensis, Trunchiniensis, Ninivensis, Bernensis, Heylesemensis, Neomagensis, Morinensis, Steinveldensis, Knechtstadiensis, Chotiessoviensis, Marchtalensis, Wilthinensis, etc. MM.SS. ac L. Surii et Servatii Lairvelz fidem recensitus est:....».

¹³) Zo o.m. het woord *Salicorum*, blz. 1, dat slechts in twee bewaarde *B*-hss. voorkomt, terwijl het in meer dan twintig andere ontbreekt en waarbij J.C. vander Sterre geen varianten aanduidt; evenzo liet hij blz. 243, de woorden *quae gessit* weg, wellicht ter wille van het mooiere Latijn, doch veranderde zo de betekenis van de zin, zie de paragraaf over de auteur.

aanduidt blijkt overeen te komen met de nu nog bewaarde hss. Bij een vergelijking van de varianten die J.C. vander Sterre aanduidde met de hss. Soissons 12, Grimbergen en Drongen vindt men gedeeltelijk die varianten terug, maar gedeeltelijk ook niet. Het is natuurlijk mogelijk dat geen enkel van de zestien hss. van J.C. vander Sterre bewaard bleef, maar men denkt eerder aan een onnauwkeurig aanduiden van de varianten, aangezien een aantal typische varianten wel in die hss. terug te vinden zijn.

In de *Acta Sanctorum* van de Bollandisten, in het eerste deel van de maand juni, nl. op 6 juni, werd de tekst van J.C. vander Sterre afgedrukt, doch zonder de aantekeningen van P. de Hertoghe. Na de proloog wordt de *Index capitum et titulorum* gegeven uit de *Editio Antverpiensis*¹⁴). Vooraf echter wordt een noot toegevoegd waarin de lezer wordt verwittigd dat de Bollandisten *more nostro* de tekst in hoofdstukken en nummers hebben onderverdeeld. Zij plaatsten dus de titels van de hoofdstukken in een lijstje vooraan om zelf een andere indeling in 19 hoofdstukken en 118 nummers te kunnen geven.

Deze verandering aan de oorspronkelijke tekst lijkt onverantwoord. Ook werden een aantal verwijzingen naar bijbelcitaten, die bij vander Sterre voorkwamen, weggelaten, misschien om meer plaats vrij te houden voor andere aantekeningen in de marge. De aangeduide bijbelcitaten zijn echter in beide uitgaven verre van volledig.

Ook de Bollandisten waagden het vrij lichtvaardig veranderingen aan de tekst aan te brengen. Zo bijvoorbeeld staat in alle hss. en in de uitgave van J.C. vander Sterre dat de vredeftichting te Fosses op dinsdag plaatsvond (*feria tertia*)¹⁵). De Bollandisten maakten daarvan vrijdag (*feria sexta*), enkel en alleen omdat in het begin van de volgende paragraaf stond dat de volgende vredeftichting, te Moustier namelijk, zich op een zaterdag afspeelde.

De tekst van het eerste deel van juni in de *Acta Sanctorum*, voor het eerst verschenen te Antwerpen in 1695, blz. 761-793, werd nog tweemaal herdrukt, nl. in de uitgave te Venetië, 1741, blz. 809-858, en in de uitgave van Victor Palmé te Parijs en Rome, 1867, blz. 807-847. De paginering bleef echter niet dezelfde; daarom zullen de verwijzingen

¹⁴) 64 *capitula* voor de *Vita* en 10 voor de *Appendix fratrum Cappenbergensium*, AA.SS., 807F-808D.

¹⁵) J.C. VANDER STERRE, blz. 64, met als varianten: «Surius et aliqua alia exemplaria Feria secunda, sed male.»; AA.SS., blz. 817E, nr. 31.

naar de *Acta Sanctorum* niet alleen de bladzijde, maar ook het nummer van de paragraaf aanduiden.

Jacques Paul Migne (1800-1875) tenslotte drukte slaafs de tekst uit de *Acta Sanctorum* af, met de verwijzingen naar J.C. vander Sterre, en zelfs met de noot van de Bollandisten dat *more nostro* nieuwe hoofdstukken en nummers werden aangebracht¹⁶). Ook het *commentarius praeuius* van Daniël Van Papenbroeck S.J. (1628-1714)¹⁷) werd overgenomen¹⁸), evenals al de commentaren na de tekst van de *Vita*, behalve de *Historia translationis* en de twee lange *corrollaria* over Maagdenburg en over de abdij van Sint-Michiels te Antwerpen. De verwijzingen naar de bijbelplaatsen werden hier in de tekst ingevoegd.

In plaats van de *corollaria* drukte J.P. Migne de waardeloze *Sermones duo ad populum* af, die ontleend werden aan Ch.-L. Hugo en J. Le Paige¹⁹) en de *S. Norberti chartae*²⁰).

Men moet aldus tot het besluit komen dat van de *Vita B* nog geen betrouwbare wetenschappelijke uitgave bestaat. De uitgave door Roger Wilmans van de *Vita A* in de *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores*, dl.12, blijft een vrij nauwkeurige uitgave, waarvan enkel de inleiding en de citatenaanduiding verouderd zijn. Voor de *Vita B* blijkt een nieuwe uitgave noodzakelijk. Dr.Gerlinde Niemeyer had daarvoor, in opdracht van de *Monumenta Germaniae Historica*, reeds een groot aantal handschriften op fotokopie verzameld, doch diende het ingewikkelde en tijdrovende uitgawewerk in 1978 definitief stop te zetten wegens ziekte. De hier ondernomen studie poogt, op grond van de verzamelde handschriften, de stand van zaken op dit ogenblik samen te vatten en aldus een stap vooruit te zetten in de richting van een wetenschappelijke uitgave.

¹⁶) *P.L.*, 170, Parijs, 1854, kol. 1235-1358. Zie kol. 1255, noot 14: «Capitula indicata inter uncus includimus, eorumque titulos hic subjungimus more nostro in capita et numeros distincturi».

¹⁷) Zie over hem H. DELEHAYE, art. *Papebrochius Daniel ou Van Papenbroeck*, in *Biographie nationale*, dl.16, Brussel, 1901, kol. 581-598.

¹⁸) *P.L.*, 170, kol. 1236.

¹⁹) *P.L.*, 170, kol. 1357. Zie daarover W.M. GRAUWEN, *De bronnen voor de geschiedenis van Norbert, stichter van Prémontré*, in *Anal. Praem.*, 1983, LIX, nr. 3-4, blz. 199.

²⁰) *P.L.*, 170, kol. 1357.

13. De stijl en het woordgebruik

Ondanks de *brevitas*-topoi die de auteur meermaals gebruikt, in en buiten de proloog¹⁾, is zijn stijl vaak omslachtig en langdradig. Zo gebruikt hij een zin van negen woorden om uit te drukken dat een bepaald feit 's morgens gebeurde of in de herfst²⁾. Soms spreidt hij een opvallende woordenrijkdom ten toon, vooral dan wanneer hij de activiteit van de duivel beschrijft³⁾, een enkele keer ook wanneer hij vurig voor Norbert supportert⁴⁾. Hij vormt lange zinnen, die meermaals onlogisch zijn opgebouwd. Vaak is de zinsbouw slordig en lijkt hij meer op gesproken dan op geschreven taal. Zo bijvoorbeeld verandert de auteur wel eens van onderwerp in één en dezelfde zin⁵⁾.

Olav Klesser stipte reeds in 1958 aan dat de auteur van de *Vita B* «overhoop lag met het reflexivum»⁶⁾. Dit is ongetwijfeld juist, althans beschouwd van het standpunt van een klassiek filoloog. Hij besloot daaruit echter dat de auteur van de *Vita A* er «steeds onmiddellijk bij is om zijn fouten te verbeteren». Deze vaststelling werd dan voor O. Klesser een belangrijk argument om te stellen dat *Vita A* pas na *Vita B* zou zijn ontstaan, omdat het ondenkbaar is dat de latere schrijver fouten

¹⁾ Bijvoorbeeld 819B, nr. 37: «Sunt enim cuncta, quae praemissa sunt, ex multis pauca...»; 829B, nr. 74: «Multa de tanto patre narrari possunt, sed tamen plurima praetermittuntur...».

²⁾ 841B, nr. 106: «Facto autem mane, cum summo diluculo lux coepisset illucescere...»; 819D, nr. 38: «Autumnus erat, quando primo brumale tempus hiemis incipit frigescere...». Evenzo 820A, nr. 40: «Transacta igitur hieme, niviumque et glacie (sic) frigore vernali calore paululum deterso...».

³⁾ 820C, nr. 41: «Sed non defuere tentantis inimici et adversantis hostis insidiae, qui plantata eradicare, fundata evellere, congregata dispergere, dispersa morti tradere, multiforma dolositate et multimoda calliditate laboraret.»; 826B, nr. 61: «...ut prius terrorem incutiat, territas malleo caudae suae dejiciat, dejectas mactet, mactatas postea hianti ore devoret et perdat.»; 826C, nr. 61: «...ut aestimarent jacula mitti et mittere, feriri et ferire, vulnerari et vulnerare, interfici et interficere.»

⁴⁾ 837D, nr. 92: «At ille gladio spirituali, quo accinctus erat, eos insequitur: in sua quiete sedendo aggreditur, percutit, dejicit, dejectos anathematis vinculo ligat.»

⁵⁾ 819, nr. 38: «...de qua a quoquam ipsorum, cum plurimi remitti et sibi indulgeri postulassent, nullam volebat recipere relaxationem.»; 822F, nr. 49: «Videns autem ille affectuosam mulieris devotionem, respexit eam, et suscepit quod petebat.»; 824A, nr. 53: «...ita etiam ut hi qui illum comitabantur, licet confertissimis populorum turbis admixti, vix unum verbum ab eorum ore posset torqueri.»; 828D, nr. 71: «Saepe homo...permisit; et post haec divina miseratione ab eo curatus est (daemoniacus)...reverteretur (daemoniacus).»; 844D, nr. 116: «...praesertim cum a quibusdam, quibus optime credendum fuit, etiam post discessum suum in ea effigie apparuerit...».

⁶⁾ O. KLESSER, *De oudste levensbeschrijving van Sint-Norbert, in Anal. Praem.*, 1958, XXXIV, nr. 3-4, blz. 216.

zou toevoegen wanneer hij de juiste vorm voor zich zag. In feite echter is het algemeen bekend dat de vervaging van de klassieke regels betreffende het reflexivum een kenmerk is van het middeleeuws Latijn⁷⁾. Het is juist dat de *Vita A* over het algemeen een juister, in de zin van klassieker, Latijn biedt dan *B*. Doch deze vaststelling geeft o.i. geen uitsluitel inzake de volgorde van het ontstaan van beide *Vitae* omdat het zogenaamd verkeerd gebruik van het wederkerig voornaamwoord niet als onjuist werd aangevoeld. Bovendien zou de bovenstaande redenering noodzakelijk moeten leiden tot de conclusie dat de latere tekst steeds de volmaakste is, daar hij de fouten van de voorgaande verbetert. Alle handschriftenkenners en paleografen zullen integendeel beweren dat een tekst door het veelvuldig afschrijven steeds meer fouten gaat vertonen. De afschrijvers stonden nu eenmaal niet tegenover hun tekst als een leraar klassiek Latijn die de taalfouten van zijn leerling opzoekt om ze te verbeteren.

Een stijleigenaardigheid van de *Vita B*, die bij een vergelijking met de *Vita A* in het oog valt, is dat de auteur van *B* veel belang hecht aan de bindteksten tussen de verschillende verhalen. In de inleidende volzinnen tot een nieuw verhaal verantwoordt hij vaak zijn uiteenzetting door de noodzakelijkheid dit verhaal te brengen voor de juiste volgorde of omdat het niet mag weggelaten worden⁸⁾. Deze uitdrukkingen maken deel uit van zijn omslachtige verhaaltrant en zijn zeker niet altijd letterlijk te verstaan. Zo zal men uit de uitdrukking *non est praetermittendum*⁹⁾ of *praetereundum*¹⁰⁾ niet zonder meer mogen besluiten dat de auteur een tekst voor zich had waarin dat verhaal ontbrak.

Bij een stijlvergelijking tussen *Vita A* en *Vita B* valt het op dat de *Vita B* vaak de dialogen in rechtstreekse rede weergeeft, waar de *Vita A* de

⁷⁾ K. STRECKER, *Introduction à l'étude du latin médiéval*, Rijsel, Genève, 1948(3de uitg.), blz. 37. Typisch genoeg treft men dezelfde vervaging op dit ogenblik in het Nederlands aan, vooral in Nederland zelf. Zoniet had O. Klesser moeten schrijven dat de auteur van *Vita A* er steeds onmiddellijk bij is om *diens* (nl. van de auteur van *Vita B*) fouten te verbeteren, in plaats van *zijn* fouten.

⁸⁾ Zie b.v. 831A, nr. 79: «Haec de daemoniaco isto per excessum dicta sunt, ut ea quae facta sunt, prout fieri potest, suo ordine et loco differantur. Non enim est praetereundum...»; 831D, nr. 80: «Supervacua judicari potest ab audientibus haec narratio: sed ad subsequens transitus evidens haberi non potest, nisi hoc aliquando doceat praecedentis operis attestatio.»; 840C, nr. 102: «In hoc tractatu tractare de Romanis pontificibus alicui videbitur superfluum esse; sed alio modo seriatim differri non possunt quaedam, quae de milite Christi praetermitti non debent...».

⁹⁾ Zie vorige voetnoot en o.m. 841C, nr. 44; 826A, nr. 60; 829B, nr. 74, alsook onder de titel: *De Proloog*.

¹⁰⁾ Zie o.m. 815A, nr. 23; 831A, nr. 79; 834C, nr. 81.

onrechtstreekse rede gebruikt¹¹). Dit maakt de verhaaltrant van de *Vita B* levendiger, maar anderzijds blijkt de inhoud van de dialogen naïef, onrealistisch en weinig logisch. De stijl ervan is even langdradig als in de rest van het verhaal. De dialogen die de *Vita A* in rechtstreekse rede weergeeft, vindt men in de *Vita B* eveneens, doch veel uitgebreider en met herhalingen. Bovendien levert de auteur van de *Vita B* een aantal retorische vragen in de rechtstreekse rede, die in de *Vita A* niet voorkomen¹²).

Kenmerkend voor de stijl van de *Vita B* zijn de vele herhalingen van dezelfde woorden, een stijfgeuur die eerder tot de spreektaal behoort¹³). De auteur was wellicht iemand die gewoon was het woord te voeren, ofwel als predikant, ofwel als scholaster voor zijn studenten. Misschien kan ook deze eigenaardigheid wijzen op een auteur van gevorderde leeftijd.

Ook de herhaalde uitroepen behoren eerder tot de spreektaal. Het beoogde effect, zowel in de spreek- als in de schrijftaal, bestaat erin de verhaaltrant levendiger te maken en zodoende de aandacht van de toehoorders gaande te houden. De auteur van de *Vita B*, die zich bewust is te schrijven voor de confraters in het kapittel of in de refter verzameld,

¹¹) Zie b.v. de woorden aan Hedwig, blz. 808E, nr. 3; het antwoord van Norbert aan aartsbisshop Frederik van Keulen, 811A, nr. 9, enz. Het gesprek tussen Burchard en Norbert echter, 816A, nr. 25, staat in beide *Vitae* in de rechtstreekse rede en gedeeltelijk ook het daaropvolgend gesprek met Hugo van Fosses.

¹²) Zo b.v. 809B, nr. 6: «Quid plura?»; 809C, nr. 6: «Norberte, quo vadis? Domine, quid agis? Revertere pater, revertere...Norberte, Norberte, quid me persequeris?...cur et alios perdere festinas?...Domine, quid me vis facere?»; 813C, nr. 18: «Quid faceret homo, cujus fides jam in Domino solidata erat?»; 816F, nr. 28: «Quis enim non stuperet novum genus vitae: in terra degere et de terra nihil habere, nil quaerere?»; 817F, nr. 31: «Quid est, pater reverende, quod tibi a me vel a quolibet negari possit?» Etc.

¹³) 821F/822A, nr. 46: «Eia ad bellum, eia ad bellum...»; 822A, nr. 46: «Peregrine de Francia, peregrine de Francia...»; 822B, nr. 47: «Videte, videte...»; 822C, nr. 47: «En ardeo, en ardeo...En morior, en morior...Volo exire, volo exire...»; 823E, nr. 52: «...dicant qui...dicant inquam...dicant...»; 824, nr. 54: «Laneis ad carnem, laneis ad laborem...»; 825B, nr. 57: «Clamabat quia vivunt, clamabat quia vere vivunt, qui non sibi vivunt...»; 826B, nr. 61: «Exivit...exivit...seminare semen non suum, sed semen dominicum...»; 827C, nr. 66: «Modo intrabit ad me, modo intrabit ad me, modo venit, modo venit...firmate...recede...recede...»; 828A, nr. 69: «Nescitis, fratres, nescitis, inquam...»; 828F, nr. 72: «Gavisus est pater Norbertus, gavisus est et comes...»; 834F, nr. 83: «Depone ovem, depone inquam, eam...»; 836F, nr. 89: «Deducitur...deducitur...»; 837A, nr. 90: «...nudatis pedibus...nudis pedibus...nudis pedibus...»; 837E, nr. 93: «...alii...alii...alii...Haec...haec...»; 837E, nr. 94: «...vicit...vicit...vicit...»; 838B, nr. 95: «Fremuerunt Saxones, fremuerunt Parthenopolitani...»; 838C, nr. 96: «...dies, dies inquam...»; 840E, nr. 104: «Vigilant isti...vigilant illi...»; 841B, nr. 106: «...dum alii...alii...alii...quidam...»; 842D, nr. 110: «...non sibi nocuerunt: nocuerunt et ei potius...».

maakt er dan ook gretig gebruik van¹⁴⁾. Hetzelfde geldt voor de retorische vragen¹⁵⁾.

Hier en daar zoekt de auteur ook met opzet het effect van alliteraties¹⁶⁾. Dit geldt evenzeer voor het rijmproza¹⁷⁾, dat in zijn tijd in de mode kwam, doch een enkele maal ook schijnt hij een voor de hand liggend binnenrijm met opzet te willen vermijden¹⁸⁾.

Het woordgebruik in de *Vita B* is vaak ongewoon en weinig precies en concreet. De auteur gebruikt behalve de frequente herhalingen ook veel synoniemen en een overvloed van woorden om relatief weinig feitenmateriaal mee te delen. Zijn veel gebruikte stopwoorden werden reeds aangestipt waar de vraag werd bestudeerd of de tekst van één of meer auteurs stamt.

¹⁴⁾ B.v. 821E, nr. 45: «Magnum opus!»; 821F, nr. 46: «Quid agis, inquit?»; 821F/822A, nr. 46: «Eia ad bellum, eia ad bellum...»; 822B, nr. 47: «Ha, ha, he, modo bene facis...»; 825A, nr. 56: «Quid ergo?»; 825D, nr. 58: «Eia, inquit, eia, fratres dilectissimi...»; 826C, nr. 62: «Eia, eia, vertimini...»; 827D, nr. 66: «Ei mi! ei mi! quid agam?»; 828E, nr. 72: «Quid dicam?»; 829A, nr. 73: «Quid multa?»; 830F, nr. 78: «Eia benedictus Deus per omnia...»; 831B, nr. 79: «Res mira et stupenda!»; 835B, nr. 84: «Quid est hoc fratres?»; 837B, nr. 90: «Miser, quid agis? Sine miser: quid est quod fecisti?»; 838F, nr. 97: «Quid igitur?»; 840F, nr. 105: «Theid ut, Theid ut, ingeminantes, hoc est, Exite, Exite...»; 841A, nr. 105: «Heu, heu!».

¹⁵⁾ Zie de vorige voetnoot en b.v. 825E, nr. 59: «Quis putas est homo iste? Cujus fidei, qui nulla utitur ratione? Putasne stabile sit hoc opus, quod in tanta solitudine locatur? et cujus fundamentum ...in palude?»; 825F, nr. 60: «Sed homo ille quid fecit?»; 828E, nr. 72: «Quid faceret juvenis, certamen gravissimum bellaturus?...Quid dicam?»; 837C, nr. 91: «Ubi sunt ait, haec? aut qua ratione ab ea et a vobis quibus erant, sunt alienata?»; 838F, nr. 97: «Quid igitur?»; 839D, nr. 101: «Quid plura?»; 845A, nr. 118: «Et quid amplius?».

¹⁶⁾ B.v. 826B, nr. 61: «...exivit...exivit...seminare semen, non suum, sed semen dominicum...»; 840C, nr. 102: «In hoc tractatu tractare...»; 841B, nr. 106: «...sacer sacerdos et societas cum eo congregata.»

¹⁷⁾ B.v. 838B, nr. 95: «...in Saxonia, ubi religio decaluerat, et in Sclavonia, ubi non erat...»; 838E, nr. 97: «Haec est, inquam, dies qua desperatis misericordia, peccantibus venia, mortuis redditur vita...in hac quod hanc mortem prohibuistis, dolorem meum prolongastis, et laborem intulistis, sed et requiem meam distulistis.»

¹⁸⁾ 845B, nr. 118: «Quia etsi quidam ea per omnia non recipiant et omnibus ad integrum haec placere non valeant, non poterunt obesse benevolis, etiamsi contigerit malivolis et detractoribus non prodesse.» In de laatste helft van deze zin had een andere woordschikking twee binnenrijmen opgeleverd, na «recipiant» en «valeant», nl. ook «obesse» en «prodesse». Misschien gaf de auteur hier voor de afwisseling de voorkeur aan een kruisrijm.

14. Enkele hagiografische topoi

Bij de studie van de *Vita A* reeds werd erop gewezen dat de profetische geest veel vaker en nadrukkelijker aan Norbert wordt toegeschreven in de *Vita B* dan in de *Vita A*¹⁾. Terloops mag worden vermeld dat deze topos reeds in de *Vita Antonii* voorkomt²⁾. Evenzo wordt de gave om de goede van de slechte geesten te onderscheiden, de *discretio spirituum*, in de *Vita B* uitdrukkelijk aan Norbert toegeschreven³⁾. Ook dit gegeven vindt men reeds in de *Vita Antonii*⁴⁾.

Bij de beschrijving van Norberts uiterlijk wordt herhaaldelijk gezegd dat hij een opgewekt en sereen gelaat had⁵⁾. Op zichzelf niets ongevoons, tot we in verdacht veel andere *Vitae* hetzelfde kenmerk aantreffen⁶⁾, en vooral dan in die *Vitae* die vaak model stonden voor de middeleeuwse hagiografie, zoals de Latijnse vertaling van de *Vita Antonii* van Athanasius († 373)⁷⁾. De opgewektheid van het gelaat bewijst bij de levende Antonius dat hij voortdurend aan hemelse zaken dacht⁸⁾ en bij de stervende Antonius dat hij de engelen zag die zijn ziel zouden meevoeren⁹⁾.

Ook de *brevitas*-formule dient hier bij de clichés vermeld te worden, hoewel zij vanzelfsprekend niet alleen in het hagiografisch genre voorkomt. Men treft haar vooral aan in alle soorten prologen en dat is uiteraard ook in de proloog van de *Vita B* het geval¹⁰⁾. Doch ook verderop in de tekst grijpt de auteur meermaals naar die topos terug¹¹⁾,

¹⁾ *Inleiding tot de Vita Norberti A*, in *Anal. Praem.*, 1984, LX, nr. 1-2, blz. 29. In de *Vita A* slechts éénmaal terloops, blz. 696; in de *Vita B* ten minste zesmaal: 818F, nr. 35; 825D, nr. 58; 830F, nr. 78; 834E, nr. 81; 838F, nr. 97; 839A, nr. 98.

²⁾ *P.L.*, 73, 134D, 152D, 153AB.

³⁾ 820F, nr. 43: «Videns ergo vir, cui Deus discretionem spirituum dederat,...»; 821F, nr. 46: «Tunc vero Pater Norbertus, cui Deus discretionem spirituum dederat,...».

⁴⁾ *P.L.*, 73, 137D en 146B.

⁵⁾ 808F, nr. 4: «Erat enim homo ad aspectu hilaris, vultu serenus,...»; 825D, nr. 58: «Et post haec, exhilarata facie, assumpta fiducia...»; 838E, nr. 97: «At vir justus, ut erat hilari facie et vultu sereno...».

⁶⁾ O.m. ook in de *Vita S. Ayberti*, AA.SS., dl.I april, Parijs, Rome, 1866, 863D: «...cum semper jucundus et hilaris et videretur et esset.»

⁷⁾ *P.L.*, 73, 134B, 156C, 167C, 168A.

⁸⁾ *P.L.*, 73, 156C.

⁹⁾ *P.L.*, 73, 167C.

¹⁰⁾ 807C, nr. 2: «...cogor multa praetermittere, ea dumtaxat breviter attingens...»; 807E, nr. 2: «...pauca summam perstringam. Et ne sermo continuus atque prolixus lectori fastidium ingerat...».

¹¹⁾ O.m. 819C, nr. 37: «Sunt enim cuncta, quae praemissa sunt, ex multis pauca, quae gessit,...». Evenzo in de *Additamenta*, uitg. J.C. VANDER STERRE, blz. 256 en 257; uitg. AA.SS., 846C, nr. 4 en 847A, nr. 7.

hoewel hij in feite ijverig bezig is de tekst uit te breiden met onbelangrijke woordenkramerij.

Anderzijds wapent de auteur zich tegen het eventuele verwijt van onvolledigheid door tweemaal te stellen dat één man niet alles kan weten¹²⁾. Doch deze uitspraak lijkt dan weer in tegenspraak met de proloog waarin sprake is van de raadpleging van een groep mensen die van het begin af met Norbert omgingen¹³⁾.

¹²⁾ 829B, nr. 74 en 843B, nr. 113.

¹³⁾ 807E, nr. 2.

15. De *Vita B* tegenover Norbert

Vooreerst dient men na te gaan met welke namen Norbert wordt aangeduid en of daarin een verschil te merken is tegenover de *Vita A*¹⁾. In de *Vita B*, met de *Additamenta* inbegrepen²⁾, blijkt de meest gebruikte benaming *pater* te zijn, die namelijk zesenvoertigmaal voorkomt, tegen drieënveertigmaal *vir Dei*. Op de derde plaats komt de aanduiding *homo* zonder meer, nl. negenendertigmaal, terwijl die in de *Vita A* niet voorkomt. Dit geldt ook voor de benaming *vir* zonder meer, die evenmin in de *Vita A* wordt aangewend. De naam *Norbertus*, alleen of in samenstellingen, ontmoet men zesendertigmaal; *homo Dei* achten-twintigmaal. Tenslotte vindt men de twee meest typische aanduidingen als *magister*³⁾, elfmaal, en als *sanctus vir*, negenmaal, nl. zevenmaal in de *Vita* en tweemaal in de *Additamenta*, waar overigens nog eenmaal de benaming *ter-beatus* wordt gebruikt. Te noteren valt dat het epitheton *sanctus* in de *Vita A* slechts tweemaal voorkomt⁴⁾. Tenslotte blijft er de uitdrukking *miles* of *miles Christi*, die in de *Vita B* viermaal wordt aangewend⁵⁾, terwijl die in de *Vita A* niet voorkwam.

¹⁾ Zie de *Inleiding tot de Vita Norberti A*, in *Anal. Praem.*, 1984, LX, nr. 1-2, blz. 10.

²⁾ De *Additamenta* stammen uiteraard van een andere auteur, maar werden waarschijnlijk onmiddellijk na de *Vita B* opgesteld en zij vertonen dezelfde hagiografische kenmerken.

³⁾ Tegenover driemaal in de *Vita A*. Over de magistertitel als specifieke benaming voor de *Wanderprediger*, zie o.m. J. VON WALTER, *Die ersten Wanderprediger Frankreichs*, Leipzig, 1906, blz. 52, noot 3; blz. 115, noot 5 en blz. 120, noot 5; A. H. THOMAS, *De oudste constituties van de dominicanen*, Leuven, 1965, blz. 74, noot 300; R. ZERFASS, *Der Streit um die Laienpredigt*, Freiburg, 1974, blz. 137, noot 514; J.-M. BIENVENU, *Robert d'Arbrissel et la fondation de Fontevraud*, in *Cahiers d'histoire*, 1975, XX, nr. 2, blz. 240.

⁴⁾ Zie de *Inleiding tot de Vita Norberti A*, in *Anal. Praem.*, 1984, LX, nr. 1-2, blz. 10.

⁵⁾ Deze benaming vindt men reeds in de *Vita Antonii* van Athanasius, *P.L.*, 73, kol. 130B; in *Vita B*, 812A, nr. 13 (*militia Christi*); 840C, nr. 102 (*militie Chisti*); 841F, nr. 108 (*militis sui*); 844E, nr. 117 (*militi suo*).

Er blijkt dus wel een accentverschuiving te bestaan tussen *Vita A* en *Vita B*. Het gebruik van *homo* en *vir* zonder meer in de *Vita B* kan als een loutere stijleigenaardigheid van de auteur worden uitgelegd⁶⁾. Het veel vaker voorkomen van het epitheton *sanctus* echter is niet zonder betekenis.

In de *Vita B* wordt Norbert als een heilige voorgesteld. Daarop wijst niet alleen het gebruik van het epitheton *sanctus*, maar ook andere impliciete heiligverklaringen, zo bijvoorbeeld na de bespuwing te Xanten zegt de auteur dat het geduld en de deugden van de heiligen te bewonderen en na te volgen zijn⁷⁾, waarmee uiteraard Norbert wordt bedoeld. Elders drukt de auteur zijn mening uit dat de lof van zulk een groot man niet mag verzwegen worden, want God wordt verheerlijkt in zijn heiligen⁸⁾. De heiligheid van Norbert wordt aldus door de auteur als vanzelfsprekend voorgesteld.

De *Vita B* tracht niet alleen Norbert impliciet en expliciet als een heilige voor te stellen, doch wenst hem ook de hoogste trap der heiligheid toe te kennen, namelijk het martelaarschap. Het is een bekend verschijnsel in de hagiografie dat de auteurs van *Vitae* van belijders (*confessores*) enigszins verveeld zaten met die tweederangspositie van hun held en naar oplossingen zochten om hem toch als martelaar voor te stellen, bijvoorbeeld als een martelaar van begeerte (*in voto*). Dit is ook het geval in de *Vita B*. Bij de moordpoging op Witte Donderdag wordt diegene zalig geprezen die op zulke dag gedood zou worden en degenen die Norbert redden, bewezen hem geen goede dienst⁹⁾. Evenzo drukt Norbert als zijn mening uit dat de standvastigheid van de martelaren niet zo moeilijk is en zeer aangenaam, meer dan honing en honingraat¹⁰⁾, en tenslotte, opgesloten in de toren in de nacht van 29/30 juni 1129, wachtte Norbert met vreugde op de martelaarspalm¹¹⁾. De bedoeling van de auteur blijkt dus duidelijk genoeg: Norbert was een

⁶⁾ Men kan de vraag stellen of de benaming *homo* zou wijzen op een beïnvloeding door het «ecce homo» uit Joh.19,5. In dat geval zou zij een bijklank van medelijden kunnen hebben. Dit schijnt het geval te zijn blz. 809C, nr. 7, doch zeker niet over de hele lijn, zoals trouwens de vrij veel gebruikte uitdrukking *homo Dei* bewijst.

⁷⁾ 812A, nr. 13: «...patientia vero et virtutes sanctorum, his qui ad Christi militiam se accingunt, admirandae sunt et imitandae,...».

⁸⁾ 842E, nr. 111: «Laudes ergo tanti viri tacendae non sunt, quia gloriosus Deus in sanctis suis.»

⁹⁾ 838E, nr. 97.

¹⁰⁾ 841E, nr. 108: «...ipse vero econtra martyrum constantia levem, et super mel et favum dulcissimum esse asserebat.»

¹¹⁾ 842C, nr. 109: «...palmamque martyrii gaudens expectaret...».

martelaar van zijn plicht (*in voto*) en hij kon het ook niet helpen dat hij niet werd vermoord. De *Vita B* kent hem dan ook uitdrukkelijk de titel van martelaar toe¹²).

Bij de deugden die de *Vita B*, naar hagiografisch gebruik, overvloedig aan Norbert toeschrijft, treedt het geloof (*fides*) op de voorgrond. Uit de context blijkt echter dat de betekenis aan dit woord gehecht beter wordt weergegeven door godsvertrouwen¹³). Dit wordt vooral duidelijk in het spinwonder dat bedoeld is als een *exemplum* om Norberts godsvertrouwen te bewijzen¹⁴). Na dit wonder verhaalt de auteur trouwens nog eens nadrukkelijk dat Norbert in de 12de eeuw bekend stond om die deugd, zoals Bernard om zijn *caritas* en Milo van Terwaan om zijn nederigheid¹⁵). Doch ook buiten deze passage wordt het godsvertrouwen van Norbert in het licht gesteld, bijvoorbeeld bij de duiveluitdrijving te Nijvel¹⁶).

In de twee deugdencatalogen van *Vita B*¹⁷) wordt het godsvertrouwen echter niet uitdrukkelijk genoemd.

Het revolutionair aspect van de *Wanderpredigt* wordt in de *Vita B* vrijwel volledig weggemoffeld. Norberts verhouding met de gevestigde geestelijkheid schijnt ideaal. Hij past zich aan bij hun gewoonten¹⁸); hij wordt door hen vriendelijk ontvangen en zij ondervragen hem belangstellend over geestelijke problemen¹⁹). Wel wordt toegegeven dat sommigen — maar dat gebeurt dan uiteraard op aanstoken van de duivel — hem in zijn woorden wilden vangen en zijn oprechtheid op de proef stellen. Ook wordt meer dan eens gewezen op het succes dat Norbert kende bij het volk²⁰). Vandaar dat hij liever midden in de steden verbleef, waar hij allen goedgunstig ontving, dan zijn intrek te nemen bij de geestelijken²¹). Vooral uit deze laatste opmerking wordt het toch

¹²) 841C, nr. 106: «...martyris sui, quantum in eo fuit, constantia,...».

¹³) Zie b.v. 813F, nr. 19: «...fidei fortitudine communitus...»; 815A, nr. 24: «...singularis enim fidei et magnae fortitudinis erat homo ille.»; 821E, nr. 45: «Magnum opus! sed non dispar fides in opere.»

¹⁴) 813CDE, nr. 18.

¹⁵) 813F, nr. 18: «In Norberto eminent fides, in Bernardo Claraevallensi charitas, in Milone Tervanensi humilitas.»

¹⁶) 821E, nr. 45. Zie de tekst in noot 13.

¹⁷) 817B, nr. 29 en 842F, nr. 111.

¹⁸) 816F, nr. 28.

¹⁹) 817A, nr. 29.

²⁰) 816EF, nr. 28 en 817AB, nr. 29; 822C, nr. 47; 830C, nr. 76.

²¹) 817B, nr. 29.

voldoende duidelijk dat Norbert in feite alleen succes oogstte bij het gewone volk²²). In hoeverre hij de geestelijkheid alleen maar vluchtte of eveneens hun levenswijze bestreed, zoals na zijn priesterwijding te Xanten, wordt uit de tekst niet duidelijk. Openlijke conflicten schijnen er tussen Fritzlar (1118) en zijn verkiezing tot aartsbisschop (1126) niet meer voorgekomen te zijn.

De spiritualiteit van Norbert zoals die in de *Vita B* tot uiting komt, is niet fundamenteel verschillend van de andere bronnen. Vooreerst valt het op dat hij de H. Schrift letterlijk wil navolgen²³). Ook zijn *constantia*, zijn doorzettingsvermogen, wordt heel kenmerkend beschreven²⁴). Samen met zijn godsvertrouwen (*fides*) wordt de *patientia* tot een kenmerk van Norbert gemaakt in de *Vita B*. Beide deugden waren noodzakelijk voor de taak die hem wachtte²⁵). Deze teksten hadden veel invloed op het latere beeld van Norbert, zodat men hem in de 18de eeuw zelfs op anachronistische wijze het devies: «*Fide et patientia*» toedichtte²⁶).

Uiteraard wordt Norbert, evenals in de *Vita A*, vooreerst met Christus vergeleken. Niet minder dan zesmaal wordt uitdrukkelijk gezegd dat hij handelde naar het voorbeeld van zijn Heer (*exemplo Magistri sui*)²⁷). Overigens volgt Norbert voortdurend Christus' handelwijze na. Zoals Christus besloot naar Jeruzalem te gaan om daar te sterven, zo trekt Norbert naar Prémontré om daar te sterven van ontbering²⁸). Evenzo in navolging van Christus vergeeft Norbert aan zijn vijanden²⁹). Dit thema ontbreekt volledig in de *Additamenta* van Cappenberg.

Met Sint-Paulus wordt Norbert vergeleken in het bekeringsverhaal op weg naar Vreden³⁰). Uiteraard komen zulke bekeringsverhalen naar het

²²) Evenzo in de passage over Saint-Gilles, 814F, nr. 23: «...ne saltem simplices impedirent, si hujus sibi praedicationem superfluum seu minus utilem judicarent...».

²³) 823F, nr. 53: «...Scripturas divinas sequi et Christum ducem habere.»

²⁴) 837F, nr. 94: «...vicit et constantia, qua noverant eum a bonis initiis usque ad finem numquam velle desistere.»

²⁵) 813D, nr. 18: «Duo namque illi, ad quod praeparabatur, erant necessaria, patientia videlicet et fides, ...».

²⁶) Aldus een fictief wapenschild van Norbert uit het archief van de abdij van Berne te Heeswijk, zie daarover A. van den HURK, in het tijdschrift *Berne*, 1990.

²⁷) 809F, nr. 8; 839B, nr. 99; 841B, nr. 106; 841E, nr. 108; 842C, nr. 109; 842E, nr. 110.

²⁸) 825B. Deze passage vindt men niet in de *Vita A*.

²⁹) 838E, nr. 97.

³⁰) Zie de paragraaf daarover.

model van Paulus' bekering nog voor in twaalfde-eeuwse *Vitae*, o.m. in die van Otto van Bamberg³¹).

³¹) Zie daarover E. DEMM, *Reformmönchtum und Slawenmission im 12. Jahrhundert*, Hamburg, Lübeck, 1970, blz. 73 en 184, noten 1051 en 1052.

16. De Vita B tegenover Hugo van Fosses

Vroeger aanvaardden vele auteurs dat Hugo van Fosses de *Vita B* zelf had opgesteld¹). Deze stelling werd nadien algemeen verlaten en terecht²). Het argument om Hugo niet meer als auteur te weerhouden was dat er lofbetuigingen aan zijn adres in de tekst voorkwamen³). Dit argument lijkt echter niet zo doorslaggevend. Hugo zond immers blijkbaar zelf de tekst van de *Vita B* naar Cappenberg voor aanvulling en was dus op de hoogte van de lofbetuigingen aan zijn adres, alsook van het antwoord van de Cappenbergers waarin zij hem aanspraken als *Vestra Sanctitas*⁴). Hij heeft dit alles niet uit nederigheid laten schrapen.

Een sterker argument tegen het auteurschap van Hugo vindt men in de vaagheid van de tekst. Een oog- en oorgetuige als Hugo, die jarenlang in Norberts gezelschap had doorgebracht, moest dat ongetwijfeld tonen door een aantal concrete details, zelfs indien hij in zijn werk een zekere afstandelijkheid had willen bewaren.

Opmerkelijk is wel dat Hugo in de *Vita B* een veel belangrijker rol speelt dan in de *Vita A*. In de *Vita A* treedt Norbert alleen op de

¹) Zie J. LE PAIGE, *Bibliotheca Praemonstratensis Ordinis*, Parijs, 1633, blz. 304; daarover ook C.P. DE HERTOGHE in J.C. VANDER STERRE, *Vita S. Norberti...*, Antwerpen, 1656, blz. 280.

²) Zie R. WILMANS, *Introductio, MGH.*, SS., 12, blz. 666.

³) C.P. DE HERTOGHE, *Notationes*, in J.C. VANDER STERRE, *Vita S. Norberti...*, Antwerpen, 1656, blz. 281. De lofbetuigingen vindt men in de *Vita B*, 816D, nr. 27; J.C. VANDER STERRE, blz. 54: «...pia nimirum et sanctae conversationis homo.»

⁴) 845C, nr. 1: «...ne in paterni meriti prosecutione nos tamquam ingrati Vestrae Sanctitati deesse videamur.» De titel *Sanctitas vestra* werd in de middeleeuwen gebruikt voor bisschoppen en in enkele gevallen ook voor de machtige abten van Cluny, zie C. DU CANGE, *Glossarium mediae et infimae latinitatis*, dl. 6, Parijs, 1846, blz. 56-57, en daarvan afhankelijk J.F. NIEMEYER, *Mediae Latinitatis lexicon minus*, Leiden, 1976, blz. 937. Toch vonden we de aanspreektitel *Sanctitas tua* ook in brief 32 van Bernard van Clairvaux aan de abt van Saint-Nicaise te Reims, zie de *S. Bernardi opera*, dl. VII, *Epistolae* 1-180, Rome, 1974, blz. 86, regel 18. Tenslotte moge hier worden vermeld dat ook de kanunniken van Utrecht in hun brief aan aartsbisschop Frederik van Keulen, deze laatste als *sanctitas vestra* en *sancte pater* aanspreken, zie P. FREDERICQ, *Corpus documentorum inquisitionis...*, dl. I, Gent, 's-Gravenhage, 1889, blz. 16, 17, 18.

voorgond. Hugo is niet meer dan een gezelschap, die nooit zelfstandig optreedt, men zou bijna zeggen: een meeloper. De *Vita B* meldt ook wel tweemaal dat Hugo bedeesd was tegenover Norbert⁵⁾, maar beiden worden toch veel meer op dezelfde voet geplaatst. Dit wordt vooral duidelijk in een passage waar hun prediktochten worden beschreven en waarin de *Vita A* voortdurend het enkelvoud handhaaft en enkel weet te melden dat Hugo meeging; de *Vita B* echter tweemaal ongemerkt van het aanvankelijke enkelvoud der werkwoorden, naar het meervoud overgaat⁶⁾.

In dit verband kan nog worden opgemerkt dat het dertiende hoofdstuk van de *Vita B*, waarin voor het eerst over Hugo wordt gesproken, begint met een plechtige aanhef, die aan oorkondenstijl doet denken. De uitvoerige datum die wordt opgegeven voor de eerste ontmoeting tussen Hugo en Norbert te Valencijs is echter onjuist, nl. juni 1118⁷⁾. In juni 1118 bevond Norbert zich nog in het Rijnland en was hij nog niet voor de synode van Fritzlar verschenen. In feite vond die eerste ontmoeting inderdaad plaats te Valencijs, maar dan op 26 maart 1119. Misschien was het de bedoeling van de auteur die ontmoeting zover mogelijk naar het verleden te verleggen om Hugo des te duidelijker als de eerste leerling te kunnen in het licht stellen.

De *Vita B* geeft ook een paragraaf over de opleiding van Hugo door Norbert, die in de *Vita A* niet voorkomt⁸⁾. Deze paragraaf vindt men in alle bewaarde hss. van de *Vita B* tot de 16de eeuw. Slechts in twee

⁵⁾ Bij gelegenheid van een verzoeningspoging te Moustier-sur-Sambre, 818A, nr. 32: «Ille siquidem, ut erat timidus...» en dezelfde uitdrukking in één van de drie visioenen na Norberts dood, 844D, nr. 116, wat doet veronderstellen dat dit eerste visioen, evenals het derde, door de auteur aan Hugo van Fosses wordt toegeschreven.

⁶⁾ *Vita A*, blz. 674, kap.6: «Cuius (Hugonis) contubernio gaudens Norbertus simul cum eo circuibat... praedicans et reconcilians... reducens... expetebat... erogabat... erat... esset... se arbitrans... poterat... pendebat... videbatur... contempserat... inserviret... verteret... appropinquaret... »; *Vita B*, 816D, nr. 27: «...sciens et praesumens... circuibat... praedicans et reconcilians... reducens... impendentes... expectantes... accipientes... erogabant... memores... Securi... erant... tenentes... essent... poterant... generoso spiritui... contempserat... inserviret... anhelaret... (nr. 28) ...verterent... approximantes...». Daarover ook F.J. FELTEN, *Norbert von Xanten. Vom Wanderprediger zum Kirchenfürsten*, in *Norbert von Xanten... Festschrift...* 1984, Keulen, 1984, blz. 134, noten 50 en 53. Vanzelfsprekend kan deze passage een argument leveren om te stellen dat *Vita B* van *Vita A* heeft afgeschreven.

⁷⁾ 816C, nr. 27: VDS, 53. Blijkbaar had geen enkele kopiist voldoende inzicht in de chronologie van Norberts leven om deze fout te verbeteren.

⁸⁾ *Caput XIV: Quomodo socium suum exhortabatur*, uitg. VDS, 60; AA.SS., 817BC, nr. 30. In elf hss. is dit het 13de hoofdstuk; in negen andere het 14de.

recente hss. komt hij niet voor, nl. Brussel 982 (16de eeuw) en Praag, S. Wenceslaus (16/17de eeuw). Hij behoort dus zeker tot de originele tekst van de *Vita B* en werd dus ten onrechte door Laurentius Surius weggelaten.

Wie gehoopt had hier originele ideeën van Norbert te vinden, komt bedrogen uit. De auteur weet enkel te melden dat Norbert aan zijn gezelschap de armoede aanbeval, naar het voorbeeld van de H. Laurentius. Hij leerde hem verder zondaars bekeren en sprak in bijbelse uitdrukkingen over de nederigheid, de eenvoud, de gehoorzaamheid, het geduld, de zuiverheid, de maagdelijkheid en nogmaals over de armoede. Kortom, eerder een binnenkloosterlijk volmaaktheidsideaal dan het revolutionaire *propositum* van de *Vita A*. Dergelijke passages zou men in om het even welke *Vita* kunnen aantreffen.

De auteur van de *Vita B* had hoegenaamd geen speciale inlichtingen nodig om dit hoofdstukje te kunnen schrijven. Het werd wellicht toegevoegd om Hugo op de voorgrond te plaatsen als de bijzondere leerling van Norbert en om met zinspelingen op bijbelteksten wat stichtelijke lectuur te kunnen meedelen aan de toehoorders in het kapittel of in de refter, waarvoor de auteur zijn tekst schreef.

17. De *Vita B* tegenover Prémontré

Zoals bekend uit de oorkonden maakte Prémontré, speciaal onder abt Hugo van Fosses, uitdrukkelijk aanspraak op de rol van moederklooster van alle stichtingen, ten minste sedert het jaar 1131¹⁾. Het zal dan ook niemand verwonderen dat Norbert in de *Vita B* een speciale voorliefde toont voor Prémontré en het driemaal betitelt als de plaats of het huis van zijn armoede. Een eerste maal bij zijn terugkeer uit Rome in 1126²⁾, toen hij nochtans op het punt stond zijn eerste stichting voor goed te verlaten. Doch dat weggaan wordt door de auteur als een gedwongen plichtsvervulling voorgesteld. Een tweede maal komt deze uitdrukking voor in de inleiding op een duivelverhaal³⁾. Tenslotte wordt

¹⁾ Zie de bul van 12 april 1131, gegeven te Laon, *Lijst van oorkonden...*, in *Anal. Praem.*, 1975, LI, nr. 43, blz. 154-155. Daarover W.M. GRAUWEN, *Norbertus...*, blz. 434-436.

²⁾ 830D, nr. 77: «...cum ad locum suae paupertatis, videlicet Praemonstratum, esset reversus...».

³⁾ 834C, nr. 81: «Inter cetera praetereundum non est, quod cum quadam nocte Praemonstrati in domo paupertatis...».

ook in het eerste van de drie visioenen waarin Norbert gezien wordt na zijn dood, onverholven reclame gevoerd voor het moederklooster Prémontré. Norbert wordt daarin beschreven als drager van een olijftak en hij zegde die te gaan planten «*in loco paupertatis meae, id est in Praemonstratensi ecclesia*»⁴). Dit visioen zou juist aan Hugo te beurt zijn gevallen, zoals schijnt te blijken uit de bepaling «*ut erat timidus*», die ook vroeger in de tekst op Hugo sloeg⁵). Hugo zou dus gezien hebben hoe Norbert na zijn dood een bloeiende olijftak uit de hemel geplukt, te Prémontré had ingeplant en bovendien het moederklooster als de plaats van zijn armoede had betiteld. Dit visioen schijnt dus niet alleen bedoeld om Norberts gelukzaligheid te bewijzen, maar vooral om voor Prémontré, in tegenstelling tot Maagdenburg, het voorrecht op te eisen de enige echte stichting van Norbert te zijn waarmee hij zich blijvend verbonden voelde.

⁴) 844D, nr. 116.

⁵) 818A, nr. 32.

18. De polemische accenten van de Vita B

Prof. Dr. Stefan Weinfurter ving een recent artikel aan met een drietal citaten van auteurs die een vrij negatief beeld van Norbert schilderden, nl. Idung van Prüfening, Arno van Reichersberg en de auteur van de *Vita Godefridi*. De *Vitae* van Norbert zouden tegen deze achtergrond het karakter krijgen van verdedigingsschriften¹). In dit verband dienen de polemische uitlatingen in de *Vitae* speciaal te worden onderzocht.

Vooreerst valt het op dat een onderscheid moet worden gemaakt tussen *Vita A* en *Vita B*. Waar de auteur van *Vita A* zich zelden afzet tegen mogelijke opposanten²), is dat in de *Vita B* wel meermaals het geval, hoewel de tegenstanders nooit met name worden genoemd.

In de proloog reeds trekt de auteur van leer tegen «ongelovigen en ongodsdienstigen, wier god hun buik is»³) en wier hoogste goed bestaat

¹) S. WEINFURTER, *Norbert von Xanten und die Entstehung des Prämonstratenserordens*, in *Barbarossa und die Prämonstratenser*, (Schriften zur staufischen Geschichte und Kunst, Band 10), Göppingen, 1989, blz. 67-68. Bespreking in *Anal. Praem.*, 1990, LXVI, nr. 1-2, blz. 48-53.

²) Bij gelegenheid van de aanklacht tegen Norbert te Fritzlar komen uiteraard wel *aemuli* ter sprake, *Vita A*, blz. 673: «Ubi dum ab aemulis contra eum proponeretur, quare praedicationis officium usurpasset...». Evenzo ontmoette Norbert te Nijvel vroegere postulanten, die tegen hem ageerden, *Vita A*, blz. 680-681.

³) *Filipp.* 3, 19. Dit verwijt kan moeilijk op Abaelard worden toegepast. Hij was een overtuigd hervormingsgezinde.

in de wellust van hun lichaam; die alles wat ze lezen of horen, wanneer het met hun betrachtingen en levenswijze niet overeenstemt, onmiddellijk vals en namaak durven noemen; diegenen die, omdat ze een vuil en slecht geweten hebben, de rechtvaardigheid en de waarheid haten en niet ophouden de eenvoudigen van de weg van het heil af te brengen en ze door hun corrupte en verderfelijke zeden ten gronde te richten.» Door hun koppige onbeschaamdheid meent de auteur verplicht te zijn veel weg te laten en enkel te schrijven wat iedereen weet, zodat de tegenstanders het niet zouden durven ontkennen⁴).

Op grond van de proloog wordt het niet voldoende duidelijk of de auteur een groep binnen of buiten de orde bedoelde. Hij verwijt hun blijkbaar hun kritische ingesteldheid tegenover een aantal verhalen die over Norbert de ronde deden.

Dit is eveneens het geval aan het einde van het vijfde hoofdstuk, waar hij zijn lezers of toehoorders vermaant niet onmiddellijk ongeloofwaardig te achten wat in Norbert boven de menselijke gewoonte uitstijgt, omdat zij zelf zo niet zijn, maar integendeel dat buitengewone onmiddellijk aan God toe te schrijven, die door het geloof aan Norbert toeliet zulke dingen te kunnen doen⁵). Dit schijnt wel duidelijk een pleidooi te zijn voor de geloofwaardigheid van de wonderen door Norbert verricht.

Wanneer Norbert begin november 1119 te Saint-Gilles de toelating krijgt om te prediken, wordt in *Vita B* eveneens aangeduid dat tegen zijn prediking oppositie bestond. De paus zou degenen die Norbert uit afgunst weerstand boden, hebben verboden de eenvoudigen te hinderen bij het aanhoren van zijn prediking, ook als zij die preken voor zichzelf overbodig of minder nuttig achtten⁶). Ofwel wil de auteur hiermee enkel duidelijk maken dat de paus totaal aan Norberts zijde stond, ofwel dacht hij aan Norberts tegenstanders te Fritzlar. Dezen waren echter te Saint-Gilles niet aanwezig en er is geen reden om te denken dat de paus zich schriftelijk tot hen zou hebben gericht. Misschien heeft de auteur als «intellectueel» hier zijn persoonlijke mening uitgedrukt dat Norberts prediking eerder voor de eenvoudigen was bedoeld.

Bij Norberts prediking zelf wijst de auteur eveneens op tegenstand van het gehoor. Na een opsomming van de onderwerpen die Norbert aansneed en de vragen die hem door geestelijken werden gesteld, meent

⁴) 807BC, nr. 1-2.

⁵) 813F, nr. 18.

⁶) 814F, nr. 23.

hij dat de activiteit van de duivel bij dat alles niet afwezig kon blijven. Sommigen immers stelden vragen om hem op de proef te stellen, anderen om hem in zijn woorden te vangen (*ad decipiendum*)⁷⁾, de meesten echter om iets bij te leren. De auteur laat hier uiteraard de kans niet voorbijgaan om Norbert impliciet met Christus te vergelijken, door te zeggen dat men Norbert eveneens in zijn eigen woorden wilde vangen⁸⁾. Norbert wist dat zij hem hinderlagen legden, aangezien ze het zelf bekenden, doch vreesde hen niet en ging onverstoorbaar zijn weg⁹⁾.

Nogmaals wordt op oppositie gewezen wanneer Norbert een vernieuwing van zijn toelating tot prediken vroeg aan paus Calixtus II op het Concilie van Reims in oktober 1119. Hij deed dat, volgens de auteur van *Vita B*, «opdat zijn gezonde leer¹⁰⁾ niet door bepaalde kwaadsprekers, zoals er altijd zijn bij dergelijke vernieuwingen, zou kunnen aangevochten worden¹¹⁾». Het gebruikte woord *oblatrantes* behelst een bijbelse zinspeling¹²⁾, doch de bedoelde personen blijven weerom in het vage.

Enkele bladzijden verder richt de auteur zich dan weer duidelijk tot de voorlezer en de toehoorders van zijn tekst en houdt hen voor dat de uiteenzetting van de waarheid bij hen geen afkeer of afkeurende kritiek mag wekken. Er zijn wel bepaalde zaken die voor de lauwen (*taediosi*) of naijverigen (*aemuli*) overbodig schijnen te zijn, maar de oog- en oorge-tuigen moeten toch het gebeurde ordelijk uiteenzetten en voldoening schenken aan degenen die de waarheid willen weten¹³⁾.

Zoals in de proloog wil de auteur zich hier indekken tegen de kritiek van langdradigheid, maar de *taediosi* en *aemuli* vormen hier blijkbaar toch een echte of vermeende oppositiegroep binnen de orde.

Helemaal aan het einde van de *Vita B* tenslotte wil de auteur nogmaals zijn waarheidsliefde onderstrepen. Hij voorziet dat iemand zou kunnen opwerpen: «Ik hoor wat er geschreven staat, maar ik twijfel of dat wel waar is, want voor mij blijft het onzeker.» De auteur erkent verder dat sommigen niet helemaal akkoord gaan en dat het geschrevene niet aan allen volledig kan behagen, maar het kan in ieder geval geen

⁷⁾ *Judit*, 16,10.

⁸⁾ *Matt.*, 22,15.

⁹⁾ 817A, nr. 29.

¹⁰⁾ Zinspeling op 2 *Tim.* 4,3, of *Tit.* 1,9 of 2,1 (*sana doctrina*).

¹¹⁾ 819E, nr. 38; J.C. VANDER STERRE, blz. 77.

¹²⁾ *Judit* 11,15: «...et non latrabit unus canis contra te.»

¹³⁾ *AA.SS.*, 819B, nr. 37; J.C. VANDER STERRE, blz. 74.

schade berokkenen aan de goedmenenden, ook al zal het misschien aan degenen die van slechte wil zijn en kritiek leveren, geen voordeel brengen¹⁴).

Hier denkt de auteur nogmaals aan de mogelijke reacties van het gehoor, dus waarschijnlijk van de confraters die de tekst hoorden voorlezen. Men kan hier, evenals voorheen, een subtiële *captatio benevolentiae* in ontdekken. Eventueel kan men de auteur ervan verdenken te lijden aan een achtervolgingscomplex, een onweerstaanbare behoefte om zich voortdurend te rechtvaardigen.

Waarschijnlijker echter behoorde hij tot de oudere generatie die de authentieke oorspronkelijke geest meende te moeten verdedigen tegen de jongeren, die blijkbaar kritischer stonden tegenover een aantal overgeleverde verhalen. In ieder geval eist hij bij zijn publiek een houding van geloof tegenover het overgeleverde. Dit alles wordt duidelijk gezegd, niet alleen in de proloog¹⁵), maar ook aan het einde van het verhaal¹⁶).

Hier rijst dan de vraag of de polemiek van de auteur tegen Abaelard persoonlijk is bedoeld. Deze mening werd door Roger Wilmans, de uitgever van de *Vita A* verdedigd¹⁷). Toch lijkt het onvoldoende bewezen dat hier Abaelard werd bedoeld. Tenslotte was deze laatste reeds sedert 1142 uitgeschakeld, terwijl het opstellen der *Vita B* ten vroegste na 1152 kan worden geplaatst. Zoals reeds aangetoond kan men niet stellen dat er ooit rechtstreekse contacten tussen Norbert en Abaelard zijn geweest¹⁸). De houding van de eerste volgelingen van Norbert tegenover Abaelard is nog niet volledig tot klaarheid gebracht. Anselm van Havelberg citeert Abaelard impliciet, terwijl Vivianus van Prémontré hem bestreed¹⁹).

Het lijkt juist te stellen dat de auteur van *Vita B* zich keert tegen een stroming van kritische beoordeling die misschien niet door Abaelard werd veroorzaakt — denken we maar aan Guibert van Nogent — maar

¹⁴) *AA.SS.*, 845AB, nr. 118; J.C. VANDER STERRE, blz. 244.

¹⁵) Proloog, 807B, nr. 1.

¹⁶) 845A, nr. 118.

¹⁷) *MGH.,SS.*, 12, blz. 670, noot 67 (bij de woorden «infideles et impii»): «Abaelardum innuit, vide praefationem nostram.» Evenzo blz. 677, noot 92: «Abaelardum innuere videtur. Cfr. praefationem nostram p.666 et prologum secundi auctoris.» In de *praefatio*, blz. 666: «Qui locus aperte ad Abaelardum referendus est, qui saepius in scriptis suis in Norbertum et coapostolum Farsitum acerbissimis irrisionibus invehitur.» Met dit *saepius* kan men moeilijk instemmen, zie W.M. GRAUWEN, *Het getuigenis van Abaelard over Norbert van Gennep*, in *Anal.Praem.*, 1987, LXIII, nr. 1-2, blz. 5-25.

¹⁸) Zie W.M. GRAUWEN, *a.c.*, blz. 24.

¹⁹) *Ibidem*, blz. 23.

wel door zijn zogenaamd rationalisme werd begunstigd en versterkt, en die door de auteur als gevaarlijk voor het spontaan geloof aan wonder-tekenen werd beschouwd.

In het licht van de twaalfde-eeuwse strijdliteratuur zou men op het eerste gezicht kunnen denken dat de *aemuli* of najverigen bij de concurrerende religieuze richtingen zouden moeten gezocht worden, maar daartoe vindt men in de *Vita B* geen grond. De auteur voert geen polemieken tegen een of andere orde²⁰).

²⁰) Slechts éénmaal worden «andere religieuzen» vermeld, nl. 825B, nr. 57, waar ze beweerden dat de plaats Prémontré ongeschikt was voor kloosterbouw.

19. De bijbelcitaten in de *Vita B*

Zoals reeds gebeurde voor de *Vita A*¹, zal ook voor de *Vita B* een lijst geboden worden van bijbelcitaten, om zodoende een vergelijking op dat vlak mogelijk te maken. In alle uitgaven van de *Vita B* worden de bijbelcitaten onvoldoende aangeduid, zoals dat ook het geval was in de uitgave van de *Vita A* door Roger Wilmans. In de uitgave van J.C. vander Sterre worden er het meest aangeduid, maar toch nog lang niet allemaal. In de uitgaven der *Acta Sanctorum*, die nochtans de tekst van J.C. vander Sterre gebruikten, vindt men reeds veel minder verwijzingen naar de H. Schrift in de marge.

In de volgende uiteenzetting zullen de citaten van de *Additamenta* niet worden meegeteld. Die tekst stamt immers zeker van een andere auteur en loopt niet parallel met de *Vita A*, hoewel de hagiografische kenmerken grotendeels dezelfde zijn als in de *Vita B*.

Vooreerst valt op dat in *Vita B* bijna viermaal zoveel bijbelcitaten en zinspelingen op bijbelplaatsen voorkomen als in *Vita A*. Deze vaststelling is belangrijk want het is een gekend feit dat de *amplificatio*, de uitbreiding van een hagiografische tekst, voornamelijk gebeurt door het vermeerderen van de wonderen en de bijbelcitaten. Een middeleeuws afschrijver of bewerker van een tekst zou er niet gemakkelijk toe besluiten een wonder of een bijbelcitaat weg te laten. De aanwezigheid van een groter aantal wonderen² en bijbelcitaten in de *Vita B* kan dan ook een argument leveren om aan de *Vita A* de prioriteit toe te kennen.

¹) Zie *Het leven van heer Norbert, aartsbisschop van Maagdenburg. Vita Norberti A vertaald en van aantekeningen voorzien*, Averbode, 1984, blz. 86-88.

²) Men denke daarbij o.m. aan de drie wolf-schappen legenden in 834E-835B, nr. 82-84, en de drie visioenen *post mortem*, 844C-845A, nr. 115-117.

Daarnaast kan het citeren van dezelfde bijbelteksten doorheen de hele *Vita* wijzen op één en dezelfde auteur. In de *Vita B* wordt hetzelfde vers uit de *Spreuken* viermaal geciteerd³); één uit het Johannesevangelie driemaal⁴), terwijl niet minder dan vijftientig citaten tweemaal voorkomen.

Wanneer men vergelijkt met *Vita A*, valt het op dat in *Vita A* slechts twee citaten uit *Genesis* voorkomen, tegen twaalf in *Vita B*. Uit de *Psalmen* citeert *Vita A* achtmaal tegen *Vita B* negendertigmaal. Dit laatste bijbelboek was door de geestelijken gekend vanaf hun jeugd. Het deed immers dienst als schoolboek om te leren lezen. Door het dagelijks reciteren van de psalmen bij het koorgebed was dit bijbelboek veruit het best gekende en daarom ook het meest geciteerde.

Uit het Nieuwe testament citeert de *Vita A* elfmaal *Matteus*, die in *Vita B* dertigmaal aan bod komt. Uit *Markus* vindt men slechts één citaat in *Vita A* tegen veertien in *B*. Ook *Lukas* en *Johannes* worden in *Vita B* veel meer geciteerd dan in *A*. Gemiddeld is de verhouding van het aantal bijbelcitaten in beide *Vitae* over de hele lijn ongeveer één tegen vier. Aangezien de inhoud van beide teksten vrijwel identiek is, kan het geen verwondering wekken wanneer de geciteerde bijbelboeken ongeveer overeenkomen.

³) *Spreuken* 29, 11, waarin gezegd wordt dat de wijze zijn gramschap intooft en de reactie uitstelt naar de toekomst.

⁴) *Joh.* 8, 44.

20. Het bekeringsverhaal: de rit naar Vreden

Het meest succesvolle bekeringsverhaal van Norbert, zowel in de hagiografische teksten als in de iconografie, bleef steeds de passage over de tocht naar Vreden, met de vreselijke bliksemslag, die een plotselinge omkeer in Norberts leven zou hebben teweeggebracht. Met zijn scherpe kritische zin en trefzekere intuïtie wees Prof. Placied Lefèvre er reeds terecht op hoe dat bekeringsverhaal beïnvloed werd door het verhaal van de bekering van Sint-Paulus op weg naar Damascus¹). Toch kon hij enkel steunen op de uitgave van J.C. vander Sterre, die voor de bewuste passage slechts drie handschriften aanhaalde, nl. die van Prémontré, Terwaan en Knechtsteden²). De laatste twee handschriften gelden nu als

¹) Pl.F. LEFÈVRE, *L'épisode de la conversion de S. Norbert et la tradition hagiographique du «Vita Norberti»*, in *Revue d'histoire ecclésiastique*, 1961, LVI, blz. 813-826.

²) J.C. VANDER STERRE, *Vita S. Norberti...*, Antwerpen, 1656, blz. 6: (in margine) «Narratio haec descripta est ex Mss. Praem. Morin. Knechtst. cum in aliis non habeatur.»

verloren en ook het handschrift van Prémontré dat J.C. vander Sterre citeert blijkt niet dezelfde varianten te vertonen als Soissons 12.

Na het verzamelen van vijftientig handschriften wordt het nu mogelijk meer gefundeerde uitspraken te doen. Het bleek dat de rit naar Vreden met de daarbijhorende bliksemslag slechts in vier hss. wordt aangetroffen, nl. in de drie van Soissons, te weten 11 (13de eeuw), 12 (12de eeuw) en 13 (16de eeuw), en bovendien in het hs. Amiens 594 (17de eeuw). De naam *Freden* wordt in de vier op dezelfde wijze geschreven³⁾.

Het bekeringsverhaal op de weg naar Vreden komt echter ook voor in de *Vita A*⁴⁾. Daaruit kan men besluiten dat de *Vita A* in Frankrijk bekend is geworden vóór Soissons 12 (12de eeuw) werd geschreven, ofwel — indien men aan *Vita B* de prioriteit toekent — dat *Vita A* afhankelijk is van Soissons 11 (13de eeuw) of Soissons 12 (12de eeuw), of van één van de nu verloren hss. van Terwaan of Knechtsteden.

Bij een vergelijking van *Vita A* met Soissons 12 echter wordt het duidelijk dat de *B*-versie als naar gewoonte een veel langere tekst geeft, doch zonder nieuwe feiten toe te voegen. De uitbreiding gebeurt voornamelijk door het inlassen van meer en langere bijbelteksten. Ook wordt het verhaal dramatischer voorgesteld met uitroepen en retorische vragen, zoals de auteur van *B* dat over de hele lijn gewoon is.

Vermits een inkorting van de tekst minder vaak voorkomt, schijnt men hieruit te moeten besluiten dat de *Vita A* de oorspronkelijke versie geeft, die reeds gedurende de 12de eeuw in Frankrijk bekend werd en daar werd uitgebreid tot *Vita B*. Doch deze stelling houdt in dat de verspreiding van de *B*-tekst naar de verschillende abdijen toen reeds had plaatsgevonden, zodat de meeste *B*-hss. dit verhaal niet kennen.

Inzake de interpretatie van dit bekeringsverhaal zal men terdege rekening moeten houden met een bepaald hagiografisch procédé dat erin bestaat de contrasten zo scherp mogelijk te maken. De tijd vóór de bekering, de zondige jeugd, moet zo zwart mogelijk worden afgeschilderd, om door de plotselinge ingreep van Gods genade definitief om te slaan in de grootste heiligheid. Evenzo moest bij Norberts afstand van goederen zijn vroegere rijkdom zo groot en aanlokkelijk mogelijk worden voorgesteld om de ingreep des te belangrijker te maken. Hetzelfde procédé verklaart ook waarom Godfried van Cappenberg, die

³⁾ In *Vita A*, blz. 671, echter Frethen.

⁴⁾ *Vita A*, blz. 671.

zich bekeerde, in beide *Vitae* als *raptor alienorum* werd aangeduid⁵⁾, terwijl van Theobald van Champagne, die in de wereld bleef, geen kwaad wordt gezegd. In werkelijkheid nochtans bleven van Theobald bewijzen bewaard van machtsmisbruik, terwijl dit voor Godfried niet het geval is⁶⁾. Ook van Otto van Cappenberg wordt gezegd dat hij zich uiteindelijk bekeerde *leonino furore deposito, agninam mansuetudinem assumpsit...*⁷⁾. Nogmaals dus het grootst mogelijke contrast, een totale omkeer, een wit-zwart techniek.

Tenslotte dient hier nog vermeld te worden dat het verhaal van Vreden in de *Vita B* onmiddellijk volgt na een zinspeling op *Exod.* 15, 1 of 15, 21: «...dejiciens ascensorem...». Dit citaat komt niet voor in *Vita A*. Moet men denken dat het verhaal een voortborduren is op die bijbelplaats, zodat hierin een argument voor de prioriteit van *Vita B* zou te vinden zijn, of heeft de auteur van *Vita B* enkel die bijbeltekst vooraan geplaatst omdat hij het verder verloop van het verhaal reeds kende en vond dat het een gepaste illustratie was van het bijbelcitaat?

Samenvattend kan men besluiten dat dit bekeringsverhaal zeker in de 12de eeuw bestond, maar de historische betrouwbaarheid is daarmee nog niet verzekerd.

⁵⁾ 829E, nr. 75 (quod aliena etiam ab egenis raperet); *Vita A*, blz. 689 (raptor alienorum).

⁶⁾ Zie de *Inleiding tot de Vita Norberti A*, blz. 18.

⁷⁾ 828F, nr. 72; deze uitdrukking niet in *Vita A*, blz. 688.

21. Het vijfde hoofdstuk over het lijden

In de uitgaven van de *Vita B* treft men een vijfde hoofdstuk aan, getiteld: *Quare patiuntur sancti mala quae non faciunt*, m.a.w. hoe komt het dat heiligen, die geen straf verdienen, toch moeten lijden¹⁾. Dit hoofdstuk, dat in de *Vita A* niet voorkomt, houdt geen verband met Norberts leven, tenzij dan dat het wordt ingevoegd na de moeilijkheden die hij bij zijn hervormingspogingen te Xanten ondervond. De *excursus* heeft dus tot doel aan de lezer of toehoorder uit te leggen waarom zelfs een heilige als Norbert moest lijden.

Abt J.C. vander Sterre had reeds opgemerkt dat dit hoofdstuk ontbrak in de uitgave van Laurentius Surius (1523-1578), alsook in een

¹⁾ In de uitgave *AA.SS.*, dl.I, juni, blz. 812 of 824, werd dat het *Caput III: Quare et quo modo patiuntur sancti mala. Constantia fidei in S. Norberto*, nrs. 14-17. De uitgever heeft echter de titels veranderd, zie de noot vlak na de proloog van *Vita B*.

aantal hss.²⁾). Inderdaad ontbreekt het in achttien hss., terwijl het slechts in vier wel voorkomt, nl. in de hss. Gent 477, uit Drongen, 12de eeuw; Grimbergen, 13de eeuw; Brussel 11.448, uit Park, 1223; Antwerpen, Plantin-Moretus, uit Grimbergen, 1598. Op te merken valt dat dit hoofdstuk dus slechts in één van de vijf bewaarde twaalfde-eeuwse hss. voorkomt.

Vooreerst rijst de vraag naar de auteur van dit hoofdstuk. Behoorde het tot de oorspronkelijke tekst van de *Vita B* en werd het later in bepaalde afschriften weggelaten, of gaat het om een toevoeging aan de oorspronkelijke tekst, geschreven door een andere auteur, die slechts in vier bewaarde hss. werd overgenomen?

Inzake stijl en woordgebruik merkt men ontegensprekelijk gelijkenissen tussen de proloog en hoofdstuk V en eveneens tussen dit hoofdstuk en het narratieve gedeelte van *Vita B*. Zo bijvoorbeeld vindt men in de proloog, en tweemaal in hoofdstuk V, de uitdrukking *proculdubio*³⁾. Ook de vergelijkingen *tanto...quanto* en *eo...quo* komen in beide passages voor⁴⁾. In de hele tekst van *Vita B* komt, evenals in hoofdstuk V, zeer vaak het woord *causa* voor, wat eventueel op een filosofische en theologische vorming van de auteur kan wijzen.

Inzake de bijbelteksten in hoofdstuk V, vindt men geen overeenkomst met de rest van de *Vita B*, doch dat is normaal aangezien hier een specifiek probleem, nl. dat van het lijden, wordt behandeld, waarbij uiteraard andere citaten aan bod komen dan in het narratieve gedeelte.

In dit hoofdstuk vindt men verder een impliciet citaat uit Sint-Augustinus, dat we hier moeten thuiswijzen, nl. «*De causa legitur, quia non poena facit martyrem, sed causa.*»⁵⁾ De aangegeven verwijzing in J.C. vander Sterre en in de *Acta Sanctorum*, nl. naar de brieven 61 en 167 of 176 van Sint-Augustinus is verouderd. Men vindt dit citaat integendeel in de brieven 89 en 204⁶⁾.

Dit citaat van Augustinus kan aanleiding gegeven hebben om Norbert het aureool van martelaar mee te geven bij gelegenheid van de opstand

²⁾ Uitg. J.C. VANDER STERRE, *Vita S. Norberti...*, Antwerpen, 1656, blz. 23.

³⁾ Uitg. J.C. VANDER STERRE, blz. 26 en 28; *AA.SS.*, 812D, nr. 15 en 812F, nr. 16.

⁴⁾ VDS, blz. 31; 812F, nr. 16; 813B, nr. 17.

⁵⁾ 812E, nr. 15.

⁶⁾ Brief 89 aan Festus, uitg. *P.L.*, 33, kol. 310; uitg. A. GOLDBACHER, *S. Augustini... epistulae*, CSEL, nr. XXIV, Praag, Wenen, Leipzig, 1895, blz. 419, regel 23-24: «...quod martyres veros non facit poena, sed causa?»; brief 204 aan Dulcitius, uitg. *P.L.*, 33, kol. 940; uitg. A. GOLDBACHER, *S. Augustini... epistulae*, CSEL, nr. LVII, Wenen, Leipzig, 1911, blz. 319, regel 19-20: «..., cum martyrem non faciat poena, sed causa.»

van 1129 en levert dus een argument om het vijfde hoofdstuk als een integrerend deel van de *Vita B* te beschouwen, opgesteld door dezelfde schrijver.

Tenslotte vinden we in dit hoofdstuk een uitdrukking die veel verwantschap vertoont met een passage uit het *De divinis officiis* van Norberts tegenstander, Rupert van Deutz. De auteur van dit hoofdstuk spreekt over God «*tamquam Rex in republica sua, disponens atque ordinans...*»⁷⁾, zoals ook Rupert de uitdrukking gebruikte «*rex in illa sua beata republica*»⁸⁾. Het valt moeilijk te zeggen of het hier om een rechtstreekse ontlending gaat, vooral wanneer men rekening houdt met de mogelijkheid dat de werken van Rupert in Frankrijk wellicht werden doodgezwegen vanwege het conflict dat hij had uitgevochten met de School van Laon⁹⁾.

Deze *excursus* van vier paragrafen lang vertoont overigens dezelfde kenmerken als de rest van de *Vita B*. De auteur was zeker een filosoof en waarschijnlijk een scholaster, die gewoon was aan zijn studenten niet alleen zijn redeneerkunst, maar ook zijn stichtelijke raadgevingen met veel omhaal van woorden mee te delen. Ondanks het feit dat dit hoofdstuk slechts in één bewaard twaalfde-eeuws hs. voorkomt, lijkt het toch aanvaardbaar dat het van dezelfde auteur stamt als de rest van de *Vita B*.

⁷⁾ 812F, nr. 16.

⁸⁾ *Liber de divinis officiis*, 9, uitg. Rh.HAACKE, in *Corpus Christianorum. Continuatio Mediaevalis*, dl. VII, Turnhout, 1967, blz. 319, regel 789. Rupert gebruikt de uitdrukking «*republica*» voor het Rijk Gods eveneens *ibidem*, blz. 316, regel 652: «*...antequam in rempublicam Dei Patris introduceretur hic Filius hominis...*»; en *ibidem*, blz. 317, regel 681: «*...hic in rempublicam creatoris Filius hominis mediator introductus est...*».

⁹⁾ Vgl. H. SILVESTRE, *La tradition manuscrite des oeuvres de Rupert de Deutz*, in *Scriptorium*, 1962, XVI, blz. 340.

22. De *Additamenta* uit Cappenberg

De toevoegingen van de confraters van Cappenberg aan de *Vita B* komen voor in dertien hss.¹⁾, terwijl ze in tien andere ontbreken en in de onvolledige hss. ook niet in de lijst van *capitula* vooraan werden aangekondigd. In beide reeksen vindt men zowel oude als recente hss. De schrijver van het hs. Amiens 594 (17de eeuw) plaatste op blz. 51

¹⁾ Hierbij wordt ook het hs. Donaueschingen 450 (eind 12de eeuw) gerekend, dat onvolledig bewaard bleef (tot 1129), doch wel de *Additamenta* aankondigt in de lijst van hoofdstukken vooraan.

onderaan een noot waarin hij vermeldde de *Additamenta* weg te laten in de mening dat het een gedeelte van de *Vita Godefridi* betrof, die hij vlak daarna zou afschrijven. Onder de vijf hss. die als twaalfde-eeuws worden gedateerd, vindt men er twee met de *Additamenta*, nl. Praag, Lobkowitz 484, uit Weissenau, en München, clm 17.144, uit Schäftlarn, alsook één dat de *Additamenta* aankondigt, maar onvolledig bewaard bleef, nl. Donaueschingen 450²⁾). In twee twaalfde-eeuwse hss. ontbreken deze toevoegingen, nl. Gent 477, uit Drongen, en Soissons 12, uit Prémontré.

Uit dit alles kan men moeilijk onaanvechtbare besluiten halen, aangezien vele redenen kunnen hebben meegespeeld om de *Additamenta* niet op te nemen, zoals blijkt uit de hoger vermelde gedeeltelijk verkeerde interpretatie van de afschrijver van Amiens 594.

Uit de inhoud van de *Additamenta* en speciaal uit de eerste zin blijkt dat het gaat om toevoegingen aan de *Vita B* die opgesteld werden te Cappenberg om niet in gebreke te blijven tegenover een *vestra sanctitas*³⁾). De interpretatie van deze aanspreektitel is dan ook van uitzonderlijk belang. Volgens de middeleeuws-Latijnse woordenboeken werd hij gebruikt voor bisschoppen en voor de machtige abten van grote abdijen zoals Cluny⁴⁾). Toch gebruikte Bernard van Clairvaux ook de titel *sanctitas tua* in een brief aan de abt van Saint-Nicaise te Reims⁵⁾).

Men ziet in dit geval als mogelijke opdrachtgevers slechts twee personen: Bartholomeus van Laon ofwel Hugo van Fosses. De plechtige titel past weliswaar beter voor de hoogadellijke Bartholomeus, maar de *Vita B* werd na 18 januari 1152 opgesteld⁶⁾ en Bartholomeus had zich sedert 1150 of 1151 in de cisterciënzerabdij Foigny teruggetrokken⁷⁾), zodat men eerder in de oude eerbiedwaardige Hugo de aanvrager van deze toevoegingen zal moeten zien⁸⁾). Toch moet men toegeven dat men hier niet tot absolute zekerheid komt. De moderne lezer zou vooral

²⁾ Zie noot 1.

³⁾ 845C, nr. 1.

⁴⁾ Aldus C. DU CANGE, *Glossarium mediae et infimae Latinitatis*, dl. 6, Parijs, 1846, blz. 56-57, en daarvan afhankelijk J.F. NIERMEYER, *Mediae Latinitatis lexicon minus*, Leiden, 1976, blz. 937.

⁵⁾ *S. Bernardi opera*, dl. 7, *Epistolae 1-180*, uitg. J. LÉCLERCQ en H. ROCHAIS, Rome, 1974, nr. 32, blz. 86, regel 18; uitg. *P.L.*, 182, kol. 137A.

⁶⁾ Zie de paragraaf over de datering.

⁷⁾ *Sigeberti continuatio Praemonstratensis*, *MGH.*, SS., 6, blz. 455 (1150); *Annales Laubienses*, *MGH.*, SS., 4, blz. 23 (1151).

⁸⁾ De titel «venerabilis» werd inderdaad aan Hugo gegeven in het *Roberti canonici S. Mariani Autissiodorensis chronicon*, *MGH.*, SS., 26, blz. 234 (a.1139).

kunnen opmerken dat de *Vita B* er niet in slaagt die levensechte toets aan Norbert te geven die Hugo ons had kunnen meedelen. Doch hierbij mag men niet vergeten dat dit niet de bedoeling van de middeleeuwen was. De opdracht van een *Vita*-schrijver bestond er niet in een levensgetrouw beeld van zijn held te schilderen, om dat voor het nageslacht te bewaren, maar wel de gegeven figuur te doen passen in het bestaande hagiografisch stramien, haar te doen beantwoorden aan het vigerende heilighedsideaal van zijn tijd. Ongetwijfeld had Hugo ons de echte Norbert kunnen beschrijven of laten beschrijven, maar dat was niet de bedoeling. Bovendien heeft hij, al even weinig als Norbert, de pen gehanteerd. De prediktochten met zijn meester boden daartoe evenmin de gunstige omstandigheden als de beginperiode te Prémontré, toen de strijd voor het overleven alle energie opeiste. Na 1128 begon dan voor Hugo het organisatorisch werk voor een snel uitbreidende orde. Dit alles kan enigszins verklaren waarom Hugo heeft ingestemd met een levensbeschrijving van Norbert die zeker niet volmaakt beantwoordde aan het beeld dat hijzelf van zijn vereerde leermeester had.

Inhoudelijk leveren de *Additamenta* een aantal wonderverhalen die zeer concreet worden beschreven en ondermeer daarom wellicht een groot succes kenden. G. Madelaine beweerde nog in zijn uitgave van 1928 dat de *Additamenta* vrijwel geheel uit de *Vita Godefridi* werden afgeschreven⁹⁾. Dat is overdreven. Slechts de eerste drie van de zeven paragrafen in de *Acta Sanctorum* komen letterlijk uit de oudste *Vita Godefridi* en de auteur van de *Additamenta* zegt dat ook ronduit¹⁰⁾ en duidt zelfs aan waar hij met het afschrijven ophoudt¹¹⁾. De eerste drie paragrafen, behalve de eerste twee zinnen van paragraaf 1, komen wel degelijk volledig uit de *Vita Godefridi*, doch niet in dezelfde volgorde. Vooreerst plaatst de auteur de beschrijving van de figuur van Norbert met een soort van deugdencataloog¹²⁾.

Onmiddellijk daarop volgen reeds twee wonderverhalen, nl. de voorspelling van een hongersnood in Westfalen en de genezing van een

⁹⁾ G. MADELAINE, *Histoire de saint Norbert...*, dl. I, Tongerlo, 1928, 3de uitg., blz. XXV.

¹⁰⁾ 845C, nr. 1: «Est apud nos libellus, vitam Deo digni fundatoris nostri continens, in quo ita scriptum est...»; 846A, nr. 2: «Item illic scriptum est»; 846B, nr. 2: «Item illic adiunctum est.»

¹¹⁾ 846C, nr. 4: «Hucusque de libello nostri fundatoris insertum est: nunc, si placet, ea quae nec in vestro, nec in nostro sunt annotata libello,...».

¹²⁾ 845CF, nr. 1; uit de *Vita Godefridi*, MGH., SS., 12, blz. 516, regel 14-21.

Cappenbergs confrater¹³). Dan worden de Westfaalse stichtingen van Norbert vermeld; het kiezen voor de Augustinusregel die strenger gevolgd werd dan gebruikelijk was; de vergelijking van Norbert met Sint-Jan de Doper en de vaststelling dat de orde zich wijd en zijd heeft uitgebreid¹⁴). Het laatste verhaal dat uit de *Vita Godefridi* werd overgenomen is een verschijning die Norbert zelf in het kapittel van Cappenberg zou hebben verhaald en waarin Augustinus hem de regeltekst gaf en verzekerde dat degenen die hem volgden gerust konden zijn op het Laatste Oordeel¹⁵).

Pas na deze ontleningen volgen de vier paragrafen die, naar de auteur zelf terecht meedeelt, noch in de *Vita Godefridi*, noch in de *Vita Norberti* voorkwamen.

De wonderverhalen, die hier nauwkeuriger dan gebruikelijk in tijd en ruimte worden gesitueerd, winnen daardoor niet noodzakelijk aan geloofwaardigheid¹⁶). Zo bijvoorbeeld het verhaal dat Norbert te Floreffe bij de eucharistieviering een druppel bloed op de pateen zou hebben gezien en zijn diaken Rudolf, de sacrist van Cappenberg, daarbij als getuige zou hebben genomen¹⁷). De auteur meent daaruit te mogen besluiten (*ut credimus*) dat het voorschrift de pateen af te wassen, uit dat wonder zou zijn ontstaan¹⁸). De werkelijke toedracht zou wel eens andersom kunnen zijn. Het voorschrift werd hoogstwaarschijnlijk, zoals een groot deel van de wetgeving, van de cisterciënzers overgenomen¹⁹), of eventueel van Marbach²⁰). Om het voorschrift een logische verklaring te geven heeft men wellicht de legende gevormd. Ook het spinwonder, dat zoals bekend in verschillende andere *Vitae* voorkomt, kan trouwens op deze wijze zijn ontstaan.

De auteur van de *Additamenta* maakt zich meermaals kenbaar als een lid van de premonstratenzerorde en van de abdij Cappenberg²¹). Dit

¹³) 845A-846A, nr. 1-2; uit de *Vita Godefridi*, blz. 517, regel 28-43.

¹⁴) 846B, nr. 2; uit de *Vita Godefridi*, blz. 516, nr. 3, regel 37-44.

¹⁵) 846C, nr. 3; uit de *Vita Godefridi*, blz. 517, nr. 3, regel 20-28.

¹⁶) Deze misvatting komt meermaals voor in het werk van N. BACKMUND, *Die mittelalterlichen Geschichtsschreiber des Prämonstratenserordens*, Averbode, 1972, o.m. blz. 106.

¹⁷) 846C, nr. 4.

¹⁸) 846D, nr. 4.

¹⁹) Over de afhankelijkheid van dit voorschrift van Cîteaux, zie Pl. LEFEVRE, *La liturgie de Prémontré. Histoire, formulaire, chant et cérémonial*, Leuven, 1957, blz. 62.

²⁰) Zie W. M. GRAUWEN, *Norbert et les débuts de l'abbaye de Floreffe*, in *Anal. Praem.*, 1975, LI, blz. 20-23: IV. *La légende eucharistique de Floreffe*.

²¹) 845C, nr. 1: «...nos quoque Cappenbergenses filii,...»; «...vitam Deo digni fundatoris nostri...»; 846B, nr. 2: «...hic ordo noster...»; 846B, nr. 2: «Et ecce hic ordo

schijnt vanzelfsprekend, maar staat toch in tegenstelling tot de *Vita A* en *Vita B*, waarin de auteur zich nergens als een lid van de orde verraadt.

Inzake de datering kan men slechts met zekerheid stellen dat de *Additamenta* werden geschreven na de oudste *Vita Godefridi*²²⁾ en na de *Vita Norberti B*. Na de *Additamenta* volgt nog een gedicht van 24 hexameters. Uit het tweede vers blijkt dat Hugo van Fosses nog leefde toen het gedicht werd opgesteld. Deze vaststelling levert echter geen strikt bewijs voor de datering van de *Additamenta*, want het is niet uitgesloten dat het gedicht vóór de *Additamenta* werd geschreven ook al komt het in alle handschriften op de laatste plaats. Enkel het feit dat de toevoegingen van Cappenberg hoogstwaarschijnlijk aan Hugo van Fosses werden gezonden, maakt het aannemelijk dat ze vrij kort na de *Vita B* en vóór de dood van abt Hugo I werden opgesteld.

Wat de hagiografische methode betreft zijn de *Additamenta* met de *Vita B* vergelijkbaar. Ook hier wordt Norbert driemaal heilig genoemd²³⁾ en wordt hem de profetische geest toegeschreven²⁴⁾. Zowel de hongersnood in Westfalen als de opstand tegen Lotharius III te Augsburg werden door hem voorspeld²⁵⁾.

Opvallend nieuw in deze Cappenbergse toevoegingen blijft dat Norbert vooral met Sint-Jan de Doper wordt vergeleken. Norbert heeft niet alleen het bevel van de profeet uitgevoerd: «*Parate viam Domini...*»²⁶⁾, maar heeft door zijn strenge ascese in kleding en voeding gehandeld als de vriend van de bruidegom, Johannes, die door de Zaligmaker werd geloofd om de strengheid van zijn kleding, ten overstaan van de menigten die samenstroombden in de woestijn (*eremus*)²⁷⁾. In zijn hoedanigheid van predikant krijgt Norbert hier dan ook de naam van *praeco Dei*²⁸⁾ of *praeco veritatis*²⁹⁾.

noster...»; 846B, nr. 3: «...unum ex professionis nostrae fratribus...»; 846C, nr. 4: «...Rudolpho sacrista nostro,...»; 846E, nr. 5: «...ubi nostrorum quoque fratrum floret coenobium...».

²²⁾ Het oudste gedeelte van deze *Vita* werd opgesteld tussen 1138 en 1148, aldus G. NIEMEYER, *Die Vitae Godefridi Cappenbergensis*, in *Deutsches Archiv*, 1967, XXIII, afl.2, blz. 459-460.

²³⁾ 846A, nr. 2: «...vir sanctus...patre sancto...»; 846F, nr. 7: «...ter beatus...».

²⁴⁾ 846A, nr. 1: «...in spiritu praedixit...»; 846AB, nr. 2: «Placuit itaque Spiritui sancto, qui in praecone veritatis habitabat...»; 846F, nr. 6: «...prophetico spiritu...»; 846F, nr. 7: «...praedixit...».

²⁵⁾ 846A, nr. 1 en 846F, nr. 7.

²⁶⁾ *Matt.* 3, 3; *Mark.* 1, 3; *Luk.* 3, 4; *Joh.* 1, 23. Zie 845F, nr. 1.

²⁷⁾ 846B, nr. 2.

²⁸⁾ 845C, nr. 1.

²⁹⁾ 846A, nr. 2. Evenzo «orthodoxae veritatis assertorem», in 846B, nr. 3.

Samenvattend kan men zeggen dat de toevoegingen, geschreven door een Cappenbergs confrater, niet zoveel nieuws bijbrengen voor Norberts biografie. Zij leveren een bewijs te meer voor de zucht naar wonderen van de middeleeuwen. De auteur was blijkbaar van mening dat er in de *Vita B* niet genoeg wonderen voorkwamen. Hij schreef zijn tekst na de beëindiging van de *Vita B* en vóór de dood van Hugo van Fosses. De hagiografische kenmerken van de *Additamenta* zijn vergelijkbaar met die van de *Vita B*, doch hier wordt Norbert speciaal met Sint-Jan de Doper vergeleken.

23. Het gedicht «*Felix Norbertus*»

Betreffende dit gedicht vindt men in de literatuur nogal wat tegenstrijdige berichten. Alfons Zak meende dat het gedicht, evenals de *Additamenta*, door de confraters van Cappenberg werd opgesteld¹⁾. Daarvoor pleit echter geen enkel argument, tenzij eventueel de plaatsing van het gedicht na de *Additamenta*. Max Manitius beschouwde de 24 hexameters als het slot van de *Vita B* zonder meer²⁾. François Petit stelde in 1960 dat die verzen in bijna alle hss. voorkwamen³⁾, terwijl hij in 1981 schreef dat dit slechts in één hs. het geval was⁴⁾. Beide stellingen blijken onjuist te zijn. Norbert Backmund was van mening dat het gedicht aan Hugo opgedragen was en het slot van de *Additamenta* vormde⁵⁾. In 1967 publiceerde dezelfde auteur een zogenaamd Norbertus-gedicht uit Adelberg⁶⁾ zonder te merken dat dit volledig identiek was, behoudens een tweetal onbeduidende varianten, met het bekende gedicht aan het einde van de *Vita B* dat reeds in 1656 door J.C. vander Sterre werd gepubliceerd⁷⁾ en zelfs in verzamelwerken over de middeleeuws-Latijnse

¹⁾ A. ZAK, *St. Norbertus-Album. Festschrift zum Jubiläum des Prämonstratenser-Ordens (1120-1920)*, Lilienfeld, 1920, blz. 11.

²⁾ M. MANITIUS, *Geschichte der Lateinischen Literatur des Mittelalters*, dl. III, München, 1931, blz. 610.

³⁾ F. PETIT, *Comment nous connaissons saint Norbert*, in *Anal. Praem.*, 1960, XXXV, nr. 3-4, blz. 239: «...une pièce en vers qui termine la biographie dans presque tous les manuscrits.»

⁴⁾ F. PETIT, *Norbert et l'origine des Prémontrés*, Parijs, 1981, blz. 14: «Un des exemplaires porte une dédicace en vers qui lui est adressée.»

⁵⁾ N. BACKMUND, *Die mittelterlichen Geschichtsschreiber des Prämonstratenserordens*, Averbode, 1972, blz. 112.

⁶⁾ N. BACKMUND, *Ein Norbertusgedicht aus Adelberg*, in *Anal. Praem.*, 1967, XLIII, nr. 3-4, blz. 316-317.

⁷⁾ J.C. VANDER STERRE, *Vita S. Norberti...*, Antwerpen, 1656, blz. 258-260. Hij geeft varianten uit: «Marcht. Praem. Bern. Knecht. nost.» alsook uit Lairvelz.

dichtkunst werd vermeld⁸⁾. N. Backmund meende ten onrechte dat het gedicht nog onbekend was⁹⁾.

In feite komt dit gedicht ter ere van Norbert voor in tien bewaarde hss¹⁰⁾, terwijl het in tien andere niet voorkomt. Onder de twaalfde-eeuwse hss. vindt men het gedicht slechts in het hs. Praag, Lobkowitz 484, uit Weissenau, fol. 81v.-82, en in Praag, Lobkowitz 513 (12/13de eeuw), fol. 109. In twee andere hss. wordt het gedicht aangekondigd in de lijst van hoofdstukken vooraan, doch niet afgeschreven, nl. in Donaueschingen 450 (eind 12de eeuw) uit Steingaden, en in München, clm.17.144, 12de eeuw, uit Schäftlarn. In de twee overige wordt het gedicht niet afgeschreven en ook niet aangekondigd, nl. Soissons 12 en Gent 477.

In het geheel van de bewaarde hss. gezien, komt het gedicht effectief voor in acht hss. In twee wordt het aangekondigd in de lijst van hoofdstukken, maar werd toch niet afgeschreven, terwijl het in tien hss. niet voorkomt en ook niet werd aangekondigd.

Toch blijkt uit de inhoud dat het gedicht werd opgesteld gedurende het leven van abt Hugo, dus vóór 1164. Het moet dus kort na de *Vita* zijn geschreven.

Onder meer voor het identificeren van de auteur is het van belang op te merken dat het 20ste vers van het gedicht letterlijk overgenomen blijkt te zijn uit Horatius, *Epistulae, liber 1, 1*, vers 61, nl.:

«*nil conscire sibi, nulla pallescere culpa*»¹¹⁾).

De auteur moet dus een klassieke onderlegdheid hebben bezeten, terwijl de auteurs van de *Vitae* nergens daarvan blijf geven¹²⁾. Ook de auteur van de *Additamenta* gebruikt nooit citaten uit de klassieke Oudheid. Het gedicht werd dus waarschijnlijk niet door deze auteurs opgesteld, maar achteraf aan de tekst toegevoegd.

⁸⁾ Zie o.m. H. WALTHER, *Initia carminum ac versuum medii aevi posterioris Latina*, dl. I, Göttingen, 1959, nr. 6338.

⁹⁾ N. BACKMUND, *a.c.*, blz. 316: «Das Gedicht wurde bis jetzt noch nicht veröffentlicht.»

¹⁰⁾ Meegerekend de hss. München clm. 17.144, en Donaueschingen 450, waar de verzen ontbreken, maar wel worden aangekondigd in de lijst van hoofdstukken vooraan.

¹¹⁾ Zie de uitgave van Stephanus BORZSAK, *Q. Horati Flacci opera*, (*Bibliotheca Teubneriana*), Leipzig, 1984, in-12°, blz. 232. Dit citaat werd in geen enkele uitgave als zodanig geïdentificeerd, ook niet bij R. Wilmans, in *MGH., SS.*, 12, blz. 706.

¹²⁾ Tenzij dan dat de auteur van *Vita B*, 812D, nr. 15, eenmaal Mercurius, de god van het verstand, noemt, maar dat lijkt eerder een pedanterie van een scholaster dan een bewijs voor zijn klassieke opvoeding.

De inhoud van het gedicht brengt geen nieuwe historische feiten bij, tenzij dan dat abt Hugo persoonlijk wordt aangesproken in het tweede vers, waaruit men mag besluiten dat hij nog leefde toen het gedicht werd opgesteld. Voor het overige worden vooral Norberts deugden bezongen: zijn liefde voor de armoede, de duiveluitdrijvingen door de kracht van zijn godsvertrouwen (*fides*), zijn prediking en vredestichting en tenslotte zijn moed in de ambtsuitoefening als aartsbisschop. Het gedicht kan dus beschouwd worden als een korte samenvatting van de *Vita*, en enkele uitdrukkingen verwijzen daar uitdrukkelijk naar (*fides*, *palescere*). Het staat dus niet los van de *Vita*, maar wil nog eens nadrukkelijk al Norberts verdiensten recapituleren.

Dit gedicht werd afgedrukt aan het einde van alle uitgaven van *Vita B* en ook in de uitgave van de *Vita A* door Roger Wilmans. Voor zover ons bekend bestaat van dit gedicht alleen een Duitse vertaling¹³). Ook Dionijs Mudzaerts vertaalde het niet. Na de vertaling van de *Addimenta* van Cappenberg gaat hij dadelijk over naar de *Vervoeringhe* van Norbert, waarmee diens *translatio* naar Praag wordt bedoeld.

¹³) In het werk van A. ZAK, *Norbertus-Album. Festschrift zum Jubiläum des Prämonstratenser-Ordens (1120-1920)*, Lilienfeld, 1920, blz. 11.

24. De groep handschriften: Soissons 12, 13 en Amiens 594.

Het hs. Soissons 12 heeft twee tussenzinnen over het taalgebruik van Norbert die in de meeste nog bewaarde hss. niet voorkomen. Het meldt namelijk dat Norbert in 1119, toen hij te Valencijn aankwam, nog nauwelijks iets kende of begreep van de Romaanse taal, daar hij die nooit had aangeleerd. Maar hij vertrouwde erop dat de H. Geest, die eertijds honderdtwintig verschillende talen had onderwezen¹), ook nu, indien hij het waagde in zijn moedertaal het woord Gods te verkondigen, de barbaarsheid van de Dietse taal of de moeilijke Latijnse retoriek voor zijn toehoorders verstaanbaar zou maken²). Deze zin vindt men eveneens in de uitgave van J.C. vander Sterre en dus ook in de *Acta Sanctorum*³). J.C. vander Sterre haalde hem uit de hss. van Terwaan en Knechtsteden, die nu blijkbaar verloren zijn.

¹) Zinspel op *Hand.* 1,15 en 2,4-12.

²) *Caput XI* in de drie hss.; *Caput XII* in J.C. VANDER STERRE, blz. 47. Soissons 12 (12de eeuw), fol. 18r.

³) VDS, 47; AA.SS., 815B, nr. 24.

Eén zin verder komt nogmaals een tussenzin voor, die echter ditmaal slechts voor de helft in de uitgaven werd opgenomen. Het hs. Soissons 12 geeft namelijk de redenen waarom Norbert niet te Valencijn wilde blijven uitrusten. «Hij was immers van plan naar het bisdom Keulen te gaan, zowel omwille van zijn vertrouwdheid met dat volk en die taal, alsook om de geestelijken die hem weerspraken te beschamen met het pauselijk gezag dat hij bezat.» De tweede reden vindt men niet in de uitgaven. J.C. vander Sterre duidde aan dat hij de eerste reden haalde uit het hs. van Terwaan⁴). Gaf het hs. van Terwaan inderdaad alleen de eerste reden, ofwel beide, maar werd de tweede door J.C. vander Sterre weggelaten uit stichtelijke overwegingen? Deze vraag kan niet meer worden beantwoord, maar Soissons 12 geeft in ieder geval de twee redenen.

Soissons 13 (16de eeuw) nu geeft eveneens de versie van de twee tussenzinnen zoals Soissons 12 en mag dus beschouwd worden als daarvan afgeschreven. Kenmerkend is echter dat Soissons 13 in plaats van *clericorum*, *oculorum* schreef, wat minder zin heeft. Hierin werd Soissons 13 gevolgd door Amiens 594 (17de eeuw), dat daarom mag beschouwd worden als afhankelijk van Soissons 13.

Een derde passage tenslotte deelt mee dat Hugo het gesprek tussen bisschop Burchard van Kamerijk en Norbert niet verstond omdat ze Diets spraken⁵).

Deze drie hss. vormen dus een aparte groep binnen de bewaard gebleven hss. en hun ontstaan kan aldus worden voorgesteld: Soissons 12 (12de eeuw), → Soissons 13 (16de eeuw), → Amiens 594 (17de eeuw).

⁴) VDS, 48.

⁵) Soissons 12, fol. 18v.; Soissons 13, fol. 12r.; Amiens 594, fol. 10r.

25. Soissons 12 en 13 tegenover *Vita A*

In het begin van de *Vita B* wordt Norberts herkomst omschreven als stammend uit «het beroemd geslacht van de Franken en van de Salische Germanen¹)». Het woord *Salicorum* komt voor in de uitgave van J.C. vander Sterre en dus ook in de *Acta Sanctorum*, doch zonder aanduiding van enige variant. Bij nazicht der hss. nochtans valt het op dat dit woord slechts in Soissons 12 (12de eeuw) en het daarvan afhankelijke Soissons

¹) J.C. VANDER STERRE, blz. 1; AA.SS., 808E, nr. 3.

13 (16de eeuw) voorkomt en niet in twintig andere hss. Op dit punt blijken de bestaande uitgaven dus alvast onbetrouwbaar. Het woord *Salicorum* komt echter ook voor in de *Vita A*²⁾.

Dit is evenwel niet de enige gelijkenis tussen de *Vita A* en de twee genoemde hss. van Soissons. Ook het duivelverhaal van de portier komt in alledrie de hss. voor, doch niet op dezelfde plaats. In de *Vita A* vindt men dit verhaal als laatste van een reeks duivelverhalen die zich afspelen te Prémontré in de beginperiode. Men mag dus zeggen dat het verhaal zich hier op een logische plaats bevindt³⁾. Daarna volgt nog wel een duiveluitdrijving, maar die wordt te Maastricht gesitueerd. Ook in het Hamburgs fragment van de *Vita A* kwam toevallig dit verhaal voor⁴⁾.

In de hss. Soissons 12 en 13 integendeel werd datzelfde verhaal van de portier achteraan de *Vita B* toegevoegd, na de drie visioenen die Norberts gelukzaligheid moeten aantonen. Dit schijnt erop te wijzen dat het slechts na het op schrift stellen van Soissons 12 bekend werd te Prémontré.

In het Terwaans hs. zou de passage over de portier nog op een andere plaats zijn voorgekomen, nl. tussen het duivelverhaal van de confrater die het toilet niet durfde verlaten en de verschijning van de duivel aan Norbert in de gedaante van een beer⁵⁾. Hier bevond het zich dus wel in een context van duivelverhalen. Doch dit alles is niet meer controleerbaar aangezien het Terwaans hs. niet bewaard bleef en we het bovenstaande slechts weten uit een noot die Petrus de Waghenare (1599-1662) van de Sint-Niklaasabdij te Veurne aan de Bollandisten meedeelde⁶⁾.

Uit dit alles schijnt te volgen dat men te Prémontré op de hoogte was van het bestaan van een *A*-versie, zodat men die tekst voor het opstellen van de *Vita B* kan hebben gebruikt. Het feit dat de schrijver van Soissons 12 het duivelverhaal van de portier aan het einde van zijn tekst toevoegde schijnt voldoende aan te tonen dat men omstreeks het midden van de twaalfde eeuw alle gegevens over Norbert, en bij voorkeur de wonderen en duivelverhalen, wenste te verzamelen. De herhaalde verze-

²⁾ *Vita A*, blz. 670.

³⁾ *Vita A*, blz. 687, regel 21-36.

⁴⁾ Tot aan de woorden: «...filice, affuit satan non dormienti...», zie W.M. GRAUWEN, *Een fragment van de Vita Norberti A te Hamburg*, in *Anal. Praem.*, 1984, LX, nr. 3-4, blz. 153-162.

⁵⁾ 835CD, noot c.

⁶⁾ Zie 836B.

kering van de auteur van de *Vita B* dat hij slechts een keuze maakt en veel weglaat, moet dan ook als een duidelijke *brevitas*-topos worden beschouwd en verdient geen geloof.

Een derde gelijkenis tussen de *Vita A* en Soissons 12 en 13 bestaat hierin dat alledrie het bekeringsverhaal van Norbert op zijn rit naar Vreden brengen. Ditzelfde verhaal vindt men verder nog in één bewaard hs., nl. in Amiens 594 (17de eeuw). J.C. vander Sterre verwijst voor deze passage naar drie hss., nl. die van Prémontré, Terwaan en Knechtsteden, doch deze verwijzing is niet meer controleerbaar aangezien zelfs het hs. Prémontré van J.C. vander Sterre blijkbaar niet identiek is met Soissons 12.

Er blijkt dus een verband te liggen tussen de *Vita A* en drie hss. van de *Vita B*, nl. Soissons 12 en 13 en Amiens 594.

De hss. Soissons 12 en 13 en Amiens 594 hebben trouwens nog drie passages gemeenschappelijk betreffende de talenkennis van Norbert en Hugo. Deze drie komen echter niet voor in de *Vita A*. De drie genoemde hss. zijn nl. de enige hss. van de *Vita B* die verhalen hoe Norbert te Valencijn in zijn moedertaal predikte omdat hij het Romaans niet kende⁷⁾.

Deze drie hss. van de *Vita B* vertonen dus duidelijk onderlinge gelijkenis, ook waar het verband met *Vita A* niet aanwezig is.

In het verhaal van de reliekenvinding te Keulen in 1121 vindt men vermeld dat Norbert aan aartsbisschop Frederik van Keulen relieken vroeg en ook aan de andere vooraanstaanden. De *Vita A* gebruikt hier het woord *maioribus*⁸⁾ zoals Soissons 12, fol. 29v. en Soissons 13, fol. 20v. De andere hss., ook Amiens 594, blz. 21, geven *fidelibus*. Op te merken valt dat ook Rudolf van Sint-Truiden in zijn brief aan bisschop Stefanus van Metz de *maiores* vermeldt⁹⁾.

In deze passage komen de beide Soissons-hss. dus nogmaals met de *Vita A* overeen¹⁰⁾.

Een ander argument voor de afhankelijkheid van Soissons 12 tegenover *Vita A* of een andere *A*-tekst vindt men in de passage waar de auteur Norberts doodsoorzaak naspeurt. *Vita A* spreekt hier over

⁷⁾ Zie de vorige paragraaf.

⁸⁾ *Vita A*, blz. 682.

⁹⁾ *MGH*, SS., 10, blz. 331.

¹⁰⁾ J.C. VANDER STERRE, blz. 99, geeft hier «*fidelibus*» zonder varianten en leverde dus toch niet zulke nauwkeurige uitgave. Het is echter mogelijk dat hij de hs. Soissons 12 en 13 niet kende.

corruptio aeris, een uitdrukking die in Duitsland goed werd verstaan. Men kende daar de gevaarlijke malariabesmetting die men te Rome kon opdoen indien men gedurende de zomermaanden daar bleef¹¹). De Franse auteur van de *Vita B* verstond echter die uitdrukking niet en maakte daarvan *terrarum corruptio* en *mutatio diversarum aerum*¹²) en zocht nog een aantal andere oorzaken, zoals de bezorgdheid voor zijn thuis en de voortdurende onrust, men zou nu over «stress» spreken. J.C. vander Sterre drukte zelfs *terrarum occupatio*, wat helemaal geen zin heeft¹³).

Deze passage kan trouwens nog een bijkomend argument leveren, hoewel dit niet zo dwingend is. Waar *Vita A* spreekt over *tum ex labore itineris, tum ex corruptione aeris*, gaf Soissons 12 oorspronkelijk: *cum labore et dolore itinerantium et terrarum corruptio ei adiuncta est*. Nadien zag de auteur dat in deze constructie *labor* en *dolor* onderwerp zijn en hij schrapte de beide e-uitgangen. Het schrijven van de twee ablatieven kan gebeurd zijn naar analogie van het *labore* uit de *Vita A*, doch noodzakelijk is deze interpretatie niet. De kopiist kan ook de *cum* voor *labor* aanvankelijk ten onrechte als voorzetsel hebben beschouwd en pas na het schrijven van de hele zin zijn vergissing hebben ingezien.

Tenslotte treft men in Soissons 12 en in Soissons 13, doch niet in Amiens 594, een zin aan die letterlijk, woord voor woord op dezelfde wijze in de *Vita A* voorkomt, nl. «*In altari namque exhibet quisque fidem et dilectionem Dei; in conscientiae purificatione, curam sui; in hospitum et pauperum susceptione, dilectionem proximi.*»¹⁴)

De aangehaalde voorbeelden schijnen voldoende aan te tonen dat er een onbetwistbaar verband bestaat tussen Soissons 12 en de *Vita A* en dat Soissons 12 de huidige *Vita A* of een vroegere *A*-versie heeft gebruikt.

¹¹) Zie W.M. GRAUWEN, *Norbertus...*, blz. 626-629. Deze hypothese betreffende Norberts doodsoorzaak, die hier voor het eerst werd gesteld, werd ondertussen door verscheidene auteurs overgenomen en dus aanvaard, hoewel zonder discussie noch verwijzing.

¹²) Soissons 12, fol. 59v.

¹³) J.C. VANDER STERRE, blz. 233. In de marge: «MS.Bern. corruptio, ut et Praem. et forte melius.»

¹⁴) *Vita A*, blz. 684, regel 15vv.; Soissons 12, fol. 32v. J.C. VANDER STERRE, blz. 113, geeft deze passage tussen vierkante haakjes, met de randaanmerking: «Haec ex Knecht. desumpta et Morin.» Beide aangehaalde hss. gelden als verloren.

26. Het verloren handschrift van Terwaan

In de uitgave van J. C. vander Sterre vindt men in de marge een twintigtal varianten uit het *ms. Morinense* vermeld. Veruit de meeste daarvan komen niet overeen met de formulering gegeven in de *Vita A*, zodat het Terwaanse hs. zeker bij de *B*-hss. dient te worden gerekend.

Dit staat in tegenspraak met de mening van Roger Wilmans die overtuigd was dat het Terwaanse hs. een *A*-tekst bood, en dit op grond van het duivelverhaal van de portier dat in beide voorkwam¹).

G. Madelaine was van oordeel dat de *Vita A* het hs. van Terwaan had afgeschreven. Hij meende voor die stelling drie argumenten te kunnen aanhalen. Vooreerst dat beide hss. de passage over Vreden brengen²), ten tweede dat die beide hss. alleen de naam van de abt van Siegburg zouden geven³), en tenslotte dat zij woord voor woord het verhaal van de portier bevatten⁴).

Zoals gezegd was het hs. van Terwaan zeker een *B*-hs. Toch vindt men ook enkele opvallende gelijkenissen met de *Vita A*. Zo bijvoorbeeld wordt het bekeringsverhaal bij gelegenheid van de rit naar Vreden verhaald in het Terwaans hs.⁵), en speciaal de uitdrukking *ad mensuram staturae hominis* komt letterlijk overeen met de *Vita A*⁶). Deze woordorde vindt men eveneens in Soissons 12, fol. 11r, Soissons 13, fol. 5r, doch niet in Soissons 11 (13de eeuw) en Amiens 594 (17de eeuw), die nochtans ook het bekeringsverhaal op weg naar Vreden geven.

De twee passages die meedelen dat Norbert geen Frans kende toen hij te Valenciën begon te prediken en vlak daarna dat het zijn bedoeling was terug naar het bisdom Keulen te gaan waar hij de taal en de mensen kende, kwamen ook voor in het Terwaans hs., doch men vindt ze niet in

¹) R. WILMANS, *Introductio, MGH., SS.*, 12, blz. 667: «Idem fragmentum etiam codici Morinensis vitae B inscriptum est in medio capite XIV, quod a Petro de Waghenare transmissum Papebrochius iam dudum iuris fecit publici. Quae vehementer mihi suadent, etiam supra laudatum codicem Gallicum, de quo idem Waghenarius Bollando scripserat, textum vitae A exhibuisse.»

²) Dit verhaal komt echter ook voor in Soissons 11, 12 en 13 en in Amiens 594, die alle onbetwistbaar tot de *B*-groep behoren.

³) De uitgave VDS, blz. 10, geeft de naam van Cono, zonder varianten. Wel wordt aangeduid dat het *ms. Morinense* «abbatia Siegeberti» schreef in plaats van «Siebergensi». Meende G. Madelaine dat Siebertus de naam van de abt was?

⁴) Aldus G. MADELAINE, *Histoire de saint Norbert...*, Rijsel, 1886, blz. 19-20. Deze bewering komt in de derde uitgave, Tongerlo, 1928, niet meer voor.

⁵) Zie J. C. VANDER STERRE, blz. 6: «Narratio haec desumpta est ex Mss. Praem. Morin. Knechtsted. cum in aliis non habebatur.»

⁶) Uitg. VDS., blz. 7: «Ms. Mor. ad mensuram staturae hominis.»

de *Vita A*⁷⁾. Deze zinnen heeft het Terwaans hs. gemeenschappelijk met drie andere nog bewaarde hss., nl. Soissons 12 (12de eeuw) uit Prémontré, Soissons 13 (16de eeuw) uit Sélincourt en Amiens 594 (17de eeuw) uit Saint Jean d'Amiens.

Een merkwaardige gelijkenis met de *Vita A* vindt men nog in de identieke zin: «*In altari namque exhibet quisque fidem et dilectionem Dei; in conscientiae purificatione, curam sui; in hospitum et pauperum susceptione, dilectionem proximi.*»⁸⁾ Deze passage stond volgens J. C. vander Sterre eveneens in het verloren hs. van Knechtsteden⁹⁾, waarmee het Terwaans hs. meermaals verwantschap vertoont, en in de nog bewaarde hss. vinden we dezelfde tekst nog terug in Soissons 12, fol. 32v en Soissons 13, fol. 24.

De andere varianten blijken niet speciaal revelerend voor de identificatie van het Terwaans hs., tenzij dan misschien de uitroep van de Maagdenburgers bij de opstand van 1129, die in dit hs. en ook in dat van Prémontré en Berne, wordt weergegeven als: «*Thiedur, thiedur*»¹⁰⁾. Dit schijnt erop te wijzen dat de kopiïsten de betekenis van die uitroep (*thieduet* = *zieht aus*¹¹⁾) niet hebben verstaan. Deze drie hss. geven ook de passage over Vreden en waren dus verwant. Onder de nog bewaarde oudste hss. vinden we deze schrijfwijze echter niet terug. Wel geven enkele hss. de schrijfwijze «*Thieduet, thieduet*», nl. Praag, Lobkowitz 484, 12de eeuw, fol. 68v; München, clm. 17.144, 12de eeuw, fol. 84r; Donaueschingen 450, einde 12de eeuw, fol. 59v en Praag, Lobkowitz 513, 12/13de eeuw, fol. 82v. De schrijfwijze «*Theiduz, theiduz*» vindt men in Gent 477, 12de eeuw, uit Drongen, blz. 117 en «*Thieduz, thieduz*» in München, clm. 22.295, 12/13de eeuw, uit Windberg, fol. 87.

Volgens een noot van de Bollandisten kwam het duivelverhaal van de portier, dat in de *Vita A* op zijn logische plaats voorkomt¹²⁾, en in de

⁷⁾ Uitg. VDS., blz. 47-48. De eerste passage wordt aangeduid blz. 47, als «*Desumpta haec sunt ex ms. Morinense et Knechtst.*»; de tweede blz. 48, als «*Parentthesis illa ex Mor. desumpta.*»

⁸⁾ *Vita A*, blz. 684, regel 15vv.; uitg. VDS., blz. 113.

⁹⁾ Uitg. VDS., blz. 113: «*Haec ex Knecht. desumpta et Morin.*»

¹⁰⁾ Aldus tenminste de uitg. VDS., blz. 215: «*Ita mss. Praem. Mor. et Bern.*» Men kan zich afvragen of J.C. vander Sterre hier wel juist heeft gelezen, want deze schrijfwijze vindt men in geen enkel hs. In feite stond er wellicht «*Thieduz*» in plaats van «*Thiedur*».

¹¹⁾ Zie daarover G. DE SMET, *Mnd. tjodüte*, in *Korrespondenzblatt des Vereins für niederdeutsche Sprachforschung*, 1969, LXXVI, 3, blz. 39-41.

¹²⁾ Als laatste van een reeks duivelverhalen die zich te Prémontré afspelen, *Vita A*, blz. 687.

hss. Soissons 12 en 13 achteraan werd toegevoegd¹³), in het Terwaans hs. voor in de tekst aan het einde van nr. 85¹⁴). Dit werd aan de Bollandisten megedeeld, samen met de tekst van het verhaal, door Petrus de Waghenare (1599-1662) van de Sint-Niklaasabdij van Veurne.

Samenvattend moet men stellen dat het verloren Terwaans hs. zeker geen *A*-tekst bood. Wel kan men sommige opvallende gelijkenissen vaststellen met *Vita A*, alsook met de hss. Soissons 12 en 13. Voor het beoordelen van dit hs. beschikken we echter slechts over de varianten die J.C. vander Sterre in zijn uitgave aanduidde en het blijft steeds de vraag of die voldoende betrouwbaar zijn.

¹³) Als bewijs voor deze toevoeging geldt niet alleen de plaats van het verhaal, maar ook dat het verhaal niet voorkomt in de lijst van *capitula* vooraan in Soissons 12. Dit is wel het geval in Soissons 13, nl. aan het einde van de lijst van hoofdstukken.

¹⁴) *AA.SS.*, 836, noot C: « In MS. Morinensi hic interponebatur Caput, ab aliis praetermissum, hoc titulo: Quomodo malignus spiritus, impropere sibi a quodam Fratere dejectione, confusus abscessit. Caput hoc, uti a Waghenario transmissum nobis est, nunc accipe: Erat tunc temporis, ad portam custodiendam,... ».

27. Wat voegt *Vita B* toe tegenover *Vita A*?

De hierboven geplaatste titel is eigenlijk tendentiekus omdat hij vooronderstelt dat de *Vita B* ontegensprekelijk later zou zijn ontstaan dan de *Vita A* en aan deze laatste tekst toevoegingen zou hebben aangebracht. Dit is strikt genomen nog steeds onvoldoende bewezen en evenmin algemeen aanvaard, zodat de volgende beschouwingen voorlopig als een werkhypothese moeten worden beschouwd.

Over het algemeen geeft de *Vita B* slechts een amplificatie, een verbale uitbreiding van wat men reeds in de *Vita A* kon lezen. Toch blijven enkele toevoegingen de moeite waard om even aan te stippen.

Het spinwonder vervult in beide *Vitae* de rol van een *exemplum* om Norberts geloof (*fides*), of beter zijn godsvertrouwen, in het licht te stellen. In de *Vita B* wordt deze gedachte nog uitgebreid door een interessante beschouwing. Toen men aan iemand vroeg wie in zijn tijd uitmuntte en door welke deugden, antwoordde hij: «In Norbert is het godsvertrouwen (*fides*) uitzonderlijk, in Bernard van Clairvaux (†1153) de naastenliefde, in Milo van Terwaan (†1159) de nederigheid¹).»

¹) J.C. VANDER STERRE, blz. 35 (zonder varianten); *AA.SS.*, 813F, nr. 18. Deze deugd wordt overigens nog meermaals aangestipt in de *Vita B*, b.v. 813F, nr. 19: «...fidei fortitudine communitus...»; 826A, nr. 60: «...teste Veritate, qui credit, opera quae facit, et ipse facit, et maiora horum facit. Et alibi: Si credideritis, maius his videbitis (*Joh.* 14, 12;

Hiermee noemde deze echte of fictieve gesprekspartner tevens drie topfiguren uit de eerste helft van de 12de eeuw. Zijn toeschrijving van het geloof of het godsvertrouwen als eminente deugd aan Norbert, bewijst welk wezenskenmerk voor zijn tijdgenoten op de voorgrond trad. De typering trof ongetwijfeld raak, vooral wanneer men bedenkt dat dit godsvertrouwen een bij uitstek evangelische deugd is²⁾ en aldus overeenstemt met Norberts levensideaal om de H. Schrift letterlijk te volgen. Dat rotsvaste vertrouwen op God vormde trouwens de basis van zijn beginselvastheid en karaktersterkte en zelfs van zijn overtuiging wonderen en voorspellingen te kunnen doen.

Bij het verhaal van de pogingen om Norbert na het Concilie van Reims van oktober 1119 een functie te geven in het bisdom Laon, dienen eveneens enkele belangrijke verschilpunten tussen *Vita A* en *Vita B* te worden aangestipt. Volgens de *Vita A* werd Norbert tot abt gekozen door de kanunniken van Sint-Maarten te Laon³⁾; volgens de *Vita B* bood bisschop Bartholomeus hem dit ambt aan (*obtulit*)⁴⁾. Volgens de *Vita A* weigerden de kanunniken hem te aanvaarden na zijn *propositum*, zijn levensideaal, te hebben gehoord; volgens de *Vita B* weigerde Norbert zelf (*renuebat*) en stelde pas daarna zijn voorwaarden⁵⁾. Dit alles kan nog gelden als een verleggen van de klemtoon of een verschil in nuancering, doch de verschillende beschrijving van het levensideaal van Norbert verdient wel speciale aandacht. In de *Vita B* wordt de term *propositum* niet gebruikt, maar wel *mores suos*⁶⁾.

De inhoud van het *propositum* dat aan de kanunniken van Sint-Maarten werd voorgehouden, blijkt in beide *Vitae* dezelfde, doch vooraf gaf de *Vita A* het levensideaal van Norbert zelf weer en dat ontbreekt in de *Vita B*. Deze laatste tekst vermeldt dus helemaal niet dat Norbert zich had voorgenomen «andermans goed niet na te jagen, het ontsolene

1, 50)»; 829A, nr. 73: «Quo nuntio accepto, collectis viribus fidei et spei, in eum et per eum qui dixit: Confidite, ego vici mundum...»; 837C, nr. 92: «Audiens hoc ille vir, memor existens quia maledictus qui confidit in homine...»; 838B, nr. 95: «...ipse in Deo spem et fiduciam habens...»; 841F, nr. 108: «...et de omnibus his liberavit eos Dominus; militis sui fidem exquirens, sed nullatenus sanguinem sitiens.»

²⁾ Zie de vorige voetnoot en o.m. *Matt.* 17,20; *Luk.* 17,6 en s.v. *fides* in het Nieuw Testament.

³⁾ *Vita A*, blz. 678.

⁴⁾ *Vita B*, 819E, nr. 38.

⁵⁾ *Vita B*, 819E, nr. 39.

⁶⁾ De auteur van de *Vita B* kende nochtans dat woord want hij gebruikt het blz. 823F, nr. 53 (*propositum* S. Augustini). Misschien had het woord «*propositum*» eerder een kanonikale betekenis aangezien het vaak voorkomt in de regel van Aken.

geenszins met processen, noch voor de wereldlijke rechtbank, noch met gerechtelijke aanklachten terug te eisen, voor geen enkele belediging of onrecht iemand in de kerkelijke ban te slaan.» Dat juist noemde Norbert een zuiver evangelisch en apostolisch leven⁷⁾. Men kan zich terecht afvragen of de auteur van de *Vita B* het afwijzen van processen en van de kerkban om recht te verkrijgen als een onhoudbare eis van Norbert heeft beschouwd, zoals hij elders zegt dat Norberts bevel om voor korte afstanden op ezels te rijden alras onuitvoerbaar bleek wegens de menselijke zwakheid⁸⁾. Men krijgt hier de indruk dat het extreme ideaal van de leider werd aangepast aan de feitelijke toestand enkele decennia later. Norbert zelf had te Maagdenburg de kerkban als wapen gebruikt en wellicht had Prémontré omstreeks het midden van de 12de eeuw reeds processen moeten voeren. Daarom heeft de auteur van de *Vita B* het misschien inopportuun geacht aan het oorspronkelijk ideaal te herinneren.

Na het wonderverhaal van de pad die ontdekt werd op de bodem van een waterkruik⁹⁾, voegt de *Vita B* drie legenden toe die zich afspelen rond een en hetzelfde thema, nl. dat van de boze wolf die op wonderbare wijze getemd wordt¹⁰⁾. De wolf wordt hier niet uitdrukkelijk beschouwd als een verschijningsvorm van de duivel zoals de pad in het voorgaand verhaal of de beer in een duivelverhaal dat aan Norbert zelf wordt toegeschreven¹¹⁾.

Deze naïeve verhaaltjes worden gesitueerd in het jonge Prémontré en zij vormen duidelijk een thematische groep. Zij stellen Norberts gezagvolle optreden in het licht en als zedeles wordt Norbert in de mond gelegd dat de wilde dieren volgzamer blijken te zijn dan de mensen¹²⁾. De legendevorming blijkt hier reeds volop aan de gang zodat deze verhaaltjes doen denken aan de latere *Fioretti* van Franciscus van Assisi.

In de *Vita A* wordt enkel de eerste samenkomst van abten vermeld¹³⁾, doch de *Vita B* weet daaraan toe te voegen dat er het eerste jaar zes deelnemers waren, het tweede negen, het derde twaalf en het vierde

7) *Vita A*, blz. 678.

8) *Vita B*, 824A, nr. 54.

9) *Vita A*, blz. 691-692; *AA.SS.*, 834CD, nr. 81.

10) 834EF-835AB, nrs.82-84.

11) 835D, nr. 86.

12) 835B, nr. 84.

13) 839EF, nr. 101.

achtien¹⁴). Dit helpt ons echter weinig vooruit aangezien noch de namen van de abten, noch de plaats van samenkomst worden vermeld¹⁵).

Na de afwijzing van Norberts prediking door het kapittel van Xanten volgt dan de uitvoerigste toevoeging van de *Vita B*, het hoofdstuk waarin de vraag behandeld wordt waarom de heiligen moeten lijden. Deze overwegingen houden geen enkel verband met het verhaal en werden reeds afzonderlijk behandeld.

¹⁴) 839EF, nr. 101.

¹⁵) Ook in de oudste statuten worden de dag en de plaats van samenkomst niet vastgesteld, uitg. R. VAN WAELFELGHEM, blz. 35: «De annuo colloquio:... in loco competentem quem communi consilio providerint...». Dit is wel het geval in de bul van Innocentius II van 3 mei 1134: «...ad commune capitulum annuatim Praemonstratum veniant...», doch deze bul is waarschijnlijk vals, zie de *Lijst van oorkonden...*, in *Anal. Praem.*, 1975, LI, nr. 60, blz. 160. Daarover onlangs ook S. WEINFURTER, *Norbert von Xanten und die Entstehung des Prämonstratenserordens*, in *Barbarossa und die Prämonstratenser (Schriften zur staufischen Geschichte und Kunst. Band 10)*, Göppingen, 1989, blz. 67-100, zie blz. 78-79, waar de oudste statuten ca. 1130 worden gedateerd. Daarover de bespreking *Norbert en de oudste organisatie van de premonstratenzerorde*, in *Anal. Praem.*, 1990, LXVI, nr. 1-2, blz. 48-53. Plaats en tijd (feest van de h. Dionysius) worden bepaald in de tweede statuten (PG), uitg. Pl. LEFEVRE(†) en W.M. GRAUWEN, *Averbode*, 1978, blz. 45.

28. De invloed van de *Vita Antonii*

De *Vita Antonii* door Athanasius (ca. 360), in haar Latijnse vertaling¹), kan zeker niet beschouwd worden als een rechtstreekse bron waaruit de *Vita Norberti B* zou hebben geput. Letterlijke afhankelijkheid vindt men niet tussen beide *Vitae*; toch blijft het verwonderlijk hoe gelijklopend de voorstellingen en opvattingen zijn in beide teksten. De *Vita Antonii* was één van de middeleeuwse bestsellers in het kloostermilieue en ook de auteurs van de *Vitae Norberti* hebben onbewust die invloed ondergaan. Een aantal thema's, die in vele middeleeuwse *Vitae* voorkomen, en die men al te snel aan de tijdsgeest zou kunnen toeschrijven, vindt men reeds terug in de vierde eeuw.

Vooreerst valt uiteraard de gelijkenis op inzake het groot belang dat gehecht wordt aan de strijd tegen de duivel. De bekoringen van Norbert en de duivelverhalen in de *Vitae Norberti* vertonen weliswaar geen afhankelijkheid van de *Vita Antonii*, maar de beschrijving van de duivel

¹) Zie over deze *Vita* o.m. R. AIGRAIN, *L'hagiographie, ses sources, ses méthodes, son histoire*, Parijs, 1953, blz. 294.

en de aangeprezen manier om zich tegenover hem te gedragen, blijken wel identiek.

In beide teksten wordt de duivel vergeleken met een brullende leeuw in navolging van de eerste Petrusbrief 5, 8²⁾). De gedaante waaronder hij verschijnt is o.m. die van beren, zoals ook in de *Vitae Norberti* eenmaal het geval is³⁾). Driemaal wordt in de *Vita Antonii* de tekst uit de brief aan de Efesiërs aangehaald dat «onze strijd er geen is tegen vlees en bloed, maar tegen heerschappijen en machten van deze wereld, tegen wereldbeheersers dezer duisternis, tegen de boze geesten in de lucht»⁴⁾). Weliswaar wordt dit citaat niet aangehaald in de *Vita B*, maar de frequente duivelverhalen in beide *Vitae Norberti* drukken dezelfde mentaliteit uit. Het kloosterleven betekent voor de auteurs van deze teksten essentieel een strijd tegen de duivel, evenals het kluizenaarsleven van Antonius.

Evenzo blijkt het zowel in de *Vita Antonii* als in de *Vitae Norberti* de gewoonste zaak van de wereld te zijn met de duivels dialogen te voeren⁵⁾). Uitdrukkelijk wordt in de *Vita Antonii* zelfs voorgeschreven dat de duivel naar zijn identiteit en herkomst moet worden gevraagd⁶⁾), een goede raad die ook in de *Vitae Norberti* wordt opgevolgd⁷⁾). De duivel wentelt zich in het vuil⁸⁾) en kan dan ook herkend worden aan de slechte geur die hij verspreidt⁹⁾). Hij doet zich voor als een engel Gods of een engel van het licht in beide *Vitae*¹⁰⁾). Zelfs een heuse collectieve strijd tegen de duivel, met wapengekletter en geschreeuw, komt reeds voor in de *Vita Antonii*¹¹⁾), hoewel die in de *Vita Norberti* het wint aan realisme in de beschrijving¹²⁾).

²⁾ *P.L.*, 73, kol. 130C: «...ut leo rugiens.»; *Vita Norberti B*, 827B, nr. 65 en 840B, nr. 102.

³⁾ 835D, nr. 86.

⁴⁾ *Efes.* 6,12; *P.L.* 73, kol. 137B; 149B en 155C.

⁵⁾ *Vita Antonii*, *P.L.* 73, kol. 145A.

⁶⁾ *P.L.*, 73, kol. 146A.

⁷⁾ 827D, nr. 66.

⁸⁾ *P.L.*, 73, kol. 145C: «...volutaris in sordibus.»

⁹⁾ In de *Vita Antonii*, *P.L.*, 73, kol. 154CD is het de geur van bedorven vis; in de *Vitae Norberti* van urine of uitwerpselen, 820D, nr. 41; 820F, nr. 43; 822C, nr. 47 en 827F, nr. 68.

¹⁰⁾ *P.L.*, 73, kol. 142C: «Solent nocte venientes, angelos Dei se fingere,...». In de *Vita B* wordt tweemaal de uitdrukking «angelus lucis» gebruikt, zie 820C, nr. 41 en 827B, nr. 65. Deze topoi dienden uiteraard ook voor de beschrijving van ketters. Over Tanchelm wordt gezegd: «...in angelum lucis se transfiguravit, ut eo securius illuderet, quo versutius speciem sanctitatis simulate sumpsisset», uitg. P. FREDERICQ, *Corpus documentorum inquisitionis haereticae pravitatis Neerlandicae*, dl.I, Gent, 's-Gravenhage, 1889, blz. 17.

¹¹⁾ *P.L.*, 73, kol. 149B.

¹²⁾ *Vita A*, blz. 685, hfst.13 en *Vita B*, 826C, nr. 61.

Niet alleen de duivel schijnt weinig geëvolueerd te zijn tussen de vierde en de twaalfde eeuw, doch ook de hoofdfiguur van beide *Vitae* krijgt opvallend veel dezelfde kenmerken toebedeeld. Na een jeugd waaraan vrijwel geen woorden worden verspild, kennen beide een plotse-linge bekering, waarna zij hun geld aan de armen uitdelen. Vervolgens laten zij zich voortdurend leiden door hun *propositum*¹³), waaraan zij trouw blijven. Beiden zijn zij *milites Christi*¹⁴) en krijgen soms de magistertitel¹⁵). Zij verlangen beiden naar het martelaarschap¹⁶) en dragen niet alleen een boetkleed onder hun bovenklederen¹⁷), maar zijn ook kampioenen in vasten en nachtwaken¹⁸). Als buitengewone gaven bezitten beiden voorkennis van wat gebeuren gaat¹⁹) en de gave om de goede van de slechte geesten te onderscheiden²⁰). Geen wonder dat hun tegenspelers, de eerder naïeve duivels, noch in de dialoog, noch met hun bekeringen enige kans op slagen maken.

Behalve de *hilaritas vultu*, waarover reeds bij de hagiografische topoi werd gehandeld, zijn beide heiligen uiteraard ook *affabiles* en *amabiles*²¹). Zij beschikken over alle wijsheid zonder een school bezocht te hebben²²).

Behoren bovenstaande gelijkenissen overwegend tot het *Vita*-genre als zodanig, waarvoor de *Vita Antonii* model stond, dan blijven daarnaast toch nog heel wat berichten en uitdrukkingen sterk verwant met de *Vitae Norberti*. Zo bijvoorbeeld wanneer Antonius' volgelingen hem vragen hun statuten te geven, antwoordt hij plechtig dat de H. Schrift kan volstaan²³).

Kortom, de *Vita Antonii* vertoont merkwaardige parallellismen met de *Vitae Norberti*. Zonder dat men van een tekstuele afhankelijkheid

¹³) Het woord «propositum» in de *Vita Antonii*, P.L., 73, kol. 130C, 133A, 135A, 136B, 145A, 164C, 168A.

¹⁴) P.L., 73, kol. 130B. Niet in *Vita A*; wel viermaal in *Vita B*, 812A, nr. 13; 840C, nr. 102; 841F, nr. 108; 844E, nr. 117.

¹⁵) P.L., 73, 147C. Driemaal in *Vita A*; elfmaal in *Vita B*, zie onder de titel: *De Vita B tegenover Norbert*.

¹⁶) P.L., 73, 147, cap. XXIII. Niet in *Vita A*; wel in *B*, zie onder de titel: *De Vita B tegenover Norbert*.

¹⁷) P.L., 73, 131A en 147D. *Vita A*, blz. 671 en 684; *Vita B*, 809D, nr. 7 en 824B, nr. 54.

¹⁸) P.L., 73, 130D.

¹⁹) P.L., 73, 152D, 153AB, 155D.

²⁰) P.L., 73, 137D, 146B.

²¹) P.L., 73, 156D, 158C, 162C.

²²) P.L., 73, 158A.

²³) P.L., 73, 134D-135A. Zie parallel daarmee *Vita A*, blz. 683; *Vita B*, 823B-F.

kan spreken, zal men bij de beoordeling van zulke verwante passages des te waakzamer de historische kritiek moeten toepassen.

29. Het dagelijks leven te Prémontré volgens de *Vita B*

Het dagelijks leven in de beginperiode van de nieuwe stichting kan niet zonder meer worden afgelezen uit de eerste statuten, die wellicht de toestand weergeven zoals hij bestond na een tweetal decennia en bovendien sterk door de wetgeving van andere orden werden beïnvloed¹). Vooreerst is het methodisch verkeerd een feitelijke toestand te willen aflezen uit wetgevende bronnen, aangezien deze laatste juist vaak worden uitgevaardigd om de feitelijke toestand te veranderen. Voor Prémontré komt daar dus nog bij dat de oudste wetgeving niet organisch uit de levenswijze is gegroeid en te boek gesteld, maar grotendeels van buitenaf werd ontleend²).

Anderzijds kan men zich moeilijk voorstellen dat, na het aanvaarden van de statuten, afwijkende bestaande gewoonten te Prémontré lange tijd zouden hebben voortgeleefd. Eenmaal de wetgeving van elders aanvaard, heeft men zich ongetwijfeld verplicht gevoeld deze ook zo nauwkeurig mogelijk op te volgen. Deze procedure heeft er ongetwijfeld sterk toe bijgedragen het originele van de oorspronkelijke stichting weg te werken en Prémontré helemaal te structureren zoals de reeds bestaande kanonikale stichtingen.

De oudste bronnen omtrent de ordesgeschiedenis zijn uiteraard de oorkonden, maar in deze juridische overeenkomsten zal men weinig of niets over het dagelijks leven aantreffen. Alleen de verhalende bronnen en in het bijzonder de *Vitae* leveren daartoe belangrijke gegevens, hoewel die, spijtig genoeg, slechts dateren uit omstreeks het midden van de 12de eeuw, dus ongeveer drie decennia na de stichting. Het dagelijks leven van de beginperiode kan dan ook niet in detail worden beschreven,

¹) De statuten uitgegeven door R. VAN WAEFELGHEM, in *Analectes de l'ordre de Prémontré*, 1913, IX, blz. 1-74, worden in de inleiding, blz. 14, gedateerd vóór 1143 en misschien vóór 1135, een datering die werd aanvaard door A. H. THOMAS, *Une version des statuts de Prémontré au début du XIIIe siècle*, in *Anal. Praem.*, 1979, LV, nr. 3-4, blz. 153-170; zie blz. 170. S. WEINFURTER, *Norbert von Xanten und die Entstehung des Prämonstratenserordens*, in *Barbarossa und die Prämonstratenser (Schriften zur staufischen Geschichte und Kunst. Band 10)*, Göppingen, 1989, blz. 78-79, dateert deze statuten ca. 1130.

²) Zo is het ook te verklaren dat nergens verwezen wordt naar het bevel van de stichter. De naam van Norbert komt in de oudste statuten niet voor.

maar het blijft van belang in de *Vita B* op zoek te gaan naar oudere gewoonten die daarin sporen hebben achtergelaten.

Inzake de boetepraktijken zou Norbert geëist hebben dat zijn volgelingen het hele jaar door zouden vasten³⁾ en genoeg zouden nemen met één enkele maaltijd per dag. Voor hun verplaatsingen, dichter dan vier of vijf mijl, dienden ze ezels te gebruiken. De auteur stipt daarbij aan dat dit laatste voorschrift, gezien de menselijke zwakheid, niet kon volgehouden worden⁴⁾. Hij refereert dus duidelijk naar een beginperiode van uiterste strengheid die ten tijde van het opstellen der *Vitae* reeds gemilderd was en ook in de oudste statuten niet meer terug te vinden is.

Een ander typisch detail inzake de ascese in het dagelijks leven bleef alleen terloops in een duivelverhaal bewaard. De portier van de abdij sliep op een bed van varens⁵⁾. Dit duivelverhaal komt in de *Vita A* voor en in twee hss. van *Vita B*, nl. Soissons 12 en 13, waar het op onlogische wijze achteraan de tekst is toegevoegd⁶⁾. Hier wordt uitdrukkelijk gezegd dat alle bedden dezelfde waren en uit varens bestonden, wat in de oudste statuten niet meer voorkomt⁷⁾.

Een bijzonder interessant detail betreffende de organisatie van het kloosterleven, dat tot op heden blijkbaar nooit de aandacht heeft getrokken, vindt men in de vermelding dat Norbert, toen hij Prémontré verliet om te gaan prediken, in elke functie twee confraters aanstelde⁸⁾. Deze affirmatie schijnt bevestigd te worden door een uitdrukking uit een duivelverhaal enkele paragrafen verder, waar gezegd wordt dat «één van de prioren» de bezetene in het kapittel voerde⁹⁾. Op het eerste gezicht

³⁾ 824A, nr. 54. In de oudste statuten wordt de vastenperiode strikt bepaald, uitg. R. VAN WAEFELGHEM, in *Analectes de l'ordre de Prémontré*, 1913, IX, blz. 32: *De jejuniu per hiemem*, en blz. 37: *Quibus diebus vescimur quadragesimali cibo*.

⁴⁾ 824AB, nr. 54. Het nummer 54 handelt volledig over Norberts voorschriften.

⁵⁾ 836B, noot c, gepubliceerd uit het nu verloren hs. van Terwaan. In de *Vita A*, blz. 687.

⁶⁾ Zie de *Inleiding tot de Vita Norberti A*, in *Anal. Praem.*, 1984, LX, nr. 1-2, blz. 22.

⁷⁾ Nergens is er sprake van varens, wel van *stramina*, *lanea* en *pulvinaria*, zie *Les premiers statuts...*, uitg. R. VAN WAEFELGHEM, in *Analectes de l'ordre de Prémontré*, 1913, IX, blz. 26 en 43. Voor zieken en kinderen worden *wambitia* toegestaan, zie *ibidem*, blz. 43; voor de reizende confraters geen *culcitrae*, maar eveneens *wambicii*, blz. 45.

⁸⁾ 826B, nr. 61: «...binos et binos in singulis ponens officiis,...». De *Vita B* is hier de enige bron.

⁹⁾ 827A, nr. 64: «Quem cum unus ex prioribus in capitulo adduxisset...». Het is natuurlijk mogelijk dat hier één van de «vooraanstaanden» wordt bedoeld, hoewel die term minder goed past in een kloosterorganisatie. Elders wordt weliswaar steeds over één enkele prior gesproken, b.v. 827C, nr. 66: «Prior, qui tunc aliis praeerat,...».

zou men denken dat het in Norberts bedoeling lag aldus een sociale controle in te bouwen en eventueel machtsmisbruik tegen te gaan, doch vanuit zijn spiritualiteit lijkt het evident dat hij hier weerom in de eerste plaats Christus letterlijk heeft willen navolgen, die zijn leerlingen twee aan twee uitzond¹⁰). In de oudste statuten vindt men deze uitzonderlijke organisatievorm niet terug, tenzij eventueel in een zeer verzwakte vorm, nl. dat vele *officiales* nog een helper of *solatium* toebedeeld krijgen. Deze blijft echter duidelijk ondergeschikt en heeft een helpende of plaatsvervangende taak.

In de *Vita B* wordt uitdrukkelijk gesteld dat Norbert de kandidaten voor intrede te Prémontré zelf beoordeelde, maar geen enkele voorwaarde stelde van rang of stand, rijkdom of kennis¹¹). In de twaalfde-eeuwse verhoudingen mag dat als revolutionair gelden. Dat de eerste confraters van Prémontré uit verschillende landstreken afkomstig waren, kan geen verwondering wekken. Het nabijgelegen Laon was een internationaal cultuurcentrum en ook bij de bouw van Prémontré werden Rijnlanders aangeworven¹²). De mobiliteit van de twaalfde-eeuwse mens was trouwens verwonderlijk groot en niet in verhouding met de primitieve wegen en vervoermiddelen. De uitvlakking van de sociale standen echter was een diepgaande inbreuk op de bestaande maatschappij-ordering, die vaak als door God gewild werd beschouwd.

Denken we maar aan het standsbewustzijn van een Bartholomeus van Laon, die zich beroemde op een koninklijke afkomst¹³). De invloed en het gezag dat mensen als Bernard van Clairvaux en Norbert uitstraalden, dankten zij niet alleen aan hun charismatische taalvaardigheid, maar ook aan hun edele afkomst, zelfs indien die van veel lagere rang was dan die van de bisschop van Laon.

De auteur van de *Vita B* ontsnapt trouwens zelf niet aan deze opvattingen waar hij de geestelijke beschrijft die Norbert in het gezicht spuwde. Hij weet deze niet beter te blameren dan door aan te stippen dat

¹⁰) Luk.10,1; Mark.6,7.

¹¹) 826D, nr. 62: «Convenerat siquidem in eadem paupertate multitudo de diversis nationibus et diverso genere, nobiles et ignobiles, divites, pauperes, maioris minorisque aetatis, sapientes, simplices et idiotae, sicut vir ille recipere consueverat, in hoc Evangelii imitator effectus: Omnem qui venit ad me non ejiciam foras.» (Joh.6,37).

¹²) *Vita A*, blz. 685; *Vita B*, 825E, nr. 59.

¹³) Guibert van Nogent, *Moralia in Genesim*, P.L., 156, kol.19C; Herman van Doornik, *De miraculis...*, P.L., 156, kol. 965; M. PARISSE, *La noblesse lorraine, XIe-XIIIe s.*, Rijsel, Parijs, 1976, blz. 237, noot 34, en blz. 260; M. BUR, *La formation du comté de Champagne v.950-v.1150*, Nancy, 1977, blz. 486 (un maniaque de la noblesse).

hij van zeer lage afkomst en arm was¹⁴). Evenzo meldt hij dat Norbert zich te Maagdenburg minzaam gedroeg tegenover allen, voor zover de waardigheid van zijn ambt hem dat toeliet¹⁵).

Indien Norbert toch bewust die standenbarrière heeft willen doorbreken, dan deed hij dat nogmaals, zoals de auteur van de *Vita B* aanstipt, om letterlijk het evangelie te volgen. Hier werd voor het evangelie gekozen in weerwil van een diep-ingewortelde mentaliteit. Norbert zelf kende die mentaliteit van huis uit en ook in de Regel van Aken, die hij te Xanten had gevolgd, werd de scheiding tussen de sociale en religieuze rangorden nauwkeurig voorgeschreven¹⁶).

Uit de *Vita B* blijkt niet dat die standenbarrière onmiddellijk zou vervangen zijn door een scheiding tussen priesters en lekebroeders. Integendeel, terloops blijkt een *frater clericus* door Norbert belast te zijn met het dieren hoeden¹⁷). In dezelfde reeks van drie wolf-legenden wordt ook gezegd dat de confraters in het bos waren om hout te hakken¹⁸). Men kan inderdaad geredelijk aannemen dat de zorg voor het levensonderhoud in de beginperiode alle beschikbare krachten opeiste. Ook in de oudste statuten worden nog uitzonderingen gemaakt op de dagorde in de hooi- en oogsttijd¹⁹). Alleen kan men zich afvragen hoe de *frater clericus* het dieren hoeden kon combineren met een over de hele dag gespreid koorofficie, zoals dat in de andere orden geregeld was.

Ook uit de passage van de pad die op de bodem van een waterkruik werd gevonden blijkt dat heel wat soepelheid in de dagorde mogelijk was. Norbert predikte 's nachts voor de zieken en degenen die een aderlating hadden ondergaan en men ging water putten om te drinken²⁰). In een latere periode werd 's nachts het *altum silentium* verplichtend gesteld en ook de tijd bepaald waarop mocht gedronken worden²¹).

Uit de *Vita B* blijkt ook dat de gewoonte bestond de zwaar-zieken de

¹⁴) 811F/812A, nr. 13 (vilis conditionis humilisque fortunae).

¹⁵) 842F, nr. 111: «...prout dignitas officii pati poterat, tam minoribus quam maioribus affabilem exhibens...».

¹⁶) Zie o.m. J.F. A.M. VAN WAESBERGHE, *De Akense regels voor canonici en canonicae uit 816*, Assen, 1967, blz. 261.

¹⁷) 834F, nr. 84: «...frater quidam clericus in agro ad animalia custodienda...».

¹⁸) 834E, nr. 82.

¹⁹) Uitg. R. VAN WAEFELGHEM, blz. 39.

²⁰) 834CD, nr. 81.

²¹) Uitg. R. VAN WAEFELGHEM, blz. 42: *De his qui voluerint bibere extra horam.*

ziekenzalving toe te dienen in aanwezigheid van alle confraters²²), zoals dat in de oudste statuten werd voorgeschreven²³), en tevens dat de stervenden, wanneer de dood naderde, op de grond werden gelegd²⁴). Of dat ook gebeurde op een kruis van as, zoals soms het geval was²⁵), wordt niet vermeld. Wel vinden we in de oudste statuten dat zij op de grond op een boetekleed werden gelegd²⁶).

Opmerkelijk is tenslotte nog dat de confrater die de H. Mis wilde opdragen voor Norberts zielerust, daarvoor de toelating diende te vragen aan de prior²⁷). Wellicht moet men hieruit besluiten dat de privaatis voor de priesters-kloosterlingen nog niet vanzelfsprekend was. Deze toestand komt trouwens nog overeen met de statutenredactie uit het midden van de 12de eeuw²⁸). Dit kan enige verwondering wekken aangezien over Norbert in dezelfde *Vita* wordt gezegd dat hij soms twee missen per dag las²⁹).

Van minder belang tenslotte schijnt het op te merken dat het uitbatingssysteem met *curiae*, uithoven, reeds bestond op de dag van Norberts dood, nl. 6 juni 1134. Het eerste visioen, dat zogenaamd aan een *frater quidam* te beurt viel, doch in feite aan Hugo wordt toegeschreven, vond plaats terwijl deze laatste in een uithof van Prémontré verbleef³⁰). Het is echter niet zo verwonderlijk dat een dertiental jaar na de stichting en na een zesjarig abbatiaat van Hugo het economisch uitbatingssysteem van Prémontré reeds definitief was uitgebouwd.

Dit zijn slechts enkele gegevens uit de *Vita B*, die ons weliswaar geen totaalbeeld bieden van de levensomstandigheden in het vroegste Prémontré, maar toch moesten worden aangestipt omdat ze enigszins inzicht bieden in het dagelijks leven van de eerste volgelingen van Norbert.

²²) 826F, nr. 64: «Concurrunt fratres, sicut consuetudo est, ad inungendum eum».

²³) Uitg. R. VAN WAEFELGHEM, blz. 25, waar gezegd wordt dat de *infirmarius* de confraters moet samenroepen.

²⁴) 826F, nr. 64: «...unius horae spatio sic in terra jacens, ut statim morituris fieri solet...». Dit detail vindt men niet in de *Vita A*.

²⁵) Daarover W.M. GRAUWEN, *De godsdienstigheid in de 12de eeuw*, in *Brabant in de twaalfde eeuw: een renaissance?*, Brussel, 1987, blz. 47 en noot 26.

²⁶) Uitg. R. VAN WAEFELGHEM, blz. 25: «Cum vero morti aliquis eorum propinquaverit, ad terram super cilicium eum ponat...».

²⁷) 844D, nr. 116: «Evigilans autem frater summo diluculo, cucurrit ad priorem suum, licentiam accepturus ut missam celebraret...». Hier is slechts sprake over één prior, in tegenstelling tot Norberts aanduiding van twee confraters in elke functie, 826B, nr. 61.

²⁸) Uitg. Pl. LEFEVRE(†) en W.M. GRAUWEN, blz. 5: «...qui privatas missas cantare volunt...».

²⁹) Aldus te Moustier-sur-Sambre, 818AB, nr. 32.

³⁰) 844D, nr. 116.

30. De vertaling

Van de *Vita B* bestaat geen enkele recente vertaling. Een oude vertaling uit 1630 vindt men in het werk van Dionijs Mudzaerts¹⁾. Deze vertaling is op heden totaal onbruikbaar vanwege de zeer verouderde taal en de moeilijk leesbare druk. Voor enkele duistere of dubbelzinnige passages werd ze nagekeken, maar ze bracht nooit een oplossing. De vertaling is tamelijk vrij, omzeilt de moeilijkheden door woorden weg te laten, doch geeft hier en daar ook vrij uitgebreide toevoegingen²⁾. D. Mudzaerts voerde ook een eigen indeling in hoofdstukken door, nl. van I tot LXI voor de *Vita B* en van LXII tot LXXI voor de *Additamenta* van Cappenberg. Het gedicht *Felix Norbertus...* wordt niet vertaald. Na de *Additamenta* volgen 27 hoofdstukjes over de *Vervoeringhe* van Norbert, waarmee de *translatio* van Maagdenburg naar Praag wordt bedoeld.

Bij de vertaling van *Vita B* die binnenkort in boekvorm zal worden uitgegeven, werden de titels van de hoofdstukken uit de *Acta Sanctorum* niet overgenomen, maar werd opnieuw teruggegrepen naar de titels die in de twaalfde-eeuwse handschriften voorkwamen. De basistekst voor de vertaling was wel die van de *Acta Sanctorum*, maar de belangrijke varianten werden zoveel mogelijk in voetnoot aangeduid en besproken.

Evenals voor de *Vita A* werd gepoogd zo dicht mogelijk bij de Latijnse tekst te blijven en tegelijk een zo leesbaar mogelijk Nederlands te bieden. Dit bleek echter veel moeilijker voor de *Vita B* wegens de slechtere stijl, de lange zinnen en de vage en onprecieze uitdrukkingen. Met deze vertaling, en vooral dan met het toegevoegde kritisch apparaat, hopen we toch de studie van deze belangrijke bron voor de ordesgeschiedenis enigszins te hebben bevorderd.

Mankevosstraat 71
B-1860 Meise

W.M. Grauwen O. Praem.

¹⁾ D. MUDZAERTS, *Het leven ende vervoeringhe van den H. Norbertus, Sticht-Vader van de Witte Orde van Premonstreijt, Arts-bisschop te Meydenburgh, Apostel van Antwerpen, etc. Verduytscht uyt Oude Schriften door H. Dionijs Mudzaerts, Proost van S. Cathelijnen-dael te Breda, der Orde van Premonstreijt*, Antwerpen, 1630, in-4°, blz. 1-157. Zie over de auteur N. J. WEYNS, art. *Mudzaerts, Dionysius*, in *Nationaal Biografisch Woordenboek*, dl.5, Brussel, 1972, kol. 621-627. Spijtig genoeg heeft D. Mudzaerts niet aangeduid welke handschriften hij voor zijn vertaling gebruikte.

²⁾ B.v. een gebed van Antonius, 820AB.